

TÜRKİYE
POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

ULUSAM
TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

Cilt: 2 · Sayı: 2 · Aralık 2022

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

Volume: 2 · Issue: 2 · December 2022

TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

ISSN 2757-5012 · E-ISSN 2792-0887 · CİLT/VOLUME 2 · SAYI/ISSUE 2 · ARALIK/DECEMBER 2022

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi Adına Sahibi/Owner: Kubilay Yılmaz

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editör: Doğanay Yılmaz

Editör/Editor: Doç. Dr. Fatma Anıl Öztöp

Editör Yardımcısı/Assistant Editor: Mustafa Kafkas – Berkin Aktan

Türkçe Dil Editörleri/Turkish Language Editors: Merve Atay – Şevval Demir

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor: Sevilya Agezova

Yayın Koordinatörleri/Publication Coordinators: Pınar Baş – Tural Manafı

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Prof. Dr. Ali Asker (Karabük Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasret Çomak (İstanbul Kent Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüsamettin İnaç (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Yüce (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Tarık Oğuzlu (Antalya Bilim Üniversitesi)

Prof. Dr. Uğur Özgöker (İstanbul Arel Üniversitesi)

Doç. Dr. Bora Yıldız (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Gökhan Güneysu (Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Hakkı Hakan Erkiner (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Emin Erendor (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Barış Adıbelli (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Uğurlu (İskenderun Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Recep Şehitoğlu (Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan Gündoğdu (Munzur Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya Bölükbaşı (Anadolu Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Agil Mammadov (Azerbaycan İktisat Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Araz Aslanlı (Azerbaycan İktisat Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Ercan Tutar (İstanbul Kent Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Güney Ferhat Batı (Kıbrıs Amerikan Üniversitesi)

Yönetim Yeri/Contact

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi (ULUSAM)

Dumlupınar Mah. İhlamur Sok. Lale Apt. 4/1 Görükle-Nilüfer/Bursa

E-posta: ulusam@ulusam.org.tr **Web Adresi:** www.ulusam.org.tr / www.ulusam.com

Yayın Türü/Publication Type: Süreli Yayın

Basım Tarihi/Print Date: Aralık/2022

ULUSAM

TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

İNDEKSLER VE DEPOLAMALAR:

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır.

© Bu yayının tüm hakları ULUSAM – Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi'ne aittir. ULUSAM'IN izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi yılda iki (2) kez yayımlanan hakemli bir dergidir.

Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.

Hakem Kurulu/Referee Board:
Cilt:2-Sayı:1/2

- Prof. Dr. Ali Poyraz Gürson (Kocaeli Üniversitesi)*
Doç. Dr. İsmail Akdoğan (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Meliha Özlem Ultan (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Kerem Özbey (Artvin Çoruh Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan Kekevi (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Seven Erdoğan (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Abbas Karaağaçlı (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Arda Ercan (Kocaeli Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Bahar Özsoy (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Burak Başkan (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Burak Çakırca (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Burak Toygar Halistoprak (Antalya Bilim Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Fulya Özkan (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Gökberk Yücel (Amasya Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Nesrin Kenar (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Rumeysa Dursun (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Serhun Al (İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Ziya Bölükbaşı (Anadolu Üniversitesi)
Dr. Arş. Gör Emirhan Kaya (Trakya Üniversitesi)
Dr. Arş. Gör Kadir Ertaç Çelik (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Arş. Gör Mehmet Alkış (Dicle Üniversitesi)
Öğretim Gör. Güney Ferhat Batı (Kıbrıs Amerikan Üniversitesi)
Doktorant Ayşe Kaşıkırık (İstanbul Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editörden

Fatma Anıl ÖZTOP

(v)

Araştırma Makalesi/Research Article

Siyasal Söylemde Sınırların Meşrulaştırılması

Damla MURSÜL

(1-17)

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-içi Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

Kubilay YILMAZ

(19-45)

Sosyal Hareketler Literatürüne Alternatif Yaklaşımlar

Hande RAMAZANOĞULLARI

(47-60)

Editörden

Değerli “Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi” okuyucuları,

Bilimsel bilginin üretilmesi ve bu bilginin toplumla buluşması sorumluluğunu üstlenen Türkiye Politik Çalışmalar Dergisinin üçüncü sayısını sizlerle paylaşmaktan büyük bir onur duyuyoruz. Bu vesile ile Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi’nin üçüncü sayısına desteklerini esirgemeyen değerli yazarlara ve hakemlere sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Akademik etik değerleri benimseyen ve bu değerleri ilke edinen Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi’nin üçüncü sayısının ilk makalesi Damla Mursul tarafından kaleme alınan “Siyasal Söylemde Sınırların Meşrulaştırılması” başlıklı eserdir. Bahse konu olan makalede yakın dönem siyaset tarihinde sıklıkla kullanılan sınır/hudut kavramı, mevcut siyasal aktörler tarafından siyasal propagandanın bir aracı olarak nasıl ele alındığını ortaya koymaktadır.

Sayının ikinci makalesi Kubilay Yılmaz tarafından ele alınan “Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-içi Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi” isimli eseridir. Çatışma inceleme yöntemlerinden birisi olan Çatışma Çarkı Modeli üzerinden son dönemin en karmaşık devlet-içi çatışmalarından birisi olan Suriye iç savaşını incelenmesini konu alan bu çalışma, karmaşık bir nitelik taşıyan devlet-içi çatışmalara alternatif bir analiz modeli sunmaktadır.

Sayının son çalışması ise Hande Ramazanoğulları tarafından kaleme alınan “Sosyal Hareketler Literatürüne Alternatif Yaklaşımlar” isimli çalışmadır. Geleneksel sosyal hareketler literatürünün değişen sosyal, siyasi ve kültürel ilişkilerin doğurduğu ihtiyaçların açıklanmasında yaşadığı zorlukların tartışıldığı bu makale, literatürün çeşitlenmesine ve farklı analitik perspektiflerin sosyal hareketler teorilerinde alternatif yaklaşımlar olarak yer almasına odaklanmaktadır.

Mevcut sayıda yer alan çalışmaların akademik literatüre katkı sunmasını temenni eder, gelecek sayımızda yeniden buluşmak dileğiyle; iyi okumalar dileriz.

Fatma Anıl ÖZTOP

Doç. Dr. - Editör

SİYASAL SÖYLEMDE SINIRLARIN MEŞRULAŞTIRILMASI

Damla Mursül (Dr. Öğretim Üyesi)

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
d.kabakusak@gmail.com

0000-0002-1445-5693

Atıf:

Mursül, D. (2022). Siyasal söylemde sınırların meşrulaştırılması. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 1-17.

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş tarihi/Arrival date: 23.09.2022
Kabul tarihi/Acceptance date: 13.12.2022

Özet

Kitlel göçlere maruz kalınmasıyla birlikte sınır sözcüğü, Türkiye siyasetinde yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle günlük siyasal söylemde sıklıkla duyduğumuz bu sözcük, siyasal aktörlerin dilinde manipüle edici ve kitleleri harekete geçirici bir rol üstlenmektedir. İlgili siyasal aktörlerin sınır yaklaşımını ortaya koymak ve bu yaklaşımın bir dışavurumu olarak tercih edilen siyasal iletişim dilinin hedeflerini tespit edebilmek için somut göstergelere başvurulması gerekmektedir. Makalenin esas amacı; 'sınır/hudut namustur' şeklindeki doğrudan sınırla ilgili yakın dönemli siyasal söylemlerin siyasal propagandanın bir aracı olarak nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda internet haberleri taranmış ve gündemde yer alan gelişmelerle ilişkilendirilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çoklu siyasal aktörler tarafından ortak vurgular içeren bir sınır söyleminin geliştirilebilmesi, bu söylemlerin toplumsal ve siyasal gündemin merkezinde yer bulması ve ayrıca haber niteliği taşır hale gelmesi, konunun araştırılmasını gerekli ve ilginç kılmıştır. Türkiye'de siyasal aktörlerin sınır söylemini siyasal propagandalarında kullanarak araçsallaştırdığı ve böylece meşrulaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Siyasal Söylem, Siyasal Propaganda, Sınır, Türkiye.*

Abstract

Associated with the experience of mass migration, the term of border has started to be used extensively in Turkish politics. Especially border, which we often hear in daily political discourse, assumes a manipulative and mobilizing role by political actors. Concrete indicators should be used in case of revealing the border approach of political actors and to determine the targets of the preferred political communicative language as an expression of this approach. The main purpose of the article is to reveal how recent political discourses directly related to the border such as 'border is honour' are handled as a tool of political propaganda. In this context, news from internet media is reviewed and evaluated via correlating with the developments on the agenda. The development of a border discourse that includes common emphasis by multiple political actors, the fact that these discourses are placed at the centre of social and political agenda, and additionally becoming newsworthy turns the research of this subject into necessity and makes it interesting. As a conclusion the political actors in Turkey instrumentalize the border discourse by using it in their political propaganda and thus they legitimize it.

Keywords: *Political Discourse, Political Propaganda, Border, Turkey.*

Giriş

Sınır, kavramsal olarak önem kazandığı coğrafi, tarihi ve askeri alanlarda yarattığı çağrışımların ötesinde son dönemde siyaset ve özellikle de siyaset sosyolojisi açısından da tartışılmayı hak eden bir nosyon olarak karşımıza çıkmıştır. Tarih boyunca farklı araçlar ve tekniklerle ortaya konan sınırlar, her zaman güvenliği önceleyen ve içeride olanı dışarıdakine karşı koruyan mekanizmalar olarak görülmüştür. Sınırlar, içinde bulunduğumuz koşullarda koruma işlevi kadar, kendisinin de korunması gerekliliği üzerinden siyasette konuşulur hale gelmiştir. Çünkü sınırlar, yalnızca ülkeler ve coğrafi alanları birbirinden ayıran çizgileri belirlemekle kalmayıp biz ve onlar, burası ve orası, içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki çizgileri de inşa etmektedir (Newman, 2006: 6).

Geleneksel Türk kültürünün gurur duyulan ve övgülere mazhar bir özelliği olan misafirperverlikten, gelinen noktada göçmene karşı tepkiselliğin giderek arttığı günümüz koşullarında sınıra atfedilen anlam da değişime uğramaktadır. Mevcut sınırlar ve bu sınırları muhafaza etmek üzerinden geliştirilen güncel siyasal söylem, makbul olanı ve olmayanı tasnif etmek adına göçün ve göçmenin siyasetin bir propaganda aracı haline getirildiğinin göstergesidir. Bu ve benzer konulardaki bireysel ya da toplumsal tepkiler, daha kontrolsüz bir alana karşılık gelirken siyasal tepkiler aynı oranda kontrolsüzlük ya da belirsizlik içermemekte; bilinçli konjonktürel politikalar çerçevesinde bir seyir izlemektedir. Bu nedenle siyasetin ana aktörlerinin gözünden sınıra bakmak, özellikle günümüz Türkiye'sinde ve kendine özgü koşulları çerçevesinde çok daha büyük bir önem taşımaktadır.

Siyaset gerek günlük dil gerek özgül aktörlerinin politik duruşları aracılığıyla çeşitli söylemler üzerinden kendini üreterek sürekli kılar. Gündeme ilişkin pek çok konuda sorular sorar, sorunlar ortaya koyar ve olası çözümlere (!) giden yolda tartışmalar açar. Siyaset ve toplum ilişkisi çerçevesinde düşünüldüğünde söylemin çift yönlü işlevselliğinden bahsetmek mümkündür. Bir yandan toplumun ortak değerler etrafında bir araya gelmesini sağlamaya çalışırken öte

yandan bu yapının içerisinde yer alan farklılıkları da vurgulamaktadır (Şen, 2015: 171). Çalışmada üzerinde durulan söylem, öncelikli olarak sınırla ilgili bu iki yönlü anlamsal içeriğe odaklanmaktadır. Bu nedenle kullanılan dilin eleştirel ya da ideolojik bir okumasından çok, ele alınan siyasal söyleme dair somutlaşmış unsurların toplum ve siyaset ilişkisindeki görünürlüğünü ortaya koymaya çalışan bir durum çalışması niteliğindedir.

Siyasal partiler ya da liderleri içeren geniş bir kapsamda siyasal aktörlerin sınır kavramını ele alış şekli, dayandığı ideolojik temele ve toplumla arasında kurmak istediği ilişkiye göre biçimlenmektedir. Kimi zaman ideolojik yaklaşımdan çok, konjonktüre uygun olduğu düşünülen birtakım pragmatik yaklaşımların da tercih edildiği görülmektedir. Hedef kitle yani toplum, vatandaş ya da seçmen karşısında çeşitli konularda değişen siyasal, iktisadi ve toplumsal koşullara bağlı olarak siyasal partilerin kullandığı araçlar da değişmektedir. Siyaset ve iletişim ilişkisi açısından bakıldığında teknolojik gelişmelere bağlı olarak bu araçların internet aracılığıyla dijital dünyaya taşındığı görülmektedir (Pazarbaşı ve Şahin, 2022). Günümüzde bilgiye erişme, bilgiyi paylaşma ve yayma noktasında internetin gücü göz ardı edilemez. Bu çalışmada da hızlı ve kolay bilgi akışının olduğu internet haberlerinden yararlanılmıştır. Son olarak sınır üzerine geliştirilen siyasal söylemler, kullanılan dilin hangi bağlamda topluma sunulduğu çerçevesinde ele alınmış ve irdelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye açısından önemli bir sorun alanı ve siyasal gündem oluşturmakla birlikte göç olgusunun yakın zamana kadar kamuoyunda pek de tartışılmayan bir konu olduğu yönünde (Üstübcü, 2017: 107) yapılan değerlendirmelerin üzerinden kısa bir zaman geçmiştir. Günümüzde gerek göç gerek yabancı, mülteci ve sınır gibi kavramların hem bir siyasi problem haline geldiği hem de kamuoyunda sıkça tartışılır hale geldiği görülmektedir. Böyle bir tespitle yola çıkan çalışmanın amacı, birbirleriyle oldukça yakın bir ilişki içerisinde olan bu kavramlar arasında yer alan sınır kavramından hareketle konunun siyasal propagandanın bir aracı haline

getirilmesini ve meşrulaştırılma biçimlerini ortaya koymaktır.

Nitel bir araştırma olan bu çalışma, konuyla ilgili 2021 yılı ağustos ayında yoğunlaşan internet haberlerinin taranmasının ardından haberlerde yer alan sınırla ilgili içeriklerin söylem analizi ile değerlendirilmesini içermektedir. Özellikle Türkçe literatürde siyasal aktörleri pek çok açıdan ele alan söylem analizleri yapılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın balkon konuşmalarının (Göksu, 2019; Çıragöz ve Acar, 2020), siyasi liderlerin çeşitli ortamlarda yapmış olduğu konuşmalarının (Kantar, 2016; Güngör, 2021) ve sosyal medya paylaşımlarının (Kılıçaslan, 2006) ele alındığı çalışmalar bunlara örnek gösterilebilir. Bu çalışmaların genelinde belli bir temadan ziyade genel olarak içeriğin söylem analizinin yapıldığı görülmektedir. Ancak oldukça güncel bir konu olan sınır teması üzerine yapılan böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye'nin ve dünyanın içinde bulunduğu koşullarda sınırların giderek önem kazanması nedeniyle konunun oldukça dinamik bir yapıda olması ve geliştirilmeye açık olması, bu çalışmayla sınır alanındaki literatüre siyaset sosyolojisi açısından yeni ve farklı bir bakış açısı getirilmesini mümkün kılmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde çalışmanın anahtar sözcüklerini de içerisine alan ve araştırmanın iskeletini oluşturan temel kavramlarla ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir. Bu kavramlar sırasıyla söylem, siyasal söylem, siyasal propaganda ve sınırdır. Türkiye'ye yönelik giderek yoğunlaşan göç hareketleri, toplum ve siyaset arasındaki ilişki dengelerinin değişmesine ve pragmatik değerler çerçevesinde ele alınarak neredeyse her bir kavramın yeniden inşa edilmesine ya da üretilmesine yol açmış görünmektedir.

1.1. Söylem

Söylem, sözcük anlamları arasında yer alan ve çalışma doğrultusunda ele alınabilecek en yakın anlamlarından biri olarak "kalıplaşmış, klişeleşmiş sözleri" (Güncel Türkçe Sözlük, "Söylem", Erişim 15 Nisan 2022) ifade etmektedir. Kalıp yargıların günlük dile yansımaları olağan bir durumdur ve kuşaktan kuşağa aktarılarak süreklilik

kazanır. Aynı zamanda bir toplumun sosyo-kültürel kodlarının oluşumunda da dilin kendisinin ve farklı dilsel kullanımların önemi büyüktür. Bir dil pratiği olarak söylem; karşılıklı iletişim, fikir alışverişi, beyan etme şekli, bilgi, ideoloji ve güç kavramlarıyla etkileşimli olarak eyleme dönüşen süreçler içerir (Sözen, 1999: 20). Burada söylemin ortaya çıktığı ilk andan itibaren pek çok aşamada ve pek çok alanda etkisini gösteren bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

Söylem sözcüğünün ilk anda basitmiş gibi görünen ifadesinin ardında merak uyandıran pek çok soru sorulagelmıştır. Akademik çalışmalarda söylemin incelenmeye başlamasında felsefe disiplininin etkisi olmuştur. 1970'li yıllar itibarıyla anlamların nasıl şekillendiğini düşünmeye yönelen ve söylemin toplumsal bir gerçeklik olarak ele alınması gerektiği ve bu nedenle göreceli bir kavram olduğunu, toplumdan topluma farklılaşabileceğini vurgulayan (Foucault, 1987: 40) çalışmalar yapılmıştır. Söylem, toplumun temel dinamikleri doğrultusunda değişebilen, farklı anlamlar yüklenebilen ve çoklu gerçekliklerin var olmasını olanaklı kılan bir yaklaşımla dünyayı anlamlandırma çabasıdır.

Zamanla bir terim olarak yaygınlaşmasında Foucault'nun söylem sözcüğünü, ideoloji sözcüğünün yerine geçecek şekilde kullanması belirleyici olmuştur (Sözen, 1999:12). Bu doğrultuda söylem, tek bir gerçeklikten ziyade gerçekliklerin varlığına işaret eden çok anlamlı ve dile getiren taraflarca farklı yaklaşımlar ortaya koyan anlamsal içeriğe sahiptir. Herhangi bir durumu ya da sorunu tanımlamak ve insanlarla paylaşabilmek için klişeleşmiş ve kalıplaşmış olsa da derinlemesine düşünüldüğünde söylemin kendisinin dönemsel, tarihsel koşullara bağlı olarak farklı anlamsal konumlandırmalara sahip olduğu görülmektedir. Anlam ve kültür arasındaki ilişki, bu iki kavramın içinden doğan söylem sayesinde inşa edilmektedir (Oğuz, 2018: 53). Dolayısıyla söylemin dinamik ve değişken yapısı ile süreklilik içerisinde yeniden üretilen, günden güne farklı anlamlar kazanan bir niteliğe sahip olduğu ifade edilebilir.

Kültürün izlerini taşıyan ve kültürün taşıyıcı unsurları ile birlikte ele alındığında belirgin bir anlam ifade eden söylem kavramı, bu nedenle bireysel değil toplumsaldır. Topluma vurgu yapıldığında, topluma referans verildiğinde, kısacası toplumla etkileşim halinde anlam kurucu bir rol oynamaya başlar. Toplumsal bağlamı göz önünde bulundurulduğunda dilin yapısallığından ziyade işlevsel yönüne vurgu yapılır. Söylenenlerin doğurduğu ya da ortaya çıkardığı toplumsal gerçeklikler, söyleme konu olan unsurların ve aktörlerin birbirleriyle aralarındaki ilişkiler, kısacası iki taraflı gerçekleşen bir etkileşimin sonucu olarak (Akar ve Martı, 2015: 242) söylemin işlevselliği öne çıkmaktadır.

1.2. Siyasal Söylem

Modern zamanların yeni bir ürünü olarak söylem (Baran, 2009: 85), kendisini sarf eden aktörlerin dilinden anlam kazanmakta ve kendi sosyal bağlamında siyasal bir güç kazanmaktadır. Sözen'in (1999) de belirttiği gibi söylem, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi nitelikte pek çok alanla ilişki içerisindedir ve "ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçler" şeklinde tanımlanır.

Günümüzde söylem ve özellikle de siyasal söylem, biz ve ötekisi üzerinden şekillenmekte ve her zaman için güç ve iktidar ilişkisini hiyerarşik bir çerçevede kurgulamaktadır. Toplumsal gerçekliği yaratmadaki işlevselliği göz önünde bulundurulduğunda eyleme dönüşen dil pratikleri (söz eylemler), aynı durumla ilgili ve bu durumun tarafı olan ancak farklı yaklaşımlara ve ideolojilere sahip aktörler tarafından hain ya da kahraman olarak adlandırılabilir ya da bu şekilde topluma sunulabilir. Böylelikle kurgulanan gruplar arası hiyerarşik ilişki biçimi, aynı zamanda farklı sosyal kimliklerin de ortaya çık(arıl)masına yol açar (Akar ve Martı, 2015: 243).

Son aşamada ise medyanın da aracısı olduğu bir düzlemde egemen olan bu kurgusal göstergeler, doğrudan güç ilişkilerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (Van Dijk, 1999: 364). Bu döngünün içerisinde

kalan bireyler, ait olduklarını düşündükleri yere kendilerini konumlandırma yoluyla gücü ya meşru kılmakta ya da gayri meşru kılmaktadırlar.

1.3. Siyasal Propaganda ve Bir Propaganda Aracı Olarak Siyasal Söylem

Kelime anlamı itibarıyla propaganda; "bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma" (Güncel Türkçe Sözlük, "Propaganda", Erişim 19 Nisan 2022) olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla propagandaya konu olan her ne ise o yönde bilinçli bir farkındalık yaratma, bu farkındalığı pekiştirme ve belli bir yönde manipüle etme girişiminde bulunulması akla gelmektedir. Kavramın günümüzdeki kullanımına benzer şekilde ilk ortaya çıkışı Fransız Devrimi ile söz konusu olmuştur. Fransız ulus devlet anlayışının bir yansıması olarak devrim sürecinde ve sonrasında halkın birtakım ortak değerler etrafında bir araya getirilmesi ve birleştirilmesi adına propagandaya sıkça başvurulmuştur (Çetin, 2003: 142).

Siyasal anlamda propaganda, siyasal sistem içerisinde otoritesini ortaya koymak isteyen siyasal aktörlerin seçmenden destek bulabilmek amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerin tümünü ifade etmektedir. Propaganda faaliyetlerinde uygulayıcı tarafından verilmek istenen mesaj, içerik olarak duyguları harekete geçirmeyi önelemekte ve belirli bir amaç doğrultusunda yönlendirmeyi hedeflemektedir (Avcı, 2018: 75-76). Laswell'in (1927: 643) de ifade ettiği gibi propaganda kavramı, kolektif tutum ve davranışları önceleyen; bu tutum ve davranışların semboller aracılığıyla yönlendirilmesini ve aynı zamanda da yönetilmesini içeren bir kavramdır. Seçim dönemlerinde, iktidarın sürdürülmesinde ya da iktidarı elde etmeye yönelik faaliyetlerde etkili olan ikna yöntemlerinden biri olarak propaganda, stratejik bir iletişim ögesidir (Vodinalı ve Akıncı Çötök, 2015: 499).

Siyaset alanında propaganda amacıyla kullanılan pek çok yöntem ya da araç bulunmaktadır. Kamusal alandaki toplanmalar, parti organizasyonları, kamuoyu araştırmaları, kitle iletişim araçları, asılan

pankartlar, çeşitli afişler, dağıtılan broşürler bu alandaki en yaygın uygulamalardır (Köseoğlu ve Al, 2013: 107) Yazılı, görsel ve sözlü araçlar olarak sınıflandırılan kitle iletişim araçları, siyasal propaganda faaliyetleri arasında en etkili ve yoğun olarak kullanılan yöntemlerdendir (Baltacı ve Eke, 2012: 116). Günümüzde bu araçlar gelişen teknolojiyle birlikte giderek çeşitlenmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan yazılı materyallerden biri olan pankartlar/afişler, bu anlamda verilmek istenen mesajı iletmeye yarayan klasik araçlardan biridir. Görsel olarak da kitlelere hitap edebilen bu materyaller, geçmişten bugüne her dönem siyasal aktörlerin ve özellikle de siyasal partilerin gerek kampanya dönemlerinde gerek seçim süreçlerinde sıklıkla başvurduğu araçlar arasında yer almaktadır. Konuya ilişkin verilmek istenen mesajı kısa ve özlü bir biçimde aktaran, birtakım semboller ve simgelerden de yararlanabilen bu araçlar; çeşitli sloganlar eşliğinde vurucu sözcüklerle hedef kitlenin dikkatini hızlıca çekme potansiyeline sahiptir.

Siyasal gerçekliklerin dil aracılığıyla ortaya konması, siyasal söylemin birtakım işlevlerinin göz önünde bulundurmasını gerekli kılmaktadır. Bunlar; zorlama ve direnç, meşrulaştırma ve gayri meşrulaştırma, son olarak da temsil ve yanlış temsildir. İlk işlev, siyasal aktörlerin iletişime yönelik mesajları belirlerken aynı zamanda gündemi de belirlemesi ve diğerlerinin bu güce erişmesine engel olmak için de zorlayıcı bir eylemlilik içerisinde olmasıyla ilgili bir durumdur. İkinci işlevde dilsel iletişim sayesinde mevcut siyasal rejimin meşruluğunu güçlendirmek için toplumun onayını alma esastır. Bunu yaparken aynı zamanda meşruluk algısını tam tersi yönde etkilemeye yönelik ötekinin düşman imgesi altında betimlenmesi ve olumsuz mesajlarla topluma sunulması şeklinde bir gayri meşrulaştırma da söz konusudur. Netice de ise toplumla paylaşılan bilgilerin kontrolünü elinde bulunduran siyasal gücün belirleyici olduğu bir temsil mekanizması ortaya çıkmaktadır (Chilton ve Schaffner, 2011: 311-312).

Siyasal söylemde üslup, toplumsal dinamiklerden yola çıkarak gerek tek tek bireyler üzerinde gerekse toplumun genelini

kitlel olarak etkilemede azımsanamayacak bir güce sahiptir. Vatandaşı ve özellikle de seçmeni etkileme, kitle iletişim araçlarıyla mobilize etme, siyasal aktörlerin olağan faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu ikna sürecinde yaratılan biz ve onlar ayrımı ya da bizden olmayan ötekinin ısrarla vurgulanması, söylem dilinin ayrıştırıcı potansiyelini de güçlendirmektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak bir dil pratiği olarak söylemin toplum hayatının her yönüyle, kültürle, siyasetle yakın ve doğrudan bir ilişkisi olduğu açıktır. Farklı yapılar, değişen anlamsal içeriklerde, çoğunlukla da gizli olarak üretilen cisimleşmiş anlam yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Oğuz, 2018: 53).

Sosyal, kültürel ve siyasal boyutlarıyla biz ve onlar ayrımı, toplumsal kutuplaşmaya yol açtığı gibi kimi zaman gerçekle ilişkili olmayacak ölçüde bir diğerinin ya da ötekinin olumlu özelliklerini veya düşüncelerini bilinçli şekilde göz ardı etme, adeta yok sayma şeklinde bir ideolojik söyleme de dayanabilmektedir (Şen, 2015: 170). Her iki durumda da hedeflenen kitleye etki edebilmek adına birtakım araçlara başvurulur. Siyaseten bu araçlardan en önemlilerinden biri de propaganda faaliyetleridir.

Siyasal gücün ve otoritenin bir göstergesi olarak kullanılan söylemin dili, zihinsel algılardan tutumlara ve davranışlara kadar pek çok boyutta yönlendirici bir role sahiptir. Sözlü iletişim de bunun bir parçası olmakla birlikte çalışmada gözleme dayalı, somut edimler üzerinden siyasal söylemin belli bir konudaki yansımaları üzerinde durulması hedeflenmektedir. Propaganda, bu tür söz eylemlerin yansımalarını gözlemleyebilmek için başvurabileceğimiz alanlardan biridir. Çünkü siyasal söylem, siyasal propagandanın da sıklıkla kullandığı araçlardan biridir. Bu bağlamda söylemin bir propaganda aracı olarak siyasette hangi aktörler tarafından, nasıl konumlandırıldığı ve hangi argümanlarla birlikte dile getirildiği oldukça ilgi uyandıran bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Propaganda, ilgili kitlenin sosyo-psikolojik niteliklerini göz önünde bulundurmaya zorundadır. Toplumun genel inanç ve değerleri çerçevesinde ele

alındığında propagandanın etkili olabilmesi için toplumsal önyargılardan ve de toplumsal mitlerden özellikler taşıması kaçınılmazdır (Gürgen, 1990: 147-148). Basit ifadeyle kalıplar ve klişeleşmiş sözler şeklinde tanımlanan söylem de propaganda ile benzer dayanaklara sahip olduğuna göre gerek siyasal söylemin gerek siyasal propagandanın birtakım ortak tarihsel, sosyal ve kültürel değerler üzerinde inşa edilmesi, bu değerler çerçevesinde temellendirilmesi olağandır.

1.4. Sınır

Sınır kavramı, siyasi coğrafyanın ilk anda hemen devletle ilişkilendirilen unsurlarından biridir. Öte yandan yalnızca coğrafyanın değil; tarihin, hukukun, uluslararası ilişkilerin ve de siyasetin de ilgi alanına giren müşterek konularındandır (Gümüşçü, 2010: 79-80). Dinamik ve kurumsal bir yapı olarak sınırlar, sınır yönetimi yaklaşımına göre haritalar üzerinde yer verilen ve önlem alınmasını gerektiren fiziki müdahalelerin ötesinde bir konudur (Ekmekcioglu, 2021: 137).

Sınırlar; çit, tel örgü, duvar gibi farklı şekillerde tarih boyunca hayata geçirilmiş ayırıcı unsurlardır. Ülkeleri birbirinden kesin bir biçimde ayırma işlevi görmesi ise birkaç yüzyıllık bir geçmişe sahip modern devletin kuruluşu ile gerçekleşmiştir (Özbey, 2019: 241). Dolayısıyla günümüz dünyasındaki haliyle sınırların, sadece 1-2 yüzyıllık bir geçmişe sahip olduğu (Gümüşçü, 2010: 80) ifade edilmektedir.

Modern ulus devletlerin oluşumuyla sınırlar, belirsiz ve esnek bir yapıdan çıkarak belirgin şekilde ayırıcı, sınırlandıran, katı bir yapıya geçiş yapmıştır (Tekin, 2014: 249). Sınır kavramı, böylece zamanla farklı fiziksel yapılar ve anlamsal içerikler kazanarak ilerlemiştir. Nitekim bu gelişme ve ilerleme süreci, halen devam etmektedir.

Devlet iktidarının ulaşabildiği en uç siyasi kontrol mekanının coğrafi bir alan olmaktan çok daha farklı işlevleri vardır. Yalnızca coğrafi ya da fiziki değil, sosyo-kültürel ve tarihsel olarak da anlam taşıyan sınıra yönelik siyasi yaklaşımlar, ulus devletin toprak bütünlüğünü esas alarak otorite ve sınır arasında derin bağlar kurmaktadır. Bugünkü anlamıyla sınır kavramı, coğrafi

olduğu kadar siyasi bir anlam taşıyan, devletin hem iç hem dış egemenliğini sağlamak adına ortaya koyduğu enstrümanlardan biridir. Ulus devletin meşruluğunu biçimlendiren sınırlar, bizim dışımızda yer alan bir diğerinin varlığını -ister gerçekçi ister hayal ürünü olsun- kabul edilmesini zorunlu kılar. Egemenlik kavramının altında yatan temel ilke de budur: Ötekine karşı güçlü olabilmek ve iç işlerine karışılmasını önlemek (Gellner, 2008: 193).

Siyasal propaganda açısından siyasal söylemin öznesini oluşturan unsurlardan biri olan sınır, günümüzün en çok tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Coğrafi ve fiziki olarak somut bir anlam taşımasının yanı sıra sınır kavramı, ulusal kimlik ve ulusal kültür açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında ulusal sınırlar, sınırın içerisinde yer alan bireylerde kendilerine özgü bir kimlik ve kültür bilinci oluşmasını sağlar; zihinsel olarak da bu ortak kültür ve kimlik algısının aidiyet hissiyle pekiştirilmesine yol açar (Tekin, 2014: 28). Ortaklıkların söylem doğrultusunda güçlü bir şekilde dile getirilmesinde çoğu zaman bir dış tehdidin varlığı etkili olmaktadır. Böyle bir tehdidin varlığı, sahibi olunan ulusal değerlerin korunması adına kitleleri canlı tutmaya ve her an harekete geçebilecekleri bir motivasyona sahip olmaya yöneltmektedir.

2. Yöntem Üzerine

Çalışma, siyasal aktörler nezdinde bir propaganda aracına dönüşen sınıra yönelik dilsel pratiklerin ortaya konmasını ve böylece toplum ve siyaset ilişkisinin gündemi belirleyici rolünün vurgulanmasını amaçlayan nitel bir araştırmaya dayanmaktadır. Bu bağlamda siyasal söylemin ideolojik veçhesiyle eleştirel bir analize tabi tutulmasından ziyade, günümüz koşullarında giderek araçsallaşan sınır kavramının siyasal aktörlerin ortaya koyduğu yaklaşımların meşruluğu açısından önemi ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Karşılaşılan kitleesel insan hareketlilikleri neticesinde Türkiye iç siyasetinde birçok siyasal aktör tarafından dile getirilen sınır söyleminin, siyasal toplumsal yaşamın merkezinde yer almaya başlaması ve ülke gündemini meşgul etmesi, konunun gerek ulusal gerek küresel çapta önemini gözler önüne sermektedir. Çalışma,

böyle bir önemden hareketle ortaya konmuş oldukça tartışmalı ve can alıcı bir konuyu irdelemeye çalışmakta; giderek popülerleşen ve farklı disiplinlere konu olmaya başlayan sınır olgusunun siyaset-dil-toplum üçgeninde nasıl bir konumda bulunduğu tespitini yapmaya çalışmaktadır.

Araştırmanın evrenini, propagandalarında sınır söylemine yer veren siyasal aktörlerin basında yer alan haberleri oluşturmaktadır. 18 Ağustos 2021 tarihi, sınırla ilgili pankartların/aişlerin siyasal partilerin binalarına eş zamanlı olarak asıldığı ve bu gelişmelerin basına yansıdığı tarih olması açısından önemlidir. Benzer içerikli haberler, bu tarih itibarıyla pek çok haber alma platformunda yayılmaya başlamış ve bu doğrultuda çalışmanın içeriğine yönelik veriler de toplamaya başlanmıştır.

İlgili haberlerin seçiminde ana başlıklarında 'sınır namustur', 'hudut namustur' ve bunun gibi eş anlamlı dilsel kullanımlara yer verilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında siyasal söylemin ortaya konması hedeflendiği için de söz konusu söylemin siyasal bir aktör tarafından ifade edilmesi ya da sunulması göz önünde bulundurulmuştur. Siyasal partiler, bu partilerin liderleri ya da temsilcileri, siyasal aktörlere örnek olarak gösterilebilir.

Haber mecralarının seçiminde oldukça geniş bir bakış açısıyla tarafsız yaklaşmış, aynı biçimsel unsurlara sahip söylemler herhangi bir siyasal parti ya da kişi ayırt etmeksizin göz önünde bulundurulmuştur. Diğer yandan hem yerel hem ulusal basında görülen ve tekrara düşmeyen içeriklere sahip haberlere öncelik verilmiştir. Bu noktada internet üzerinden yapılan basit bir tarama sonrasında ilgili haberlerin 2021 yılı ağustos ayında yoğunluk kazandığı, haberlerin büyük bir çoğunluğunun içerik olarak örtüştüğü ve tekrara düştüğü görülmüştür. Veri çeşitliliği açısından bir dezavantaj olarak değerlendirilebilecek bu durum, ortaya koyduğu kısıtlılığa rağmen siyasal söylemin pragmatik doğasına ilişkin gerçekliği ortaya koyması bakımından son derece önemli görülmektedir. Nitekim bu söylemin artçılarının da günümüze kadar ulaştığı ve çok daha şiddetlenerek Türkiye

gündemini meşgul etmeye devam ettiği görülecektir.

Çalışmada elde edilen verilerin analizinde söylem çözümlemesi yöntemi uygulanmıştır. Söylem çözümlemesinde esas unsur, bireylerin sosyal olanı algılama ve dile yansıtmasında, aynı zamanda tutum ve davranışlarını ortaya koymasında dilin (ya da metinlerin) analiz edilmesi ve dilin kullanımındaki güç ve otorite ilişkilerinin açığa çıkarılmasıdır (Baran, 2009: 88). Bu bağlamda söylem analizi kimin ne söylediği sorusuyla ilgilenmez, söyleme konu olan cümlenin toplumsal gerçeklikteki değerini ortaya koymak ve esas olarak ifade edilmek isteneni vurgulamak için çaba harcar (Hearthfield'dan akt. Türker ve Akturan, 2008).

Bu amaçla sınırla ilgili haberlerin arşivlenmesinin ardından sınırların kutsallaştırılması şeklinde belirlenmiş bir ana temadan hareketle içinde bulunulan dönemin kendine özgü koşullarının bir sonucu olarak siyaset üretmenin bir aracı haline gelişini vurgulanmaya çalışılmıştır. Korumayı görev edindiğimiz sınırlar, sahip olduğu kutsallık ve ulusal olana atfedilen değerlerle birlikte doğası gereği amaç-araç birlikteliğini haizdir. Bu nedenle toplumsal ve aynı zamanda ulusal kimliğin bir yansıması olarak her durumda ve her koşulda sınır; önemsenen, yüce görülen ve kendisinden taviz verilmeyen sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sınırların siyasal söylemde yer alması, dönemsel koşullara bağlı olarak farklı aktörler tarafından ele alınması, konunun anlamsal ve siyasal boyutunu öne çıkarmaktadır. Ancak böyle bir dilsel pratiğin ideolojik olmaktan ziyade pragmatik değerler etrafında şekillendiği denencesinden hareket edilmiş ve genelleştirmekten ziyade kendisine özgü koşullar altında değerlendirilmesine özen gösterilmiştir.

Söylem kavramının doğası gereği tüm zamanlarda, tüm siyasal toplumsal koşullarda ve siyasal aktörlerle toplum etkileşiminde geçerli olabilecek bir sınır söyleminin söz konusu olamayacağı ve konunun ideolojik perspektifi itibarıyla da farklı boyutlarıyla ele alınabilecek başka çalışmalara kaynaklık edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Türkiye Gündeminden Sınır Yönelik Siyasal Söylemler

Henüz 21.yüzyılın başlarında olmamıza rağmen son on yıllık süreçte yaşananlara (göçler, terör saldırıları, ekonomik krizler, Kovid-19 pandemisi vs.) bakıldığında devletlerin iç ve dış politikalarına etki eden ciddi gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle sosyal ağların giderek yaygınlaşması, göç etme kararı alan bireylerin bu ağlar üzerinden bir araya gelmesini sağlayarak nüfus hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur. Artan nüfus hareketlilikleri ülkelerin gündemine yerleşmiştir. Başta göç olgusu olmak üzere bu süreçte yaşanan pek çok gelişme, sınırların giderek önem kazanmasını ve sınıra yönelik önleyici mekanizmaların ivedilikle oluşturulmasını gerekli kılmıştır (Ünay, 2020). Bu durum çeşitli politikaların hayata geçirilerek sınıra yönelik somut adımların atılması zorunluluğunu doğurmakla birlikte siyasal-toplumsal düzeyde söylemsel olarak da konunun gündeme oturmasına ya da gündemde kalmasına neden olmuştur.

Türkiye örneğinden hareketle özellikle 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı sonrasında ülke topraklarına yerleşen insan sayısının giderek artması, yaşanan uyum sorunları ve bu çalışmanın başlığı gereği, kapsamı dışında kalan daha pek çok sorunun ortaya çıkması, zaman içerisinde ülkenin birlik ve bütünlüğüne yönelik bir düşman veya tehdit algısının oluşumunda etkili olmuştur (Erdoğan, 2014; Güney ve Konak, 2016). Aynı algı ve endişe, Amerika'nın Afganistan topraklarından çekilmesi ve Taliban'ın kontrolü ele alması sonrası Afganistan'dan gerçekleşen göçlerle birlikte daha da zirveye tırmanmıştır (Tümtaş, 2022: 340).

Tüm bu gelişmelerden etkilenen Türkiye'de son dönemin egemen siyasal söylemlerinden biri olarak sınır kavramı da konuşulmaya başlamıştır. Özellikle 10 Ağustos 2021 tarihinde Ankara'nın Altındağ ilçesinde Suriyeli ve yerleşik halktan gençlerin karşı karşıya gelmesi ve bir kişinin ölümüyle sonuçlanan olayların ardından (Ayaşlıoğlu, 2021) Suriyelilere yönelik gerçekleşen linç girişimleri, Suriyelilerin oturdukları mahallelerden ve işlerinden uzaklaştırılmaları (Çevik, 2022) ve geleneksel noktada nüfusun

mekânsal olarak organizasyonu şeklinde bir uygulamaya dönüşen gelişmeler (Fırat, 2022), hem ülke sınırlarını hem de kendi içimizdeki sınırları tartışmaya açmıştır.

Sınır kavramı, yarattığı algı ve oluşturduğu maddi ve manevi değerlerle belli bir toprak parçası üzerindeki aidiyeti oldukça belirleyen bir kavramdır. Aidiyet, bireysel olduğu kadar toplumsal olana da hitap eden bir duygulanımdır. Bu nedenle çoğu zaman bu ve benzer içerikli konular, siyasal aktörler tarafından adeta slogan niteliğindeki söylemler üzerinden propaganda ve reklam amacıyla kullanılmaktadır (Aziz, 2011: 63).

Kuşkusuz tarihin her aşamasında sınırlar önem arz etmiştir ancak çeşitli siyasal hareketlerin etkili olduğu ve birtakım kimliklerin yeniden güç kazandığı günümüzde Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu coğrafyada sınırlar hakkında derinlikli tartışmalar daha da alevlenmiştir (Aras, 2014: 17). Gerek siyasetin gerek toplumun gündemini meşgul eden sınır konusuna ilişkin söylemlere özellikle son dönemde kitle iletişim araçlarıyla sunulan haberlerde oldukça sık yer verildiği görülmektedir.

3.1. Sınırın Meşrulaştırılma Biçimleri: Yerel ve Ulusal Basından Örnekler

Makalenin bu bölümünde sınır kavramı çerçevesinde inşa edilmek istenen aidiyet ve biz olma duygusunun birleştirici gücüne dayanan siyasal söylemlerin parti pankartlarındaki konumlanışı üzerinde durulmaktadır. Söylemin dili hem birleştiren ve kapsayan bir içeriğe sahipken hem de dışlayan ve ötekileştiren bir içeriğe sahiptir. Verilen örneklerin birlik olma ya da birliktelik motivasyonunu milliyetçi öğelerle perçinlerken dayandığı sınır teması ile de dinamik, aktif, ulusal ve aynı zamanda da küresel bağlamda sıcak noktalara temas ettiği görülecektir.

Güncel siyasete yön veren çeşitli siyasal aktörler tarafından dile getirilen sınır söyleminin en belirgin ve medyada yankı uyandıran propaganda örneklerinden ilki, daha önce de belirtildiği üzere 2021 yılı ağustos ayında yaşanmıştır. Ankara'nın Altındağ ilçesinde yaşanan olayların hemen ardından Şekil 1'de yer verilen 'SINIR

NAMUSTUR!' pankartının ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Parti'sinin merkez binasına büyük harflerle asılmasıyla gündeme gelmiştir.

Şekil 1: CHP'den sınır namustur pankartı

Kaynak: Gazete Duvar (18.08.2021). CHP genel merkez binasına "sınır namustur" pankartı asıldı. <https://www.gazeteduvar.com.tr/chp-genel-merkez-binasina-sinir-namustur-pankarti-asildi-haber-1532134>. 21 Nisan 2022.

İktidarın göç politikasına yönelik tepki gösteren CHP, pankartın tüm il ve ilçelerde bulunan parti binalarına asılması yönünde talimat vererek adeta ülkenin neredeyse her noktasında görünür kılınmasını istemiştir. Türkiye Cumhuriyeti bayrağının önünde partinin genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun mikrofonu seslendiği görselin alt kısmında beyaz tonlarında bir Türkiye haritası silüetinin olduğu görülmektedir. Bu silüetin üzerinde namus sözcüğünden daha büyük puntolarla yazılan sınır sözcüğüne yer verilmiştir. Bu betimlemelerden hareketle ulusal kimlik açısından önem arz eden bayrak, toprak, harita, sınır gibi kavramların ünlemle biten bir cümle eşliğinde vurgulandığı görülmektedir.

Eş zamanlı olarak Kemal Kılıçdaroğlu'nun sosyal medya profilindeki kapak fotoğrafını, arka fonunda Türkiye bayrağı olan aynı söylemin yer aldığı bir fotoğrafla değiştirdiği görülmektedir (Gazete Duvar, 2021).

Şekil 2: Kemal Kılıçdaroğlu'nun sosyal medya profili

Kaynak: Gazete Duvar (18.08.2021). CHP genel merkez binasına "sınır namustur" pankartı asıldı. <https://www.gazeteduvar.com.tr/chp-genel-merkez-binasina-sinir-namustur-pankarti-asildi-haber-1532134>. 21 Nisan 2022

Şekil 2'de yer verilen söz konusu paylaşım, bir siyasal parti ve bu partinin lideri tarafından kitle iletişim araçlarının propaganda amacıyla kullanılmasına örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Kılıçdaroğlu'nun Avrupa ülkelerinin Afganistan göçünün çözümüne karşı Türkiye ile muhatap olmasını eleştirerek "Neden İranla değil? Siz verin bu sorunun yanıtını sevgili halkım!" ifadelerini kullanması (Sakarya, 2021) gibi içerisinde pek çok soruyu barındıran sorgulamalar, ülkenin yüzleşmek zorunda kaldığı göç ve göçmen sorununa, gündemde yer alan toplumsal, siyasal kimliklere ve aktörlere vurgu yapan ifadelerdir.

CHP'nin ve partiyi temsilen liderinin yapmış olduğu paylaşımlarda toplumu sorgulaya yönelten, düşünmeye zorlayan; ters yönlü bir meşruluk sağlama amacı taşıyarak iktidara eleştiriler barındıran bir temsil mekanizmasının siyasal söyleme yansıtılması hali söz konusudur. Çeşitli kitle iletişim araçlarında yer bulan bu haberler, sosyal medyanın da etkisiyle hızla yayılmıştır. Bu nedenle kısa zaman içerisinde sınır namustur söyleminin adeta sloganlaşmasına ve hemen ardından da bu konudaki tartışmaların kızışmasına neden olmuştur.

İlk defa 2009 yılında Milliyetçi Hareket Partisi lideri Devlet Bahçeli tarafından sarf edildiği dile getirilen (Oran, 2021) bu söylemin orijinalinde ise aşağıdaki sözlere yer verildiği tespit edilmiştir (Soydan, 2009). "Hudut kutsaldır. Hudut, bir milletin namusudur. Bütün hudut kesimlerinde aynı

Damla MURSÜL

Siyasal Söylemde Sınırların Meşrulaştırılması

levhaları görürsünüz: Hudut milli namus ve şerefin korunduğu yerdir...”.

Dolayısıyla yaklaşık 12 yıl önce bu sefer iktidarın ortağı değil de muhalefetin temsilcisi konumundaki bir siyasal parti lideri tarafından dile getirilmesi, sınırların önemini halen koruduğunun ve siyasetin bir malzemesi olarak kullanılmaya devam ettiğinin bir göstergesidir. Dile getirildiği dönemin koşullarında yani 2009 yılında Türkiye henüz böyle bir kitlesel göçe maruz kalmamakla birlikte, sınırlarını tehlikeye atan başka unsurlarla (PKK terör örgütü gibi) mücadele içerisindeydi. Her iki durumda da ait olunan ve sahiplenilen topraklara karşı bir tehdit ya da düşman varlığı söz konusudur ve her ikisinde de sınır söylemi gerek bizden olmayanın gayrimeşrulaştırılması gerekse de bize ait olanın meşrulaştırılması yönünde anlamsal olarak işlevselleştirilmeye çalışılmıştır.

Millet İttifakı içerisinde ve iktidara muhalif bir çizgide yer alan İYİ Parti için de oldukça benzer bir dilsel pratik geçerlidir. Bu çerçevede öne çıkan ve medyada ses getiren propaganda örneklerinden biri de yine ‘Hudut namustur’ söylemi içeren pankart asan İYİ Parti Bolu İl Başkanlığıdır. Sınırların kevgire benzetildiği şeklindeki paylaşımları ile toplumun dikkatini çekmek ve bu konuda toplumun uyarılmasını sağlamak amacıyla partinin Türkiye çapındaki il ve ilçe başkanlıkları da aynı politikayı ortaya koymuştur (Bolu Gündem, 2021; Milli Gazete, 2021).

Şekil 3. İYİ Parti’den hudut namustur pankartı

Kaynak: Milli Gazete (18.08.2021). İYİ Parti binalarına “hudut namustur” pankartları asıldı. <https://www.milligazete.com.tr/haber/7627951/iyi-parti-binalarina-hudut-namustur-pankartlari-asildi.21.04.2022>

Ayrıca partinin Giresun İl Başkanlığı’ndan yapılan açıklamada da

hudutların yol geçen hanına döndüğü, gelenlerin geçici olmadığı, vatandaşın bundan rahatsız olduğu, bir an önce göçmenlerin geldikleri ülkelere geri gönderilmesi gerektiği ve bu konunun ülkeyi yönetenler tarafından ciddiye alınması gerektiği vurgulanmıştır (T24, 2021; Toplumsal: Vatan-Emek-Hürriyet, 2021).

Şekil 3’te de bir örneğine yer verildiği üzere İYİ Parti’nin parti binalarına astığı pankartların/afişlerin genelinde siyah arka fon üzerinde Türkiye bayrağı ve parti simgesinin yer aldığı bir görselle birlikte, yine benzer şekilde büyük harflerle ‘HUDUT NAMUSTUR!’ sloganına yer verildiği görülmektedir.

Kemal Kılıçdaroğlu’nun konuya değinmesiyle yakın zamanlarda kurulan ve muhalif çizgide bir siyasal parti olan Zafer Partisi de aynı siyasal söylemin yer aldığı bir pankartı, bu sefer Van-İran sınır bölgesinde açarak benzer içerikli bir propaganda yoluna başvurmuştur.

Şekil 4. Zafer Partisi’nden hudut namustur pankartı

Kaynak: Sputnik (14.09.2021). Zafer Partisi lideri Ümit Özdağ ve beraberindekiler, sınırda “Hudut Namustur” pankartı açtı. <https://tr.sputniknews.com/20210914/zafer-partisi-lideri-umit-ozdag-ve-beraberindekiler-sinirda-hudut-namustur-pankart-acti-1048900368.html>. 21.04.2022

Şekil 4’te beyaz arka fon üzerinde Zafer Partisi’nin amblemiyle birlikte yer alan, büyük harflerle ve kırmızıyla yazılan ‘HUDUT NAMUSTUR’ pankartına yer verilmiştir. Sloganın partinin amblemiyle birlikte pankartta yer almıştır. Ayrıca parti temsilcileri tarafından yapılan açıklamada mevcut hükümetin ve saray rejiminin aldığı

önlemlerin Türk milletini ve Türkiye'nin sınırlarının güvenliğini sağlamaya uygun ve yeterli olmadığı, Zafer Partisi'nin bu namusu sonuna kadar koruyacağı yönünde Türk milletine söz verdiği şeklinde bir açıklamada bulunulmuştur (Sputnik, 2021). Zafer Partisi'nin sloganı yine sahada ancak bu sefer gerçekten söylemi sembolize eden gerçekçi bir mekanda, Türkiye-İran sınırında dile getirerek sesini duyurması, sınır söyleminin partinin siyasal duruşu çerçevesinde nasıl meşru kılındığını ortaya koyması bakımından öne çıkan bir gelişme olarak ele alınabilir. Nitekim bu doğrultuda toplumun belli kesimlerini etkileme potansiyelinin daha yüksek olması öngörülebilir.

Muhalefet partilerinin iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisine yönelik eleştirilerine karşılık, AK Parti cephesinden de muhalefetin astığı pankartlara yönelik eleştiriler getirilmiştir. Dikkat çeken açıklamalardan biri, AK Parti Grup Başkanvekili Bülent Turhan tarafından yapılmıştır. Turhan CHP genel merkezine asılan pankartla ilgili olarak "Kılıçdaroğlu, hepimiz için önemli olan sınır namustur sözünü çirkin siyasetine alet ediyor. Elbette sınır namustur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de sınırlarını koruyor..." şeklinde bir açıklama yaparak tüm devlet kurumlarıyla birlikte toplumsal düzenin bozulmaması için mücadele verildiğini ifade etmiştir (Tele1, 2021). Benzer bir eleştiri de MHP Genel Başkan Yardımcısı Kamil Aydın'dan gelmiştir. Aydın, bu dönemde Kılıçdaroğlu tarafından sıklıkla dile getirilen 'sınır namustur', 'hudut namustur' sloganlarının Kılıçdaroğlu üzerinden ülke gündemine sokulduğunu ve bu konuda bir algı operasyonu yapıldığını belirtmiştir (Üçüncü Sayfa, 2021).

Diğer yandan bu gelişmelerle eş zamanlı olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kahramanmaraş ziyaretinde beyaz bir arka fon üzerine yazılan 'Aşk'ına Hudut Çizilmiyor' pankartı da (Şekil 5) dönemin yerel basınında, muhalefetteki hâkim siyasal söyleme bir nazire olarak değerlendirilmiştir (Haber46, 2021).

Şekil 5. AK Parti'den aşkına hudut çizilmiyor pankartı

Kaynak: Haber46 (10.09.2021). CHP'nin hudut namustur pankartına Kahramanmaraş'ta nazire! Aşkına hudut çizilmiyor. <https://www.haber46.com.tr/chpnin-hudut-namustur-pankartina-kahramanmarasta-nazire-askina-hudut-cizilmiyor.21.04.2022>.

AK Parti amblemi ve büyük harflerle Erdoğan ismine yer veren pankartta yazılmış olan cümlelerin Mihriban şirin'in sözlerinden esinlenmiş olması da siyaset, birey ve siyasal ilgi arasındaki ilişkiyi edebi yönleriyle ele alan başka bir çalışmanın konusu olabilecek kadar ilginçtir.

Son verilen örnekten yola çıkarak tarafların gerçekten sınır kavramı ve klişe haline gelen sınır söylemine ilişkin algı ve tutumlarının birbirlerinden oldukça farklı olduğu görülebilmektedir. Çünkü terazinin bir tarafı sınırı, namus benzetmesiyle korunması gereken, dolayısıyla sakınılan ve belli bir toprak parçasına özgü bir siyasal söylemle ele alınırken; bunun karşısında konumlanan tarafın temsilcilerinden biri tarafından ise vatan ya da toprak parçası özelinde değil de bir siyasal lider özelinde, daha kişisel ve öznel bir değerlendirme ile sınırsızlık olgusu bağlamında ele almaktadır. Böyle düşünüldüğünde aslında söylemin sahibi kim olursa olsun (ideolojik yaklaşımdan bağımsız olarak) söylemin içeriğinin daha fazla öne çıkması ve siyasete ya da bu alandaki tartışmalara konu edilmesi, bir diğer ifade ile de araçsallaştırılması ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Sınır söyleminin benzer bir çerçevede dile getirildiği yakın dönemli söylemlerden birine Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın sarf ettiği sözler örnek olarak gösterilebilir. Akar, meclisteki bir toplantıda "TSK, egemenlik ve bağımsızlığımız için; 'hudut namustur' anlayışıyla hudutlarımızın güvenliğini sağlamakta. Terörü kaynağında

yok etme stratejisi ile yurt içinde ve sınır ötesinde tüm terör örgütlerine karşı mücadele etmekte..." şeklinde ifadeler kullanmıştır (Politikoyol, 2022).

Sınır ya da hududun namus gibi kutsal, yüceleştirilen, korunması gereken, tecavüzü halinde kimliğin ciddi bir zarara uğraması ve hatta yok olmaya mahrum bırakılması yönünde çağrışımlar yapması, kitleler üzerinde oldukça etkili bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan uğruna ölümü ya da öldürmeyi göze alan bir durumsallığa karşılık gelen bu kullanım, hedeflediği kitle açısından düşündürmekten çok harekete geçirici bir rol üstlenmektedir.

Devletin propaganda araçlarından biri olarak sınır bölgelerinde de çoğu zaman karşımıza çıkan yine büyük harflerle dağa taş yazılan bu kalıplaşmış cümle, artık günlük hayattaki siyaset-toplum ilişkisinde de oldukça görünür ve kanıksanır olmuştur. Söz konusu görünürlük ve kanıksanma hali, kapsayıcı bir dille ortak tarihsel kültürel değerlerden güç alarak birlik siyasetini vurgulamakta ve içerdiği milliyetçi unsurlarla adeta her kesimden vatandaş etkileme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Yukarıda farklı siyasal partilerden seçilen örneklerle siyasal söylemde sınırın yer alması, öncelikle iktidar partisine ve hükümete yönelik karşı duruşu temsil etmektedir. Söylemin fonksiyonlarından biri olarak örneklerin tümünde yer verilen meşrulaştırma biçimi, her bir vatandaşın etrafında kenetlenebileceği kutsal olarak algılanan vatan toprağı üzerinde gerçekleştirilmektedir. Kavramın dayandığı biz olma, aidiyet, dışarıdakine karşı içeridekini koruma ve öte yandan içeride de bir birlik oluşturma, kurulu bulunan bir birliktelik düzenini de sürdürme, muhafaza etme temaları, sınırların yalnızca siyasal değil toplumsal düzeyde de temsilini mümkün kılmaktadır. Öyle ki bu temsil, meşrulaştırıcı ve aynı zamanda gayri meşrulaştırıcı olacak şekilde iki yönlü ilerleyen bir siyasal söylem işlevi görmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sınır söyleminin hangi bağlamda ve toplumsal gerçeklikler çerçevesinde ortaya konduğuna ilişkin bir çıkarım yapmaya çalışan

bu makale, ortak kimlik ve kimliğe ilişkin değerlerin yeniden üretilmesini sağlayan bir kavram olarak sınıra odaklanmıştır. Sınırların korunması gerekliliği bağlamında değerlendirildiğinde özünde aynı değerleri paylaşanlar tarafından yapılan değerlendirmeler, sınır söyleminin dayandığı esasların tüm siyasal aktörler tarafından benimsendiğini göstermekle birlikte; yine de CHP'nin çıkışından hareketle iç siyasette atışmalara ve tartışmalara yol açmıştır.

Mevcut siyasal iklimde sınır söyleminin işlevselliği, ulusal kimlik üzerinden tanımlanan bir aidiyet duygusuyla ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çaba özellikle muhalefet tarafından eleştirilen göç politikalarına (Gazete Duvar, 2022; Mahiroğlu, 2022; Diken, 2022) bir tepki olarak ortaya çıkmış görünmekle birlikte toplumu, vatandaş ve seçmeni etkileme, yönlendirme ve ikna etme gibi amaçlarla pragmatik bir strateji üzerinden de ilerliyor görünmektedir. Sınır ilişkisi siyasal söylemin dayandığı değerlerin kutsallığı ve bu kutsallığı yansıtan pekiştiriciler, siyasal gücün yeniden üretilmesini sağlayarak kitleleri zihinsel ve belki de fiziksel olarak mobilize etmeyi hedefleyen bir arka plana sahip olabilir. Bu çıkarımın doğruluğu ya da yanlışlığı ilerleyen zamanlarda görülebilecektir. Ancak böyle bir potansiyele sahip olması dahi konunun önemini ortaya koymaktadır.

Günümüz Türkiye siyasetinde öne çıkan gelişmeler çerçevesinde çeşitli siyasal aktörlerden derlenen örneklerle birlikte düşünüldüğünde namusla ilişkilendirilen bir sınır söyleminin egemen bir söylem haline gelmesi ve ses getirmesi de kaçınılmazdır. Çalışmada yer verilen haber içeriklerine bakıldığında 'sınır namustur' söyleminin ortaya çıkışında muhalefet partileri ve özellikle de CHP'nin etkili olduğu, bu söylemin CHP önderliğinde bir propaganda aracı olarak topluma sunulduğu, İYİ Parti ve Zafer Partisi'nin benzer bir yaklaşımla bu propagandaya açık ya da örtülü bir biçimde destek verdiği, iktidar partisi ya da Millet İttifakına özgü bir sınır söyleminin geliştirilmediği, sınır namustur sloganı hakkında yapılan açıklamaların da büyük bir çoğunlukla Kılıçdaroğlu'nun bir eleştirisi biçiminde geliştiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Sınır söyleminin iktidarın göç politikalarına karşı toplumu bilinçlendirme ve ikna etmenin bir aracı olarak kullanılması, muhalefet partilerinin aynı düzlemde hareket etmesini olanaklı kılmıştır. Her bir siyasal aktörün uyguladığı siyasal propaganda ve meşrulaştırma pratikleri, kalıplaşan norm ve değerlerin yeniden üretilmesine, hatırlatılmasına ve daha da koyulaştırılmasına neden olmaktadır.

Siyasal dengenin konjonktürel gelişmelere göre değişmesinin olağan bir durum olduğu düşünülebilir ancak mevcut siyasal ve toplumsal koşullar göz önünde bulundurulduğunda özellikle 2021 yılının ikinci yarısında medyada sıklıkla yer bulan bu tartışmaların, siyasal nabzı düşürmeyeceği açıktır. Bu nedenle konunun eleştirel ve ideolojik çerçevede bir siyasal söylem analiziyle ele alınabilmesi, iki yönlü yarattığı algının gerek bizden olan gerek bizden olmayandaki yansımalarını güç de olsa görebilmenin mümkün olması, çalışmanın farklı yöntem ve araçlarla geliştirilebileceğinin göstergesidir.

Kaynakça

Akar, D. ve Martı, L. (2015). Söylem çözümlemesi. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* içinde (ss. 242-252). Ankara: Anı Yayıncılık.

Aras, R. (2014). Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri çalışmaları: Eleştirel bir değerlendirme. *Mukaddime*, 5(2), 15-37. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184152>.

Avcı, Ö. (2018). Propaganda çeşitleri. Karaca Mustafa ve C. Çakı (Ed.), *İletişim ve propaganda* içinde (ss. 75-114). Konya: Eğitim Yayınevi.

Ayaşlıoğlu, L. (17.08.2021). Altındağ’da mültecilere saldırının düşündürdükleri. *Birikim*. <https://birikimdergisi.com/guncel/10695/altindagda-multecilere-saldiri-ve-dusundurduklari>. 22 Nisan 2022.

Aziz, A. (2011). *Siyasette etkili iletişim teknikleri*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Baltacı, C. ve Eke, E. (2012). Siyasal propaganda araçlarının seçmen davranışı üzerindeki etkisine yönelik seçmen algısı: Isparta örnek olayı. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi*, 4(1), 115-126. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/201608>.

Baran, E. (2009). *Süleyman Demirel dönemi karikatürlerde karşılaştırmalı siyasi söylem analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bolu Gündem (01.09.2021). İyi parti’den “hudut namustur” pankartı. <https://www.bolugundem.com/iyi-partiden-hudut-namustur-pankarti-140473h.htm>. 21 Nisan 2022.

Chilton, P. ve Schaffner, C. (2011). Discourse and politics. T. van Dijk (Ed.), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction* içinde. London: Sage.

Çetin, H. (2003). *İnsan ve siyaset: Siyasetin psikolojik temelleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çevik, H. (21.04.2022). “İrkçilik ise ben irkçiyim”: Normalleşen mülteci nefreti. <https://birikimdergisi.com/guncel/10988/irkcilik-ise-ben-irkciyim>. 29.04.2022.

Çıragöz, M. B. ve Acar, O. K. (2021). Recep Tayyip Erdoğan’ın sahip olduğu liderlik tarzı: Balkon konuşmalarının içerik analizi ile değerlendirilmesi. *Kastamonu İİBF Dergisi*, 23(1), 6-29. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1316483>.

Diken (26.09.2022). Partilerin sığınmacı politikası: Kim ne vadediyor? <https://www.diken.com.tr/partilerin-siginmaci-politikasi-kim-ne-vadediyor/>. 28.11.2022.

Ekmekcioğlu, A. (2021). Sınırların kavramsal çerçevesinin incelenmesi ve sınıflandırılması. *Van YYÜ SBE Dergisi*, (52), 135-168.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1859153>.

Erdoğan, M. (2014). *Türkiye’deki Suriyeliler: toplumsal kabul ve uyum araştırması*. <https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/2014/12/hugo-rapor-tc3bcrkiyedeki-suriyeliler-toplumsal-kabul-ve-uyum-kasc4b1m-2014-04122014-tr1.pdf>.

Fırat, H. (24.02.2022). Seyreltme planı. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/handefirat/suriyelilere-seyreltme-planı-42008714>. 17.04.2022.

Foucault, M. (1987). *Söylemin düzeni*. (Çev. T. Ilgaz). İstanbul: Hil Yayınları.

Gazete Duvar (18.08.2021). CHP genel merkez binasına “sınır namustur” pankartı asıldı. <https://www.gazeteduvar.com.tr/chp-genel-merkez-binasina-sinir-namustur-pankarti-asildi-haber-1532134>. 21 Nisan 2022.

Gazete Duvar (20.06.2022). EMEP’ten göç izleme raporu: Sorgulanması gereken göçmenler değil, AK parti politikaları. <https://www.gazeteduvar.com.tr/emepten-goc-izleme-raporu-sorgulanmasi-gereken-gocmenler-degil-ak-partinin-politikalari-haber-1570126>. 28.11.2022.

Gellner, E. (2008). *Uluslar ve ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayınları.

Göksu, O. (2019). Medyatik bir siyasi söylem örneği: Balkon konuşmalarının içerik ve söylem analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1289-1303. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/a-case-of-mediatic-political-speech-content-and-discourse-analysis-of-balconyspeeches.pdf>.

Gümüşçü, O. (2010). Siyasi coğrafya açısından sınırlar ve tarihi süreç içinde Türkiye’de sınır kavramı. *Bilig*, Kış (52), 79-104. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarinde-x-1423873159.pdf>.

Güncel Türkçe Sözlük. (2019a). Söylem. Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/>. 19 Nisan 2022.

Güncel Türkçe Sözlük. (2019b). Propaganda. Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/>. 21 Nisan 2022.

Güney, Ü. ve Konak, N. (2016). Bolu’da Suriyeli ve Iraklı sığınmacılar: Milliyetçilik, erillik ve vatandaşlık temelinde öteki algısı. *Alternatif Politika*, 8(3), 505-535. https://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/24-Ekim-2016/5-ulku-guney_nahide-konak-boluda-suriyeli-ve-irakli-siginmacilar.pdf.

Güngör, S. (2021). Siyasal dilde metafor kullanımı: Devlet Bahçeli’nin örnek metinlerinin söylem analizi. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 107-141. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1616918>.

Gürgen, H. (1990). Propaganda. *Kurgu Dergisi*, (8), 135-157.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1503874>.

Haber46 (10.09.2021). CHP'nin hudut namustur pankartına Kahramanmaraş'ta nazire! Aşkına hudut çizilmiyor. <https://www.haber46.com.tr/chpnin-hudut-namustur-pankartina-kahramanmarasta-nazire-askina-hudut-cizilmiyor.21.04.2022>.

Kantar, G. (2016). Türk siyasetinde politik dil kullanımı: Binalı Yıldırım, Kemal Kılıçdaroğlu ve Devlet Bahçeli'nin 7 Ağustos 2016 'Demokrasi ve şehitler mitingi' söylemlerinin içerik analizi. *Van YYÜ İİBF Dergisi*, (2), 184-213. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/421867>.

Kılıçaslan, E. (2016). Siyasal iletişim açısından medyanın önemi: 7 haziran ve 1 kasım seçimleri sürecinde liderlerin Twitter paylaşımlarının söylem analizi çerçevesinde karşılaştırılması. *Culture and Communication in Anatolia: Past, Present and Future* (Kongre kitabı), 147-156.

Köseoğlu, Y. ve Al, H. (2013). Bir siyasal propaganda aracı olarak sosyal medya. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 103-125. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/17706>.

Lasswell, H. (1927). *The theory of political propaganda*. Cambridge University Press.

Milli Gazete (18.08.2021). İYİ Parti binalarına "hudut namustur" pankartları asıldı. <https://www.milligazete.com.tr/haber/7627951/iyi-parti-binalarina-hudut-namustur-pankartlari-asildi.21.04.2022>.

Newman, D. (2006). The lines that continue to separate us: Borders in our "borderless" world. *Progress in Human Geography*, 30(2), 143-161. DOI:10.1191/0309132506ph599xx.

Oğuz, M. C. (2018). Söylem analizi. *Sosyoloji Notları*, (4-5), 52-57. <http://sosyolojinotlari.blogspot.com>.

Oran, B. (26.08.2021). "Sınır namustur" üzerine düşünceler. <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/26093/sinir-namustur-uzerine-dusunceler.21.04.2022>.

Özbey, K. (2019). Modern Türkiye'de sınırlar ve sınırın sosyolojik inşası. *Sosyoloji Dergisi*, (40), 239-264. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/903615>.

Pazarbaşı, B. ve Şahin, T. (2022). Siyasal ve toplumsal konjonktür ekseninde politik reklam analizi: 2015 genel seçimlerinde gazete reklamları. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 182-203. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2216655>.

Politik Yol (22.11.2022). Bakan Akar: TSK, egemenlik ve bağımsızlığımız için hudut namustur anlayışıyla hudutlarımızın güvenliğini sağlamakta. <https://www.politikyol.com/bakan-akar-tsk-egemenlik>

ve-bagimsizligimiz-icin-hudut-namustur-anlayisiyla-hudutlarımızin-guvenligini-saglamakta/. 28.11.2022.

Sakarya, C. (18.08.2021). AB neden İranla değil de Türkiye ile konuşalım diyor. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ab-neden-iranla-degil-de-turkiye-ile-konusalim-diyor/631087.22.04.2022>.

Soydan, M. (27.05.2009). Hudut kutsaldır, milli namustur. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-17156h.htm.21.04.2022>.

Sözen, E. (1999). *Söylem, belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Sputnik (14.09.2021). Zafer Partisi lideri Ümit Özdağ ve beraberindekiler, sınırda "Hudut Namustur" pankartı açtı. <https://tr.sputniknews.com/20210914/zafer-partisi-lideri-umit-ozdag-ve-beraberindekiler-sinirda-hudut-namustur-pankarti-acti-1048900368.html>. 21.04.2022.

Şen, F. (2015). Adalet ve kalkınma partisi'nin milliyetçilik söylemi: Bir siyasal söylem çözümlemesi. *Muhafazakar Düşünce*, (44), 157-180. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/985863>.

T24 (19.08.2021). İYİ Parti, parti binalarına "hudut namustur" pankartı astı. <https://t24.com.tr/haber/iyi-parti-parti-binalarina-hudut-namustur-pankarti-asti,973281>. 21.04.2022.

Tahiroğlu, M. (20.09.2022). Göç politikaları: Türkiye'deki mülteciler ve 2023 seçimleri. <https://tr.boell.org/tr/2022/09/20/goc-politikalari-turkiyedeki-multeciler-ve-2023-secimleri>. 28.11.2022.

Tekin, F. (2014). *Sınırın sosyolojisi: Ulus, devlet ve sınır insanları*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.

Tele1 (19.08.2021). AKP'li Turan: Kılıçdaroğlu "sınır namustur" sözünü çirkin siyasetine alet ediyor. <https://tele1.com.tr/akpli-turan-kilicdaroglu-sinir-namustur-sozunu-cirkin-siyasetine-alet-ediyor-454093/>. 21.04.2022.

Toplumsal: Vatan-Emek-Hürriyet (20.08.2021). İYİ Parti'den, parti binalarına "hudut namustur" pankartı. <https://www.toplumsal.com.tr/gundem/iyi-parti-den-parti-binalarina-hudut-namustur-pankarti-h64688.html>. 21.04.2022.

Tümtaş, M. S. (2022). Türkiye'ye düzensiz Afgan göçü: Zorunlu göç mü "istila" mı? *Gaziantep Journal of Social Sciences*, 21(1), 338-353. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>.

Türker, B. ve Akturan, U. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri: nvivo ile nitel analizi, örnekleme, analiz, yorum*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Üçüncü Sayfa (20.08.2021). MHP'li Aydın'dan "sınır namustur" değerlendirmesi. <https://ucuncusayfahaber.com/haber/arsiv-10406.html>. 28.11.2022.

Damla MURSÜL
Siyasal Söylemde Sınırların Meşrulaştırılması

Ünay, H. (2020). Sınırsız dünya sorgulanıyor: küreselleşme, göç ve sınır duvarları. *Panorama*. SAGE Publications Inc. DOI:10.1177/0022002715596776

Üstübcü, A. (2017). Türkiye'de göç politikalarının dönüşümü: Yasadışılığın uluslararası üretiminden makbul yabancıya? *Toplum ve Bilim*, 140, 106-121.

Van Dijk, T. A. (1999). Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları. *Medya, iktidar, ideoloji* içinde. Ankara: Ark Yayınları.

Vodinalı, S. ve Akıncı Çötök, N. (2015). Siyasal propaganda bağlamında siyasal reklamlar: 2015 Türkiye genel seçimlerinde AKP/CHP/MHP partileri tv reklamları üzerine bir değerlendirme. *Global Media Journal*, 6(11), 497-531.

ÇATIŞMA ÇÖZÜMLERİ PERSPEKTİFİNDEN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMALARIN İNCELENMESİ: ÇATIŞMA ÇARKI MODELİ ÜZERİNDEN SURİYE İÇ SAVAŞININ ANALİZİ

Kubilay Yılmaz

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi - ULUSAM
kubilayyilmaz@ulusam.org.tr

0000-0002-1250-341X

Atıf:

Yılmaz, K. (2022). Çatışma çözümleri perspektifinden devlet-içi çatışmaların incelenmesi: Çatışma Çarkı modeli üzerinden Suriye iç savaşının analizi. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 19-45.

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş tarihi/Arrival date: 26.11.2022
Kabul tarihi/Acceptance date: 29.12.2022

Özet

Bu çalışma, Simon Mason ve Sandra Rychard tarafından ileri sürülen Çatışma Çarkı modeli üzerinden Suriye iç savaşını incelemektedir. Bu doğrultuda çalışma, Suriye iç savaşını; aktörü, konusu, nedeni, bağlamı, dinamikleri ve stratejileri çerçevesinde ele almaktadır. Bu yönde bir çalışma yapılmasının amacı, genellikle karmaşık bir nitelik taşıyan devlet-içi çatışma sürecinin analizini Suriye iç savaşı üzerinden açıklamaya çalışarak, çatışma sahasına farklı bir yönden katkı sunmasından ileri gelmektedir. Çalışmada, Suriye sahasının analiz edilmesinin nedeni, Suriye'nin son dönemin en karmaşık devlet içi çatışmalarından biri olması ile çatışmanın bölgesel ve küresel dinamikleri etkilemesinden ileri gelmektedir. Çalışmanın önemi, Suriye'deki çatışma sahasına alternatif bir analiz haritası sunarak literatüre katkıda bulunmaktadır. Bu çerçevede, ikincil veri kaynakları üzerinde yapılan çalışma, nitel araştırma tasarımına dayanmaktadır. Mevcut çalışmanın sonucuna göre, devlet-içi çatışma sahası olan Suriye'de, şiddet yoğunluk seviyesinde azalma olmasına rağmen çatışma sahasında bulunan yerel, bölgesel ve küresel aktörlerin çatışan çıkarları ve güç mücadeleleri çatışmanın son bulmasına imkan tanımamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Çatışma, Devlet-içi çatışma, Çatışma Çarkı, Suriye*

Abstract

This study examines the Syrian civil war through the Wheel of Conflict model put forward by Simon Mason and Sandra Rychard. In this direction, the study focuses on the Syrian civil war; deals with the actor within the framework of its subject, reason, context, dynamics and strategies. The purpose of a study in this direction is that it contributes to the conflict area from a different perspective by trying to explain the analysis of the intra-state conflict process, which is generally complex, through the Syrian civil war. The reason for analyzing the Syrian field in the study is that Syria is one of the most complex intra-state conflicts of the last period and the conflict affects regional and global dynamics. The importance of the study contributes to the literature by presenting an alternative analysis map to the conflict area in Syria. In this context, the study on secondary data sources is based on qualitative research design. According to the results of the present study, despite the decrease in the intensity of violence in Syria, which is an area of intra-state conflict, the conflicting interests and power struggles of local, regional and global actors in the conflict area do not allow the conflict to end.

Keywords: Conflict, Intra-State Conflict, Conflict Wheel, Syria

Giriş

Devlet-İçi çatışmaların ortaya çıkmasında etkili olan nedenler arasında farklılıklar içermekle birlikte, bu tür çatışmaların özünde görünür nedenlerin yanı sıra görünmeyen (gizli) nedenlerin payı da yadsınmayacak derecede önem arz etmektedir. Bu bağlamda, devlet-İçi çatışmalar, nedenleri ve bağlamı sebebiyle çözülmesi oldukça zor ve karmaşık yapılardır. Bu sebeple, devlet-İçi çatışmalar, genellikle devletlerarası çatışmalara nazaran şiddet yoğunluğu bakımından daha düşük seviyede gerçekleşse de çatışmanın çözümü ve çatışmanın dönüşümü konusunda devletlerarası çatışmalara göre daha uzun bir sürece yayılmaktadır.

Devlet-İçi çatışmalar, yarattığı etkiler bakımından yerel ve ulusal düzlemde etki gücüne sahip olabileceği gibi bölgesel ve küresel ölçekte de yeni sorunlar yaratabilmektedir. Devlet-İçi çatışmaların, farklı düzlemlerdeki etki gücünden dolayı çatışma sahası yerel ve ulusal aktörlerin dışında bölgesel ve küresel aktörlerin müdahalede bulunduğu rekabet alanına dönüşebilmektedir.

Bu noktadan hareketle bu çalışma, çatışma analiz yöntemlerinden birisi olan Çatışma Çarkı modeli kullanılarak Suriye iç savaşını analiz etmektedir. Çalışmada, Suriye iç savaşını tercih edilmesinin nedeni, son yılların karmaşık yapıları devlet-İçi çatışmalarından birisi olmasından kaynaklanmaktadır. Çatışma sahasında yerel aktörlerin yanı sıra bölgesel ve küresel aktörlerin bulunmasıdır. Buna bağlı olarak, çatışma sahasında bulunan farklı aktörlerin varlığı çatışmanın dinamiklerini ve çatışma sürecini etkilemektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın temel araştırma soruları şu şekildedir: a) Suriye iç savaşında etkili olan unsurlar nelerdir? b) Suriye iç savaşında görünmeyen (gizli) unsurlar mevcut mudur? c) Suriye iç savaşında, bölgesel aktörler nasıl bir rol üstlendi? Mevcut, çalışmada ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu çerçeveden hareketle, devlet-İçi çatışma, çatışma inceleme modeli üzerinden teorik düzeyde değerlendirildiğinden, bu çalışmada argümanların analiz edilmesi için nitel vaka analizi kullanılmıştır. Bu yönde bir çalışmanın

yapılmasının önemi, Suriye'deki çatışma sahasına alternatif bir analiz haritası sunarak literatüre katkıda bulunmaktadır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri haricinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle çatışma çarkı modeli hakkında teorik bilgi verilecektir. Çatışma çarkı modeli üzerinden çatışma sahasının analiz edildiği vaka analizi bölümünde ise Suriye iç savaşı, aktörler, konusu, nedenler, bağlam, dinamikler ve stratejiler olmak üzere birbirinden bağımsız ancak birbirini tamamlayan bölümler olarak incelenmiştir.

1. Kuramsal Çerçeve

Heilderberg Institute for International Conflict Research (HIIK) çatışma kavramını, aktörlerden birinin belirli bir talep için hareket etmesi sonucunda ortaya çıkan niyet uyumsuzluğu olarak tanımlamaktadır (HIIK, 2019:6). Bu doğrultuda, çatışmanın öznelere kimler olduğu sorusu oldukça önemlidir. Bu sorudan hareketle, Uppsala Üniversitesi Barış Çalışmaları Birimi tarafından oluşturulan Uppsala Çatışma Veri Programına (UCDP) göre çatışmalar; tek taraflı şiddet, devlet kaynaklı olmayan çatışma ve devlet kaynaklı çatışma olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Devlet kaynaklı çatışmalar ise kendi içinde devletlerarası ve devlet-İçi çatışmalar olarak ikiye ayrılırken; devlet-İçi çatışmalar yabancı devlet destekli ve yabancı devlet desteksiz olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır (UCDP, 2021).

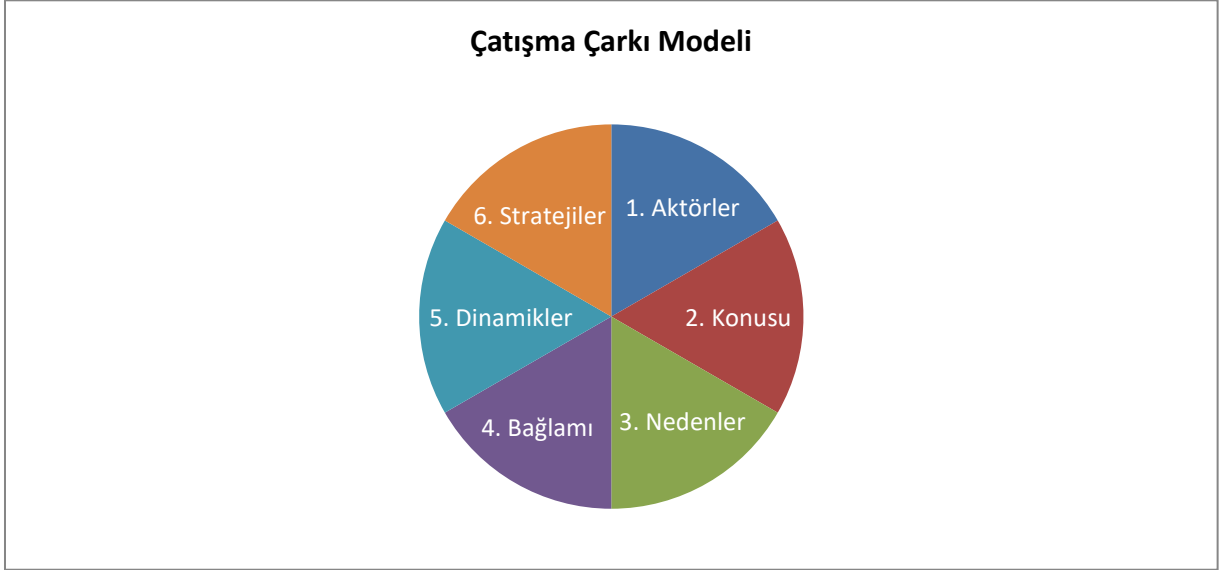
UCDP'e göre, "çatışmanın taraflarından birinin hükümet, diğeri ya da diğerlerinin devlet dışı aktörlerin olduğu ve çatışma sırasında 25'den fazla ölümün olduğu çatışma" olarak ifade edilmekte ve kendi içinde yabancı destekli ve yabancı destekli olmayan iki alt türü bulunmaktadır (UCDP, 2021). Diğer bir ifadeyle, devlet-İçi çatışma, "bir devletin sınırları içerisinde, mevcut hükümet ile o ülkenin vatandaşı olan kişilerin çeşitli neden, amaç ve hedefler üzerine bir araya gelerek oluşturduğu muhalif grup(lar) arasında süreklilik içeren şiddet eylemlerinin sonucunda sivil ölümlerin olduğu çatışmalar" olarak kabul edilmektedir.

Çatışmalar genellikle karmaşık bir sürecin ürünüdür. Bu sebeple, çatışma incelemeleri yapan araştırmacılar için

çatışmanın çözüm yollarına veya çatışmanın altında yatan gerçek nedenlere ulaşma zorlaşabilmektedir. Çatışma inceleme modelleri bu sorunları ortadan kaldırmak, en azından araştırmacılara belirli bir kolaylık sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu noktadan hareketle, Mason ve Rychard'ın hazırladığı çatışma çarkı modeli (Şekil 1), gerçek hayattaki tekerleğin bütünlüğü ve

hareketi üzerinden çatışmayı analiz etmeye çalışmaktadır. Bu modele göre çarkı oluşturan altı parça çatışmanın birbirinden farklı ancak birbirini tamamlayan altı unsurunu ifade etmektedir. Temel amaç; çatışmanın bütün unsurları inceledikten sonra çatışmayı analiz etmek, diğer bir deyişle çarkı hareket ettirmektir.

Şekil 1: Çatışma Çarkı Modeli

Kaynak: Mason ve Rychard, 2005:3

Mason ve Rychard'ın "Çatışma Çarkı"nı oluşturan altı bölümü kısaca incelemek gerekirse; *Aktörler* bölümü, çatışmaya katılan aktörler, aktörlerin çatışmaya olan etkileri, çıkarları, pozisyon ve güç durumları ile çatışmanın tarafı olan aktörlerin birbirleriyle ilişkilerini ele almaktadır. Kısaca, çatışmanın tarafları ve ilişkilerini ele almaktadır. *Konular* bölümü, çatışmanın ortaya çıkışı süreci ve tarafların birbirlerine karşı mücadeleye başlamalarında etkili olan maddi (toprak, doğal kaynaklar, iktidar) ve manevi (kimlik, onur, aidiyet) hedefleri ifade etmekte, bir nevi çatışma tarihi ve tarafların hedeflerini incelenmektedir. *Nedenler* bölümü, çatışmanın asla tek bir nedene bağlı olmadan birçok nedenin etkileşime girmesinin bir sonucu olduğunu düşünülerek çatışmanın nedenleri incelenmektedir. Çarkın bu dilimi çatışmanın gözükken nedenleri üzerinde durulmaktadır. *Bağlam bölümü*, çatışmanın dışında kalan ancak çatışma sürecinde etkili olan yapısal sorunları incelemektedir. *Dinamikler* bölümü,

çatışma süreci boyunca gözlemlenen tempo, iniş çıkışlar, yoğunluk, süre, çatışmanın doğası, taraflar arasındaki iletişim şekli ve kalitesi incelenir. Başka bir ifadeyle çatışmanın yükselme seviyesi ve etkileşim yoğunluğunun ele alındığı süreci incelemektedir. *Stratejiler* bölümü ise, çatışmanın çözümü için kullanılan ya da kullanılacak stratejiler veya üçüncü tarafların çatışmayı azaltmak ya da dönüştürmek için müdahalelerini incelemektedir. Bu bağlamda çatışmanın mevcut durumu üzerinden çatışmanın geleceğine dair stratejiler oluşturarak çözüm önerileri getirilir (Mason ve Rychard, 2005:3; Akpınar, 2013:219-228, Yılmaz, 2021: 432).

Genel manasıyla çatışma çarkı modelinin temel mantığı, birbirinden bağımsız ancak birbirini tamamlayan bölümlerin ayrı ayrı incelenmesidir. Çatışma çarkı modelinin bazı analiz bölümleri, birbiriyle benzeştiği izlenimi vermekle birlikte aslında birbirini tamamlayan incelemelerin yansımasıdır. Bu bağlamda modelin; konular, nedenler ve

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İç Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

bağlam bölümleri birbirini tekrar eden analizler gibi gözükmemektedir. Ancak; çatışmanın konusu bölümü, çatışma tarihi ve tarafların amaçları/hedefleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Nedenler bölümü, çatışmanın birinci taraflarının dile getirdiği nedenler üzerine inceleme yapılmaktadır. Bağlam bölümünde ise, buzdüğünün görülmeyen kısmı olan çatışmanın nedenlerini oluşturan görünmeyen etkenler üzerinden inceleme yapılmaktadır.

2. Vaka Analizi – Suriye İç Savaşı

2.1. Çatışmanın Aktörleri

Suriye’de, meydana gelen protesto gösterileri zamanla iç savaşa dönüşen bir sürece gitmesiyle birlikte, çatışma sahasının ve çatışma sürecinin karmaşık bir şekil aldığı

gözlenmektedir. Bu bağlamda, protesto gösterilerinin başında mevcut iktidarın politikalarını eleştiren silahlı sivil halk ile elli yıldır iktidarı kontrol eden Esad rejimi arasında başlayan çatışma süreci zamanla bölgesel, bölge-dışı ve devlet-dışı aktörlerin dahil olmasıyla birlikte çatışma sahası, farklı çıkar ve hedefler doğrultusunda hareket eden aktörlerin rekabet sahasına dönüşmüştür (Laub, 2017). Bunun dışında muhalif unsurlar arasında, ideolojik farklılıklar ve bölgesel/bölge-dışı aktörlerin etkisiyle bölünmeler meydana geldiği de görülmektedir (Sengupta, 2015). Suriye çatışma sahasındaki bu karmaşıklık, iç savaşın analiz edilmesini güçleştirmekte ve aktör düzeyinde farklı analiz yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Şekil-2: Suriye İç Savaşı aktörleri

İç Aktör/ler	Esad Rejimi		
	Muhalif Aktör/ler	Suriyeli Muhalifler İlimli Muhalifler İslami (Radikal)Muhalifler	
	Devlet-dışı Aktör/ler	PYD İŞİD	
Bölgesel Aktör/ler	Üçüncü Taraf Aktör/ler	Türkiye İran Suudi Arabistan	
		İkinci Taraf Aktör/ler	Katar BAE Lübnan Ürdün Irak
			Nötr Aktör/ler
	Uluslararası Aktör/ler		Rusya ABD

Kaynak: (Yılmaz, 2021(b):49-64)

Şekil-2’de görüldüğü üzere çatışma taraflarının rolleri üzerinden yapılan sınıflandırmayla aktörler; iç aktörler, bölgesel aktörler ve uluslararası aktörler olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır. Buna göre, Esad rejimi, muhalif aktörler ve devlet-dışı aktörler çatışmanın ana aktörleri diğer bir ifadeyle çatışmanın birinci taraflarını oluşturmaktadır. Bununla birlikte çatışma sahasında ki muhalif aktörler arasında ortak bir hedefin olmaması ve ideolojik farklılıkların bulunması sebebiyle kendi içlerinde Suriyeli muhalifler, ılımlı muhalifler ve radikal muhalifler olarak ayrılmaktadır. Bu

doğrultuda, Esad rejiminin çeşitli reformlar yaparak varlığını sürdürmesini savunan muhalif gruplar ılımlı muhalifler olarak isimlendirilmektedir (Dursunoğlu ve Eren, 2014: 605-606). Bununla birlikte, Suriyeli muhalifler, demokratik bir anayasa etrafında yeni bir siyasi rejimin kurulmasını savunmaktadır (Orhan,2011:47). Radikal muhalif gruplar ise Suriyeli muhalifler gibi rejimin yıkılmasını istemekle birlikte Esad rejimi yıkıldıktan sonra İslami (Selefi) normlara göre oluşturulmuş yeni bir rejim oluşturmayı amaçlamaktadır (Tekdemir, 2021:103). Suriye iç savaşının iç aktörlerinden

sonuncusu ise devlet-dışı silahlı aktörlerdir. Genellikle devlet otoritesinin etkisini yitirdiği çatışma sahaslarında ortaya çıkan devlet-dışı aktörler, Suriye çatışma sahasında da çatışmanın şiddetlenmeye başlamasıyla birlikte etkin birer aktör olarak yer aldıkları gözlenmektedir. Devlet-dışı aktörlerin üyeleri genellikle Suriye vatandaşları oluşturmakla birlikte, siyasi amaç ve hedeflerinden dolayı muhalif aktörlerden ayrılmaktadır. Muhalif aktörler, ülkede meydana gelen halk hareketleri üzerinden ülkenin bütünü üzerinde toplumsal talepleri bulunmaktayken devlet-dışı yapılar kendi hakimiyet alanı içerisinde elde edebilecekleri kazanımlara odaklanmaktadır. Bu çerçevede, Suriye çatışma sahasında yer alan devlet-dışı aktörlerden PYD, Suriye'nin kuzey bölgelerinde yer alan Kürt nüfusun çoğunluğu oluşturduğunu iddia ettiği alanla sınırlı bir mücadele içerisinde olduğu görülmektedir (Lund, 2018: 5960). Benzer şekilde IŞİD'de, Suriye'deki halk hareketinden ziyade Irak'ta kazandığı hakimiyet alanını Suriye'nin de belirli bir parçasını dahil ederek sözde İslam devleti kurmayı amaçlamıştır (Luizard, 2016: 110-111).

Suriye iç savaşının bölgesel aktörleri ise çatışma sahasındaki motivasyon unsurları ile müdahale yöntemleri doğrultusunda üçüncü taraf aktör, ikincil taraf aktör ve nötr aktör olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çerçevede, çatışmayı önleme veya çatışmayı dönüştürme amacı bulunan ve bunu amacı gerçekleştirme gücüne sahip olan Türkiye, İran ve Suudi Arabistan çatışmanın üçüncü taraf aktörleri olarak görülmektedir. Bununla birlikte, çatışmayı önleme veya çatışmayı dönüştürme amacı bulunan ancak çatışma sahasında bu hedefleri gerçekleştirme kapasitesine sahip olmayan Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi bölge ülkeleri ikincil taraf aktör olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan Irak, Ürdün ve Lübnan ise çatışmayı önleme veya çatışmayı dönüştürme amacı bulunmamakla birlikte çatışmanın yarattığı olumsuzluklardan etkilendikleri için çatışmanın ikincil taraf aktörü olarak incelenmektedir. Suriye çatışma sahasındaki bölgesel aktörlerin son rolü ise çatışmayı önleme veya çatışmayı dönüştürme gücüne sahip olmakla birlikte bunu gerçekleştirme hedefi bulunmayan İsrail ise nötr aktör rolü üstlendiği görülmektedir (Yılmaz, 2021(b):58-63).

Suriye çatışma sahasında uluslararası aktör olarak değerlendirilen Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri ise bölgesel üçüncü taraf aktörler gibi sahip oldukları askeri, siyasi ve ekonomik güçle çatışmayı önleme ve çatışmayı dönüştürme amacı taşımaktadır. Bu doğrultuda iki ülkede, ulusal çıkarları ve küresel prestijleri doğrultusunda çatışma sahasında aktif müdahalelerde bulunarak çatışmanın dinamiklerinin şekillenmesinde etkileri bulunmuştur (Yılmaz, 2021(b):63-64).

2.2. Çatışmanın Konusu

2010 yılında Tunus'ta başlayan halk hareketlerinin zamanla Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine yayılmasıyla birlikte, literatürde Arap ayaklanmaları olarak adlandırılan sürecin başladığı gözlenmektedir. Bu halk hareketleri, uzun yıllardır yönetim gücünü elinde bulunduran siyasi liderlerin iktidarlarına karşı, siyasi ve ekonomik talepleri içermektedir. Kuzey Afrika'da meydana gelen bu hareketler zamanla Arap dünyasının geneline etkisi altına almasıyla birlikte, Suriye'de de benzer ayaklanmaların oluşmasına ortam hazırlamıştır.

Suriye'de ortaya çıkan halk hareketinin başlangıcı da bu doğrultuda diğer ülkelerle benzerlik göstermesine rağmen, Suriye yönetiminin, Kuzey Afrika'da iktidar karşıtı protesto gösterilerinin başlaması üzerine ülkede aldığı önleyici önlemler ile olayların Mart 2011 tarihine kadar kitlesel boyuta ulaşması engellenmiştir. Ancak, bu tarihten sonra hem Suriye yönetiminin göstericilere karşı verdiği sert tepki, hem de Arap ayaklanmaları ile birlikte Kuzey Afrika'daki diktatörlük rejimlerinin yıkılması, Suriye halkının rejim karşısında başarıya ulaşabileceği inancını oluşturmuş ve bu durum rejim karşıtı gösterilerin ülke geneline yayılmasında tetikleyici bir unsur oluşturmuştur (Özdemir, 2016:90).

Suriye'de Arap ayaklanmalarının etkisiyle gerçekleşen protesto hareketinin ilki 26 Ocak 2011 tarihinde Kürt nüfusun yoğun olarak bulunduğu Haseke bölgesinde bir gencin kendini yakmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu olayı Kürt kökenli iki askerin öldürülmesi sonrası Rakka şehrinde meydana gelen gösteriler takip etmiştir (Orhan, 2011). Şubat ayında ise gösterilerin Şam'da da görülmeye başlanması kritik bir nokta olmakla birlikte, bu

protesto gösterileri Beşar Esad yönetiminden ziyade polisin esnafa yönelik uyguladığı şiddet eylemine bir tepki olarak gelişmiştir.

Mart 2011 tarihinden itibaren ise, protestoların niteliği değişim göstermiştir. Buna göre, bir ayaklanma durumunun Suriye’de görülmemesi için yapısal reform önerileri vaat eden Beşar Esad’ın bu girişimlerinin sembolük nitelik taşıması ve sürecin yavaş ilerlemesi protestoların artık Beşar Esad ve rejim karşıtı bir görüntü sergilemeye başlamasını da beraberinde getirmiştir. Mart ayının ilk haftasında, Deraa’da “Ey doktor şimdi sıra sende” sloganı yazan rejim karşıtı gençlerin tutuklanmasıyla başlayan protesto gösterileri ile ülkedeki toplumsal huzursuzluk daha bir görünür hale gelmiştir (Biggar, 2013:397). Deraa olaylarının ardından, 15 Mart 2011 tarihinde Şam ve Halep şehirlerinde “siyasi tutukluların serbest bırakılması” ve “ülkenin demokratikleşmesi” yönünde talepleri olan otuz beş göstericinin gözaltına alınması, protestoların hızla büyüyerek ülke geneline yayılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, 18 Mart tarihinde; Şam, Halep, Deraa, Haseke (Kamışlı), Humus, Rakka, Banyas (Tartus) ve Deyrizor kentlerinde gerçekleştirilen protestolarda, Halep ve Şam’da düzenlenen gösterilerdeki talepler yenilenmiştir (Orhan, 2011).

Deraa’daki gösterilerde güvenlik güçlerinin dört göstericiyi öldürmesi ve rejiminin, protestoları şiddet yoluyla bastırmaya çalışması, Suriye’de yaşanan olaylar açısından bir kırılma noktasıdır. Bu bağlamda, rejimin reform girişimlerinin başarısız olması üzerine, göstericileri terörist olarak adlandırarak Shabiha isimli milis gruplar aracılığıyla durdurulmaya çalışılmış ve bu durum da protestoların şiddetinin daha da artmasına neden olmuştur (Çoştan ve Yaylı, 2020:2086). Diğer bir ifadeyle, protesto gösterilerinin diğer şehirlere de yayılmasıyla birlikte, Esad rejiminin protestoları yoğun şiddet kullanarak engelleme politikası, protestoları kontrol altına almaktan ziyade protestocuların tepkisinin artmasına neden olmuştur.

2011 Martında Suriye’de başlayan olaylar, rejim ve muhalif gruplar arasında artan şiddet eylemlerine sebep olmuş ve 2012 yılının haziran ayından itibaren bir iç savaşa

dönüşmüştür. Yerel bir gündemle başlayan olaylar, şiddet eylemleri ve silahlı aktörlerin çoğalmasından dolayı krizin farklı bir gündeme dönüşmesine sebep olmuştur. Suriye rejimi ve Suriyeli muhalif gruplar arasında yaşanan sürece kuzey’de etkin olan Halk Koruma Birlikleri/Yekineyen Pastina Gel (YPG) ve Irak’ta etkinlik kazanan IŞİD dahil olmuştur. Bundan dolayı, Esad rejimi, muhalifler, YPG ve IŞİD arasındaki ilişkiler, çatışma sürecini ve krizi derinden etkilemiştir. Bunun yanında, Suriyeli muhalif gruplar arasında yaşanan bölünmeler de yerelde yaşanan krizi daha derin ve karmaşık hale getirmiş ve çatışma sürecindeki tüm aktörlerin birbirleri ile mücadele ettiği bir alanı ortaya çıkarmıştır (Bilgin, 2019:8-9).

On yıllık dönemde bölgedeki yerel aktörler, alanda hâkimiyet kazanmaya çalışmış ve diğer aktörlere karşı üstünlük sağlamak için şiddet kullanımına önem vermiştir. Bu bağlamda yerel çatışmalar göz önüne alındığında 2016 yılının sonunda 400 bin kişiden fazla insan hayatını kaybetmiş, 2021 yılı itibarıyla de 6 milyona yakın kişi mülteci konumuna düşmüştür (UNHRC, 2021). Ayrıca yaşanan göç ve abluka süreçleri, insani krizleri artırmıştır. Oluşan bu sürecin sonunda Suriye iç savaşı, “hukuken” uluslararası bir çatışma olmasa da çok sayıda dış aktörün dahil olduğu ve etkilendiği uluslararası bir krizi ortaya çıkarmıştır.

Yerel talepler etrafında gelişen protesto gösterileri ile başlayan bu süreç artan şiddet eylemleri ile ülke genelinde etkili olan bir krize dönüşmüş ve Suriye rejimi açısından kendi güvenliğini sağlama mücadelesi haline gelmiştir. Suriye dışındaki aktörlerin krize yönelik gerçekleştirdiği müdahaleler, farklı araç ve yöntemler etrafında olmuştur. Bu durum, aynı zamanda, aktörler ile Suriye rejimi arasında dış politika alanında sorunlara sebep olmuştur. (Çağlar ve Aksu, 2019:512-513) Bunun yanında, yerelde başlayan çatışmaların Suriye ile sınırlı kalmayıp dışarıya yayılma ihtimali ve Suriye krizine yerelde birçok aktörün dahil olması, dış aktörler açısından Suriye krizi özelinde dış politika yaklaşımında sorunları ortaya çıkarmıştır. Türkiye’nin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya ve Suriye ile Suriye’nin ise İsrail ile olan sorunlarının yanında, Suriye krizi, bölge ülkelerinin sınır güvenlikleri ve devlet dışı

aktörlerle olan mücadelesi nedeniyle, sorunun bölgeselleşmesini de hızlandırmıştır. Bu noktada, bölgesel düzeyde de yerel gelişmeler öncelikli konu haline gelmiştir. Bundan dolayı bölgedeki aktörlerin çoğu yerel çatışmaların bir tarafı haline gelerek aktif bir şekilde Suriye krizine müdahil olmuştur. Bu doğrultuda İran, Hizbullah ve Şii milisler, Suriye rejiminden yana çatışmalarda yer alırken; Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'da Suriyeli muhalif grupları destekleyerek, çatışmanın bölgeselleşmesinin hızlanmasına sebebiyet vermiştir. IŞİD ile mücadele etmek amacıyla Suriye'ye gelen yabancı aktörler ile YPG'nin çatışmalarda aktif olarak yer alması hem çatışmaları arttırmış hem de krizin bölgeselleşmesinde etkin olmuştur (Bilgin, 2019: 9-13). Bölgesel düzlemde, bölgedeki aktörler arasında çatışmanın çözümüne yönelik anlaşmazlıklar yaşanmış, bölgesel örgütler çatışmaya taraf olmuş ve yaşanan süreç doğrultusunda bölgesel gerilimin arttığı vekalet savaşları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, sınırlandırılmayan ve çözüme kavuşturulamayan Suriye iç savaşı ve yaşanan gelişmeler krizin uluslararasılaşmasını hızlandırmıştır (Oktav, 2013:75).

2.3. Çatışmanın Nedenleri

2.3.1. Siyasi sebepler

Hafız Esad, iktidara geldikten sonra, ülkenin sömürge geçmişini ve bağımsızlık sonrası siyasi istikrarsızlıklarını dikkate alan bir anlayış doğrultusunda Suriye'ye özgü bir yönetim anlayışı benimsemiş ve bu doğrultuda, siyasi dinamikler ve ulusal güvenlik üzerine örgütlenen otoriter bir devlet yapısı oluşturmuştur (Şöhret, 2016:41-42). Bu bağlamda incelendiğinde, Suriye'de siyasi lider olan cumhurbaşkanı aynı zamanda Baas Partisi genel sekreteri, silahlı kuvvetler başkomutanı ve istihbarat başta olmak üzere ülkenin diğer kurumlarını da kontrol eden yegâne güçtür (Ataman, 2012:13). Buradan da görülebileceği üzere, otoriter rejimlerin çoğunda olduğu gibi, devletin varlığı ve tüzel kişiliğinin liderin kendisiyle özdeşleşmektedir.

Suriye, günümüzde cumhuriyet rejimiyle yönetilen bir ülke olmasına rağmen, bu ülkede demokratik bir siyasi işleyişin varlığından söz etmek mümkün değildir. Suriye'de mevcut düzen, Baas Partisi, ordu ve bürokrasiden oluşan siyasi yapı, devlet

başkanının kişisel liderliği etrafında toplandığı otoriter bir yönetimle özdeşleşmektedir. Otuz yıla yakın bir süre iktidarını sürdüren Hafız Esad'ın 2000 yılında vefat etmesinin ardından, ülkenin yeni lideri Beşar Esad olmuş ve bu andan itibaren tek partinin yönetiminde, otoriter yönetim görülmeye devam etmiştir (Süer, 2012:4). Daha açık bir ifadeyle, Suriye'de Hafız Esad tarafından oluşturulan otoriter rejim sayesinde Baas Partisi ve Esad ailesi elli yıla yakın bir süredir iktidarını sürdürmektedir.

Suriye'de siyasi iradenin en önemli unsurlarından ilki Baas Partisi'dir. Bu durumun bir gereği olarak, devlet kurumları ile özel kuruluşların tamamı Baas Partisi ve şubelerinin denetimine girmiş ve böylece Esad rejimi lehine faaliyetler yürütmüşlerdir (Seale, 1989:61). Esad rejimini yıkma ya da meşruluğunu sorgulamaya yönelik faaliyetlerde bulunma ihtimali olan ve rejimin güvenliğine tehdit oluşturması muhtemel, ordu, polis, medya, üniversite, iş dünyası ve sendikalar gibi, bütün kurumlar Baas Partisi üzerinden kontrol altına alınarak, rejimin savunucusu ve destekçisi kurumlar haline getirilmiştir (Rubin, 2007:46). Benzer şekilde, devlet kurumlarında çalışmanın başlıca şartlarından birisini de Baas Partisi üyeliği oluşturmuş, parti üyesi olmayan ya da rejim muhalifi kişilerin siyasi katılım sürecine dahil olmaları da engellenmiştir. Bu sebeple, devlet kurumlarında görev alacak kişilerden, liyakatten önce rejimin sadık bir üyesi olmaları beklendiği açıkça görülmektedir. Ayrıca, burada, devlet kadrolarındaki görevlendirmelerin de Baas Partisi üzerinden gerçekleştirilmesine özen gösterilmiş ve böylece hem rejimin güvenliği kontrol altında tutulmak istenmiş, hem de toplumun Baas Partisi ve rejim aleyhine hareket etmesi engellenerek, toplumun mevcut siyasi düzene razı olması amaçlanmıştır (Şöhret, 2016:65). Diğer bir ifadeyle, Esad rejimi, toplumun farklı kesimlerden insanları parti çatısı altında bir araya getirerek, Suriye'yi bir nevi Baas ülkesi haline getirmiştir.

Bu noktadan hareketle, Suriye'de, 1973 ile 2012 yılları arasında uygulanan seçim yasasına bakıldığında, rejime muhalif partilerin seçime katılma hakkına imkân tanınmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, 2012 yılına kadar yapılan seçimlerde, Rejim, Ulusal İlerici

Cephe (UİC) ile bağımsız adayların dışında farklı siyasi aktörlerin seçime katılmasına izin vermemiştir (Varulkar ve Winter, 2007). Bunun yanı sıra, her ne kadar, Baas Partisi'nin dışında rejimi destekleyen farklı siyasi partiler bulunsu da mevcut partilerin, Baas (Esad) rejiminin politikalarına muhalefet etme gibi bir yaklaşımı söz konusu değildir. Bu partiler, denetleme görevini yerine getirmekten ziyade, daha çok Baas rejiminin tabanını genişletme amacıyla faaliyetler yürütmüşleridir. Bu bağlamda bahsi geçen partiler, Baas Partisi'nin merkezini oluşturduğu UİC koalisyonu içerisinde hareket ederek, seçimlere katılım sağlamışlardır (O'Bagy, 2012:2).

Baas Partisi dışında, Suriye'de faaliyet gösteren siyasi partilerin ya da Halk Meclisi olarak adlandırılan Parlamento'nun, demokratik ülkelerde olduğu gibi, siyasi iktidarı denetlemek ve hesap sormak gibi işlevi bulunmamaktadır. Bilakis, otoriter rejimlerde olduğu gibi, siyasi iktidarı elinde tutan gücün politikalarına meşruiyet kazandıran, göstermelik yapılar olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler (Seale, 1989:176). Bu sebeple, Suriye Halk Meclisi seçimlerinin de demokratik toplumlarda olduğu gibi, halkın temsilinin parlamentoya yansımından ziyade, Baas rejiminin meşruiyetini sağlayacak parlamentonun oluşturulmasından ibaret olduğu söylenebilir.

Halk Meclisi seçimlerine bakıldığında, seçim yasası gereği parlamentonun 2/3'ünün seçime katılma hakkı bulunan UİC'ye kontenjan olarak ayrıldığı, geri kalan 1/3'ünün ise bağımsız adaylar için olduğu gözlenmektedir (Varulkar ve Winter, 2007). Başka bir ifadeyle, 250 milletvekili bulunan Halk Meclisi'nde, seçimler yapılmadan önce UİC'nin en az kaç milletvekili (167) ile temsil edileceği bellidir. Bu bağlamda, 2007 seçimleri incelendiğinde, 250 milletvekilinin bulunduğu Halk Meclisi'nde, UİC 169 sandalye kazanmıştır (DW Türkçe, 2007). UİC'nin 169 sandalyenin 134 tanesi, ittifakın en önemli aktörü olan Baas Partisi'ne aittir. UİC'nin diğer üyesi 10 siyasi parti ise toplamda 35 milletvekiline sahiptir. Bu partilerden, bir tanesi dahi Halk Meclisi'nde temsil hakkı kazanamaz iken; diğer dokuz parti 1 ile 8 arasında değişen sayılarda milletvekili bulundurmaktadır. UİC'nin dışında kalan 81 milletvekili ise bağımsız milletvekillerinden oluşmaktadır (Orhan, 2012).

Suriye'de otoriter rejiminin oluşması ve varlığını sürdürmesinde etkili olan ikinci unsur, ordu ve güvenlik birimlerinde görev alan komutan ve yöneticilerin, Esad tarafından güvenilir ve tanıdık kişiler arasından atanmasıdır. Buna göre, Suriye'de ordu veya güvenlik birimlerinin başında bulunan kişilerin yüzde 90'a yakını Esad'ın mensubu olduğu Nusayri mezhebine mensuptur (Tatar ve Altuner, 2016:187). Burada, Esad rejiminin, ordu ve güvenlik birimlerinde mezhepsel bağlara önem vermesinin asıl nedeni, ülkenin darbe geçmişinden kaynaklanmaktadır. Bu noktadan hareketle, Suriye'de siyasi iktidarın belirlenmesinde en önemli gücün ordu olması, Esad rejiminin de darbe yapma gücünü elinde tutan silahlı birimlerin tümünü, kendisi ile aynı mezhepsel bağlara sahip, sadık ve güvenilir komutanlardan atamasını beraberinde getirmektedir (Perthes, 1995:182). Bununla birlikte, ordu ya da güvenlik birimlerinde komuta kademesinde görev alan Nusayri mezhebinden bir kişinin yerine yeni atama yapıldığında, halef ile selef genellikle aynı aşiret ya da aileye mensuptur (Dam, 2000:202). Bu bağlamda, Esad rejimi, askeri ve güvenlik birimlerinde komuta kademesini Nusayri mezhebi mensuplarından oluşturmakla birlikte; bu politikayı hassas denge ve rekabet üzerinden gerçekleştirmektedir.

Esad rejiminin, diğer otoriter rejimler ile benzerlik gösteren bir diğer özelliği ise, rejimin varlığını devam ettirmek için sert ve baskıcı politikalar uygulamaktan çekinmemesidir. Bu bağlamda, ülkeyi korumakla görevli silahlı kuvvetlerin yanı sıra, rejimin güvenliğini sağlayan ve Esad'ın kendisi veya ailesi tarafından kontrol edilen 15 ayrı istihbarat veya muhafız birimi de bulunmaktadır (Rathmell, 1996). Buna göre istihbarat birimlerinin iki görevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ordu ve güvenlik birimleri komutanlarının denetlenmesidir. Her ne kadar, Esad rejimi ordu ve güvenlik birimleri komutanlarını Nusayri mezhebine mensup, sadık ve güvenilir kişilerden atamış olsa da bu güçlerin de farklı birimler tarafından denetlenmesini ve kontrol altında tutulmasını amaçlamıştır (Şöhret, 2016:55-56). Diğer bir ifadeyle, kendi içinde tam manasıyla kimseye güvenmeyen Rejim, bu kurumların birbiriyle rekabet etmesini

sağlayarak, güçlenmelerinin önüne geçmek ve bu sayede rejime tehdit oluşturmalarını engellemek istemiştir.

İkinci olarak, bu istihbarat birimleri ile ülkedeki her insan, her yerde ve her zaman gözetim ve denetim altında tutulacaktır. Rejimin uyguladığı bu otoriter politikalar, halkın günlük hayatının baskı ile kontrol edilmesine olanak sağlamaktadır (Süer, 2012:6). Ziadeh'e göre, Suriye'de neredeyse her 257 kişiye bir istihbarat polisi düşmektedir (Ziadeh, 2011). Bu noktadan hareketle, otoriter rejimlerin genelinde görüldüğü gibi, Rejim, varlığını sürdürebilmek için polis devletine dönüşmektedir (Mehanna, 2020). Diğer bir ifadeyle, kendi vatandaşlarını bir tehdit unsuru olarak gören Rejim, halkı kontrol edebilmek için, farklı istihbarat birliklerini kullanmaktadır.

2.3.2. Ekonomik sebepler

Yoksulluk, gelir eşitsizliği ve siyasi iktidar tarafından karşılanamayan ekonomik beklentiler devlet-içi çatışmaların ortaya çıkması ve halkın isyana katılım sürecine etkisi olduğu bilinmektedir (Blattman ve Miguel, 2010:14). Bu bağlamda, Suriye ekonomisi 1990'lı yıllardan sonra; artan işsizlik rakamları, düşük yatırım oranı, yüksek dış borç ve rejime yakın kişilerin yolsuzluklarına bağlı olarak kalıcı bir kriz içerisindedir (Gürson, 2016:227).

Suriye'de devlet kontrolünde olan sektörler, Esad rejimi tarafından çeşitli imtiyazlar ya da ayırıcı sözleşmeler ile ağırlıklı olarak Nusayri toplumuna mensup iş adamlarının kontrolüne geçiş ve bunun sonucunda kapitalistlerini oluşturmuştur (Shadid, 2011). Dolayısıyla, yandaş ya da eş-dost kapitalizmi (crony capitalism) olarak ifade edilen siyasi iktidarı elinde tutan gücün, rejime sadık iş adamları üzerinden kendi özel sektörünü oluşturma çabası Suriye'de de görülmektedir (Stockman, 2013:614). Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan yolsuzluk algısı endeksine göre, Suriye 2010 yılında, yüz yetmiş sekiz ülke arasında yüz yirmi yedinci sırada yer alırken; Orta Doğu bölgesinde ise on dokuz ülke arasında on dördüncü sırada yer almaktadır (Transparency International, 2010). Rejimin ekonomik kaynakları kontrol etme isteği ulusal zenginliklerin eşitsiz bir şekilde dağıtılmasına neden olmuştur (Donatti, 2013:55-56). Bu

sebeple, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan kesim fakirleşirken, belirli bir seçkin kesimin aşırı zenginleşmesi sonucu toplumsal gelir eşitliği sağlanamamıştır.

Suriye'de uygulanmaya çalışılan yeni ekonomik politikalar doğrultusunda, devlet kırsal ve yeni kentleşen bölgelere yeterince kaynak yatırımı yapmaktan kaçınmaktadır. Bunun yerine, işgücü gerektirmeyen, bankacılık, turizm ve ticaret gibi hizmet sektörüne yönelik yatırımlar tercih edilmektedir. Bu sebeple, kırsal kesimden ülkenin büyük şehirlerine göçün artışı, yeni bir toplumsal sınıfın oluşmasına neden olduğu görülmektedir (Hinnebusch, 2012:100-102). Bu doğrultuda, Baas Partisi'nin ilk dönemlerinde toprak reformunun yürürlüğe girmesi, ekonominin devletleştirilmesi ve burjuvazinin marjinalleşmesi üzerine inşa edilen sosyalist sistem, zamanla devletin kontrolündeki ekonomik sektörlerin orta ve alt sınıfın aleyhine olacak şekilde iktidarın yandaşı olan kişiler lehine özelleştirildiği neoliberal bir sisteme dönüşmüştür (Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, 2018:39). Diğer bir deyişle, Suriye, sahip olduğu doğal kaynaklar, tarımsal üretim imkânı ve köklü ticaret geleneğine rağmen, siyasi iktidarın isabetsiz kararları ve bölgesel istikrarsızlık sebebiyle ekonomik kalkınma sürecini başarılı bir şekilde gerçekleştirememektedir (Ataman, 2012:11).

Dünya Bankası (DB), reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) verileri üzerinden ülkeleri; düşük, düşük-orta, yüksek-orta ve yüksek seviyede değerlendirmektedir. Suriye bu değerlendirme ölçütüne göre, düşük-orta gelir seviyesinde yer almaktadır (Raphaeli, 2007:33). Bu doğrultuda, Suriye'nin iyi bir ekonomik performans göstermediği ileri sürülebilir. Özellikle, Beşar Esad'ın iktidara geldiği 2001 yılı ile protesto gösterilerinin başladığı 2011 yılları arasındaki verilere göre, ülke, ortalama yüzde 4,5 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Bu rakamın düşük-orta grupta değerlendirilen ülkelerde ortalama 8,1 olarak gerçekleşmesi göz önüne alındığında, gruptaki diğer ülkelere kıyasla, Suriye'nin ekonomik olarak başarısız bir performans gösterdiği görülmektedir (Öztürkler, 2011:42-43).

Ülkelerin sosyo-ekonomik verileri üzerinden gelişmişlik seviyelerini

derecelendiren çeşitli indeksler incelendiğinde de Suriye ekonomisinin içinde bulunduğu kötü durum görülmektedir. Bu doğrultuda, Wall Street Journal ile Heritage Foundation'ın, ülkelerin ticaret politikası, devlet müdahalesi, mülkiyet hakları ve kayıt dışı piyasa faaliyetleri gibi elli bağımsız değişken üzerinden değerlendirilerek oluşturduğu 2010 yılı "Ekonomik Özgürlük Endeksine" (Annual Index of Economic Freedom) göre Suriye, yüz yetmiş dokuz ülke arasında yüz kırk beşinci sırada yer alırken; aynı raporda Orta Doğu bölgesinde incelenen on yedi ülke arasında da on beşinci sırada derecelendirilmektedir (Miller ve Holmes, 2010:399-400). Benzer şekilde, Uluslararası Finans Kurumu (IFC) tarafından yatırımcıların iş yapma kolaylığı üzerine oluşturulan "iş indeksi raporunda" da Suriye, yüz yetmiş beş ülke arasında yüz otuzuncu sırada değerlendirilmektedir (Raphaeli, 2007:37). Diğer bir ifadeyle, Suriye ekonomik olarak geri kalmış bir ülke olması sebebiyle, devlet yatırımları konusunda yetersiz kalmasının yanı sıra özel sektörün yabancı/yerli yatırımcılar üzerinden yatırım yapması için güvenli bir ülke olarak görülmemektedir.

Suriye ekonomisindeki başarısız büyüme rakamları, yeni iş imkânlarını oluşturmada yetersiz kalarak, işsizlik oranlarının artışına neden olmaktadır. Bu noktadan hareketle, resmi rakamlara göre, işsizlik oranı ortalama yüzde dokuz olarak açıklamasına rağmen, bağımsız kuruluş ve araştırmacılara göre, bu oran yüzde on sekiz ile otuz arasında olduğu iddia edilmektedir (Raphaeli, 2007:45-46).

Suriye'nin ekonomi politikaları başta olmak üzere, sosyal ve siyasal alanda baskı oluşturan etkenlerden bir diğeri ise demografik yapıdaki yüksek artış oranıdır. Bu doğrultuda, yıllık yüzde 2,5 nüfus artış hızı ve Irak'ın işgali sonrası 1 milyona yakın mültecinin Suriye'ye göç ederek yerleşmesiyle birlikte, ülke nüfusu 2000-2010 arasında yüzde 25 oranında artış göstererek, yaklaşık 22 milyona (2010 yılı) ulaşmıştır (Eğri, 2016:217-219). Bu hızlı nüfus artışı karşısında Suriye hükümetinin, yeni istihdam alanı oluşturmanın yanı sıra, temel hizmetler ve altyapı gibi farklı konularda da çözümler üretmekte yetersiz kaldığı görülmektedir.

Yukarıda ifade edilen rejimin ekonomi politikaları sonucunda, ülkenin sosyo-ekonomik yapısında değişime neden olan, etkenlerden bağımsız olarak ülke ekonomisini etkileyen unsurlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda, petrol ve tarım sektörüne bağımlı olan Suriye ekonomisi, 1996 yılından itibaren petrol üretiminin düşmesi neticesinde, petrol ithal eden bir ülke haline gelmiş ve bu sayede en önemli gelir kaynağı ortadan kalkmıştır. Benzer şekilde, 2007 ve 2009 yıllarında yaşanan kuraklıklar ile ikinci önemli gelir kaynağı olan tarımsal üretimde de gelir kaybı meydana gelmiştir (Daher, 2018:6). Diğer bir ifadeyle, iktidarın ekonomi politikalarından bağımsız gelişen olumsuzlardan dolayı düşük-orta gelir seviyesinde bulunan Suriye ekonomisinin kısıtlı olan gelirleri daha da azalmıştır.

Genel olarak Suriye'de, ekonomik yapının bozulması, ekonomik gelirlerin toplumun tüm kesimleriyle eşit bir şekilde paylaşılmaması ve sosyalist ekonomik sistemden liberal sosyal piyasa ekonomisine geçişin yönetilememesine bağlı ortaya çıkan işsizlik, gelir adaletsizliği ve yolsuzluklar 2011 yılında meydana gelen ayaklanmaları tetikleyen ekonomik etkenlerdir.

2.4. Çatışmanın Bağlamı

Bağımsızlık sonrası, Suriye siyaset tarihinde yaşanan olaylar ülkedeki etnik ve dini grupların zihninde tarihsel bir hafıza oluşturmuştur. Bu bağlamda, ülkedeki etnik ve dini grupların tarihsel tecrübesiyle oluşan psikolojik nedenler ülkedeki çatışma ortamını oluşturmuştur. Bu doğrultuda, Suriye'deki çatışma sürecinin başlamasında etkili olan psikolojik etkenler; (1) dışlanmışlık psikolojisi, (2) seçilmiş travma, (3) etnik ve dini gruplar arasındaki güvensiz ortamdır.

Suriye'de yaşanan çatışmaların psikolojik nedenlerinden ilki, ülkenin bağımsızlığını kazanmasından itibaren bazı azınlık grupların kimlikleri yok sayarak yönetimden uzaklaştırma politikasıyla oluşan dışlanmışlık psikolojisidir (Atay 2000, 136-139). Özellikle ülkede Arap milliyetçiliğinin ana ideoloji olarak benimsenmesinden itibaren, mevcut yönetimler ülkedeki Arap olmayan etnik azınlıkları birer tehdit olarak görmüş ve yönetimden uzaklaştırmaya dönük bir politik yaklaşım benimsemiştir.

Suriye’de mevcut yönetimlerin azınlıklara yönelik asimilasyon ve dışlama politikasına maruz kalan etnik gruplardan ilki, ülkenin ikinci büyük azınlık grubu olan Kürtler’dir. Kürtler, Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasının ilk on yılı (1946-1958) haricinde sistematik bir şekilde ülke yönetimi ve toplumsal hayattan dışlanmışlardır (Özkaya, 2007:93-94). Suriye ve Mısır’ın, Arap Birliği fikri etrafında 1958 yılında birleşmesinde oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)’nin kurulması ile Suriye Kürtlerine yönelik dışlayıcı politikalar başlamıştır. Bu doğrultuda, Kürtlerin etnik olarak Arap olmaması; Arap birliği etrafında şekillenen BAC için bir tehdit olarak görülmüştür. Bu doğrultuda, Suriye Kürtlerini, kültürel ve siyasi hayattan dışlanmaya yönelik; ana dilde eğitim imkanı tanınmazken, resmi azınlık statüsüne kavuşması talep eden Suriye Kürdistan Demokratik Partisi (SKDP) kapatılmış ve Kürtçe müzik ve yayın yasaklanmıştır (Gökcan, 2018:169-170).

BAC’nin dağılması ve devam eden süreçte de Kürtlere yönelik dışlayıcı ve önleyici politikalar devam etmiştir. Bu çerçevede, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Haseke şehrinde 1962 yılında yapılan nüfus sayımında, Suriyeli Kürtlere, 1945 yılından önce Suriye topraklarında yaşadığını resmi belgeyle ispatlamak şartı getirilmiştir. Bu yeni uygulama ile 1962 yılında yüz yirmi bine yakın kişi vatandaşlıktan çıkartılmıştır (Ataman, 2012:32). Bununla birlikte, günümüze kadar devam eden bu vatandaşlık problemine göre; Suriye’de yaşayan Kürtler üç statüye ayrılmaktadır. Bunlar; (1) *vatandaşlar*, (2) *ecanib*, (3) *maktumin*’dur. Nüfus sayımı sonrası 1945 yılından önce ülkede yaşadığını beyan edemeyen Suriyeli Kürtler, ecanib/yabancılar olarak kayıt altına alınarak; diğer vatandaşlardan farklı bir kimlik verilmiştir (Sökmen, 2016:238-239). Bununla birlikte, mektumin olarak adlandırılan grup ise resmi nüfus kaydı bulunmamaktadır. Bu çerçevede, ülkedeki Kürt nüfusunun bir bölümü, vatandaş olma, eğitim, mülk sahibi olma, seyahat etme, devlet memuru olma, siyasete katılım, yasal evlilik ve çocuk kaydı gibi temel insani hak ve özgürlüklerden mahrum kalarak toplumsal hayattan dışlanmışlardır (Yıldız, 2005:96-105). Suriyeli Kürtlere yönelik uygulanan bir başka asimilasyon yöntemi ise, mevcut Suriye

devletinin toplumun her aşamasında uygulanan Araplaştırma politikasına bağlı olarak, Suriye’deki Kürt bölgeleri bir yandan Araplaştırırken diğer yandan da Kürt nüfusun yoğun olarak bulunduğu bölgedeki Kürtleri başka bölgelere yerleştirilmiştir (Koyuncu,2016:196).

Suriye’de Kürtlerin dışında, bir diğer etnik grup olan Türkmenlere yönelik asimilasyon ve dışlayıcı politikalar uygulanmıştır. Bu çerçevede, Suriye Türkmenlerine yönelik baskıların altında ilk sebebi, mevcut yönetimler, ülkedeki Türkmenleri, Türkiye’nin potansiyel bir ajanı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. İkinci olarak ise Türkmenlerin eski egemen sınıfı (Osmanlı) oluşturan ana unsur olmasından intikam alma duygusundan kaynaklanmaktadır (Kirişçioğlu, 2013:10-11). Bu çerçevede, Suriye’deki mevcut rejimler, kültürel ve ekonomik seviyesi olarak geri kalmış bir Türkmen toplumu oluşturmak için çeşitli politikalar izlemiştir. Bu doğrultuda, Arap birliği hedefi doğrultusunda hareket eden yönetimlerin bir politikası olarak Türkmenlere yönelik sistematik bir Araplaştırma politikası uygulanmıştır. Ülkedeki Türkmenler, azınlık olarak kabul edilmeyerek; Suriye vatandaşı olarak görülmüştür. Bu sebeple, Türkmenler, ana dilde eğitim, etnik kimlik ve seyahat hakkı gibi temel hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılmıştır (Koyuncu,2016:197). Bunun dışında, toprak reformu adı altında Türkmenlere ait topraklara rejim tarafından el konularak Arap unsurlar yerleştirmesiyle bölgenin Araplaştırılmasına yönelik politikalar uygulanmıştır (Abbasov, 2016:260).

Suriye’deki yönetimler tarafından uygulanan dışlama ve asimilasyon politikaları, Kürtler ve Türkmenler üzerinde dışlanmışlık psikolojisi oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte, iki etnik grubun dışlanmışlık algılamalarında farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kürtler, Osmanlı İmparatorluğu sonrası Suriye siyasetinde yaşanan gelişmelerde genellikle etkisiz aktör konumunda oldukları görülmektedir. Bu süreçte Kürtler, diğer azınlık grupların aksine özerk yönetim oluşturamadıkları gibi yönetim kademelerinde de söz sahibi olamamıştır. Yaşanan bu tarihsel tecrübelerin oluşturduğu azınlık kompleksi, Suriye Kürtlerinin çatışmaya dahil oluşu ve çatışma sürecindeki temel

hedeflerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Suriye'nin Osmanlı İmparatorluğunun elinden çıkmasından itibaren yaşanan süreçte; ülkedeki diğer azınlık gruplar kısa süreliğine de olsa özerk bir yönetime sahip oldukları görülürken; önemli bir nüfusu oluşturan Kürtlere özerklik verilmemiştir. Benzer bir süreç, Suriye'nin bağımsızlığı kazanması sonrasında da devam etmiştir. Özellikle, Baas Partisinin iktidarı ele geçirmesi sonrasında da azınlık gruplar ülke yönetiminde aktif birer unsur haline gelirken, Kürtler yönetimden dışlanmıştır. Bu çerçevede, Kürtler, genellikle Suriye siyasetinde etkisiz bir aktör konumunda olmuşlardır. Yaşanan bu tarihsel tecrübelerin oluşturduğu azınlık kompleksi, Suriye Kürtlerinin çatışmaya dahil oluşu ve çatışma sürecindeki temel hedeflerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Koyuncu, 2016:197). Bununla birlikte, Türkmenler ise, tarihsel, kültürel veya demografik hâkimiyet coğrafyalarını koruma ve hakim olma isteğinin yarattığı motivasyon ile çatışma sürecine dahil olmuştur (Demirci, 2016: 278). Diğer bir ifadeyle, Türkmenler 'in çatışma sürecine yaklaşımını etkileyen etken, eski egemen sınıfın mensubu olmalarının yanı sıra Suriye'de bin yıldan uzun bir süredir varlığını sürdürmüş olmanın verdiği tarihsel övünçtür.

Suriye'de yaşanan çatışmaların psikolojik nedenlerinden ikincisi ise seçilmiş travmadır. Bu çerçevede, Volkan tarafından oluşturulan seçilmiş travma kavramını, "*ötekilerin elinden çıkan, geniş grup kimliğinin tamamında büyük ölçüde insan, toprak, prestij ve onur kaybına yol açan çaresizlik, mağdurlaşma, utanç ve aşağılanmışlık duygularını yaratan tarihsel bir olayın zihinsel temsili*" olarak ifade etmektedir (Volkan, 2009:238).

Bu bağlamda, Suriye siyaset tarihinde, etnik ve dini gruplar üzerinde seçilmiş travma olarak değerlendirilecek olay Hama Katliamıdır. Hama Katliamı, Esad (Hafız) rejim güçleri tarafından, İhvan hareketinin (Müslüman Kardeşler) kalesi konumundaki Hama şehrine düzenlediği askeri operasyondur. 2 Şubat 1982 tarihinde Hama şehrinin her tarafı helikopterlerle bombalanırken, karadan da on iki bin rejim askerinin katıldığı saldırılarda, çoğunluğu İhvan üyesi olmak üzere on bin ile otuz bin

arasında insan yaşamını yitirmiştir (Orhan, 2011(b):17). Hama katliamı sırasında pek çok İhvan üyesi hayatını kaybederken; hayatta kalanlarında çoğunluğu idam edilmiştir. Bununla birlikte, saldırılarda ölmeyen ya da idam edilmeyen İhvan lider kadrosu ise yurt dışına sürgüne giderken, örgütün üyeleri de faaliyetleri sonlandırıp yer altına çekilmişlerdir. Rejimin düzenlediği bu saldırıyla, toplumun tümünü denetim altına alırken diğer yandan da rejim karşısında oluşacak muhalif hareketler üzerinde kalıcı bir korku bırakmıştır (Akkaya, 2016:174). Hama katliamından sonra ülkede uzun yıllar boyunca rejime karşı ayaklanma veya protesto girişimi görülmemiştir. Bu noktadan hareketle, Protestoların ortaya çıktığı 2011 yılından önce ülke içinde birçok yapısal sorun olmasına rağmen Suriye halkı, rejiminin uyguladığı baskıcı politikaların etkisi ile ayaklanma ve protesto benzeri tepkisel politik hareketler gerçekleştirmekten uzak durmaktadır. Bu bağlamda, 2004 yılında Suriye'nin doğusunda Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu Kamışlı bölgesindeki kısa süreli ayaklanma girişimi dışında Suriye'deki muhalif gruplar, Esad rejimine karşı çekingen bir politika izlemişlerdir (Milliyet 2004).

Suriye'de yaşanan çatışmaların psikolojik nedenlerinden sonuncusu, ülkenin etnik ve dini grupları arasında birbirlerine karşı güvensiz bir ortam bulunmaktadır. Bu doğrultuda, bağımsızlık sonrası Suriye siyaset tarihinde yaşanan gelişmeler ülkedeki etnik ve dini grupların tarihsel hafızasında oluşan algıdan dolayı, farklı bir grubun sergilediği her davranışı tehdit veya meydan okuma şeklinde algılanmaktadır (Koyuncu, 2016:207-208). Bu bağlamda, ülkedeki grupların birbirleriyle olan ilişkileri şüphelik ve rekabet çerçevesinde oluşan güvensizlik üzerine kurulmuştur. Bu noktadan hareketle, bağımsızlık sonrası geçen süre içerisinde, bir tarafta Sünni kesimden zulüm gördüğüne inanan Nusayri, Dürzi, İsmaili ve Hristiyan dini azınlık grupların oluşturduğu blok yer alırken; diğer tarafta ülkenin çoğunluğunu oluşturmasına rağmen elli yıla yaklaşan bir sürede Nusayri grubuna mensup Esad ailesinin otoriter yönetiminde zulüm gördüğünü savunan Sünni Müslüman bloğu bulunmaktadır. Bu çerçevede, Sünni grup dini azınlık gruplara bakışı ötekileştirici ve yargılayıcı olarak ifade ederken; azınlık dini

gruplarda Sünni grubu intikamcı olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple, taraflar arasında yüzeysel ve kırılmalı bir iletişim bulunmaktadır (Şenzeybek, 2013:490).

Benzer bir güvensizlik ortamı dini azınlık gruplar arasında da bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Baas Partisinin iktidara geliş sürecinde parti içerisinde yer alan Dürziler, zamanla partinin Nusayrilerin kontrolüne geçmesiyle partiden ve ülke yönetiminden tasfiye edilmesinden sonra; Dürzi-Nusayriler kutuplaşması yaşanmıştır (Pipes, 1989:444). Ayrıca, dini azınlık grupların birbirleriyle verdiği mücadelenin dışında kendi içlerinde de mücadeleleri görülmektedir. Bu noktadan hareketle, Nusayri subayların parti ve ordu içerisindeki diğer gruplarla girdiği iktidar mücadelesini kazandıktan sonra kendi içlerinde yaşadığı iktidar mücadelesi örnek verilebilir (Salık, 2016:62). Bu bağlamda, ülkedeki dini grupların geçmişten günümüze yaşadıkları olayların etkisinde oluşan tarihsel hafızaya bağlı olarak oluşan güvensizlik ortamı grupları sürekli bir tehdit ve rekabet ortamı içerisinde tutmaktadır. Bu tehdit ve rekabet ortamı en üst seviyede Sünni Blok ile dini azınlık grupları arasında başlarken sırayla azınlık grupları arasında ve en sonda azınlık grupların kendi içlerinde rekabet ve güç mücadelesine dönüşebilmektedir.

Çatışma analizlerinin genelinde çatışma nedenleri, ana aktörlerin birbirlerine karşı doğrudan tepkileri ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak, çatışmanın doğası gereği taraflar arasındaki çıkar ve rekabet olgusunu göz ardı eden bu yaklaşımlar çatışma analizini eksik kalmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, daha önce değinildiği üzere Suriye rejimi, otoriter yönetimi anlayışına sahiptir. Bu sebeple, ülkede rejimin toplumsal tabanı ve çıkar gruplarının varlığına bağlı olarak, çıkar temelli toplumsal ayrışma meydana gelmiştir (Orhan, 2011: 20). Bu noktadan hareketle, iç savaştan önce 22 milyon civarında olan Suriye nüfusunun; yüzde 60'ı Sünni Arap, yüzde 12'si Nusayri Arap, yüzde 10'u Sünni Kürt, yüzde 10'u Hristiyan Arap, yüzde 5'i Türkmen ve yüzde 3'ü Dürzi Araplar oluşturmaktadır (Tomar, 2019). Bu bağlamda, Suriye'de homojen bir nüfus yapısı bulunmadığı gibi iktidar gücünün de merkezini Nusayri azınlığın oluşturduğu Baas ideolojisine sahip belirli bir çıkar grubunun kontrolü altındadır (Şöhret,

2016:79). Nusayri azınlığın, Suriye yönetim kademelerinde bu denli etkin olması sebebiyle literatürdeki çalışmaların çoğunda Esad rejiminin Nusayri bir rejim olarak ifade edildiği görülmektedir (Süer, 2012:5).

Yapılan bu tespit yanlış olmamakla birlikte eksiktir. Baas (Esad) rejiminin yönetim kademesinde Nusayri bir grup var olmakla birlikte ülkedeki diğer azınlık gruplar ile zengin Sünni tüccarların (özellikle Şam ve Halep bölgesi) oluşturduğu geniş bir toplumsal tabanı da bulunmaktadır (Khatib, 2017:390). Bu çerçevede, Esad rejimi Nusayri toplumunun dışında Suriye halkının farklı kültürel toplulukların bir araya gelmesiyle oluştuğu görülmektedir.

Suriye'de meydana gelen ayaklanmalarda, iktidar olmanın gücü ve nimetlerine sahip olmayan gruplar (ağırlıklı olarak Sünni Araplar) rejim karşıtı bir rol almış ve ayaklanma sürecine dahil olmuştur (Özgöker ve Altuner, 2016:197). Bununla birlikte, rejim yanlısı gruplarda, ülkede yaşanacak olası bir iktidar değişikliğinde, kendilerinin siyasi, ekonomik ve toplumsal hayattan tekrar dışlanacağını düşünmeleri sebebiyle rejimin yanında hareket etmişlerdir (Atlıoğlu,2016:178). Diğer yandan, Baas rejimi dönemi de dahil olmak üzere Suriye yönetiminden dışlanan Kürtler içerisindeki bazı unsurlar (başta PYD) çatışma sürecinin sonunda kazanımlar elde etmek için mevcut rejim ile işbirliği içerisinde hareket etmiştir (Evrensel, 2015). Bu noktadan hareketle, Suriye'deki farklı gruplar arasında yaşanan iktidar mücadelesi Suriye'de yaşanan mevcut çatışmanın taraflarını oluşturmaktadır.

2.5. Çatışmanın Dinamikleri

Suriye özelinde Arap ayaklanmaları etkisiyle yaşanan çatışmayı, çatışma barometresinin (Conflict Barometer) çatışma inceleme değerleri doğrultusunda beş farklı dönemde incelemek mümkündür. Bu bağlamda, gizli çatışma seviyesinde başlayan çatışma zamanla görünür çatışma, kriz, şiddetli kriz ve savaş seviyesine evrilmiştir.

Gizli/görünmez çatışma dönemi, Suriye çatışmasını oluşturan yapısal, çıkar temelli ve psikolojik nedenlerin görüldüğü evredir. Diğer bir ifadeyle, bu dönemde potansiyel bir çatışma ortamı bulunmasına rağmen açık bir çatışma

yoktur. Bu sebeple, Arap ayaklanmaları etkisiyle Suriye içerisinde protesto gösterilerinin başladığı Ocak 2011 tarihinden öncesi gizli çatışma dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bu dönemin başlangıç aşaması kesin olarak belirlenmesi mümkün değildir.

Görünür çatışma dönemi, Ocak 2011 itibarıyla ülkede hissedilmeye başlanan protestoların, şiddet içermeye başladığı Mart 2011 tarihine kadar ki süreci görünür çatışma dönemini kapsamaktadır. Bu dönem, Suriye’de Arap ayaklanmalarının etkisiyle gerçekleşen protesto hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Arap ayaklanmaları etkisiyle ocak ayından itibaren ülke içerisinde küçük çaplı protesto gösterileri yapılmış olsa da bu protestolar, siyasi iktidardan (Beşar Esad) ziyade, yerel yönetici ve güvenlik güçlerinin uygulamalarına yönelik tepkileri içermektedir (Orhan, 2011(b):7). Arap ayaklanmalarını yaşanan diğer ülkelerin aksine Suriye’nin halk tarafından desteklenen, sınırlıda olsa belli başlı reformlarla ülkeyi dönüştürmeye çalışan genç bir liderinin bulunması, protesto çağrılarının Mart 2011’e kadar yeteri kadar destek bulmamasına neden olmuştur (Phillips, 2016:41). Protestoların doğrudan siyasi iktidarı hedef almaması sebebiyle, Suriye rejiminin olayları geçici protestolar olarak değerlendirdiği ve herhangi bir önlem almaya gerek duymadığı görülmektedir (Acar, 2013:132). Diğer bir deyişle, halk ayaklanmalarının görüldüğü diğer ülkelere kıyasla, Suriye’deki ayaklanmanın ilk döneminde hem kitlesel boyutta protesto gösterilerinin olmadığı, hem de Beşar Esad’ın siyasi meşruiyetini sürdürdüğü gözlenmektedir. Bu sebeple, mevcut durum içerisinde çatışma görünür bir hale gelmiş olmakla birlikte, henüz şiddet içermeyerek düşük yoğunluk seviyesinde gerçekleştiği gözlenmektedir.

Kriz dönemi, Mart 2011 tarihinden itibaren protestocuların artık Beşar Esad’ın liderliğine ve Baas rejimine yönelik eleştirilerde bulunması üzerine rejimin şiddet kullanımını ön plana çıkararak güvenlikçi bir yaklaşım sergilemeye başlamasıyla, çatışma sürecinde kriz aşamasına geçilmiştir. Bu dönemde, rejim (Esad), ülkede yaşananları arkasında İsrail’in olabileceği bir komplo hareketi olarak ifade ederek; yaşananları

toplumsal taleplerden ziyade teröristlerle mücadele olarak görmüştür (Oweis, 2011). Rejimin, şiddet yanlısı gruplar ile toplumsal taleplerde bulunan gruplar arasında ayırım yapmadan, kontrolü sağlamak için çatışma sahasında kullandığı askeri araçları ve yöntemlerine bağlı olarak şiddetin tırmandığı gözlenmektedir (BBC Türkçe, 2011). Diğer yandan bu dönemde, rejime yönelik şiddet kullanan muhalif gruplarda bulunmaktadır (Çağlar, 2019:105-106). Bu doğrultuda, rejimin protestoları şiddet yoluyla bastırma politikasının yarattığı tepki, protesto gösterilerine kitlesel bir boyut kazandırmakla birlikte ülke içerisinde rejim aleyhine protesto gösterileri yapan grupların yanı sıra rejim lehine destek gösterileri düzenlenmesiyle Suriye vatandaşları arasında, rejim yanlısı ve rejim karşıtı olmak üzere ikili bir bölünme yaşanmıştır (BBC Türkçe, 2011(b)). Bu bağlamda, ülke geneline yayılan protestolar, Suriye yönetimi tarafından ulusal bir soruna haline gelirken; aynı zamanda düşük yoğunluk seviyesinde başlayan çatışma, orta yoğunluk seviyesine evrilmiştir (Biggar, 2013:397). Başka bir deyişle, çatışma sahasında bir yandan rejim karşıtı ve rejim yanlısı kitlesel protestolar meydana gelirken diğer yandan da protestocular ile rejim güçleri arasında yaşanan karşılıklı çatışmalar sonrası ülkede çok sayıda ölüm yaşanmaya başlamıştır.

Suriye çatışmasının kriz döneminde, rejim, protestoları durdurmaya yönelik sınırlı reform çalışmaları ile siyasi, toplumsal ve ekonomik tedbirler de almıştır. Bu doğrultuda, yoğun olarak Kürtlerin yaşadığı bölgelerde kontrolü kaybetmemek adına, ülkede elli yıla yakın süredir (1962’den itibaren) vatandaşlık hakkına sahip olmayan Suriyeli Kürtlere (Haseke bölgesindeki) vatandaşlık hakkı tanırken; uzun yıllardır sürgünde bulunan PYD lideri Salih Müslüm’ün de ülkeye dönüşüne izin vermiştir (BBC, 2011; Orhan,2012(b)). Benzer şekilde, rejim, Naci İtri başbakanlığındaki hükümet yerine reform yanlısı bir hükümet değişimiyle; ya da gösterilerin yoğun olarak yaşandığı Dera, Humus, Hama ve Deyrizor valileri görevden alarak toplumsal huzursuzluğu ortadan kaldırmaya çalışmıştır (CNN, 2011; Aljazeera, 2011). Rejimin bu toplumsal tedbirlerin yanı sıra Suriye’deki göstericilerin öncelikli siyasi reform talepleri dikkate alarak; ülkede kırk sekiz yıldır

(1963'den itibaren) uygulanan olağanüstü hal yasası ve devlet güvenlik mahkemelerini yürürlükten kaldırması; mevcut siyasi partiler yasasında değişiklik ve siyasi mahkûmlara yönelik af ilanı gibi reform uygulamaları da bulunmaktadır (BBC, 2011(b)). Diğer bir ifadeyle, rejim, bir yandan ülkede yaşananları bir komplo hareketi ve protestocuları terörist olarak ifade ederek şiddet yoğunluklu müdahalelerde bulunurken; diğer yandan da sınırlı reform ve tedbirlerle, ülkede artan protestoların son bulmasını amaçlamıştır. Çatışma bu dönemde, şiddet içermeye başlamasıyla birlikte, düşük yoğunluk seviyesinden orta yoğunluk seviyesine yükseldiği gözlenmektedir.

Şiddetli kriz dönemi, çatışmanın en kritik aşaması olan kriz dönemi hükümet tarafından iyi yönetilmeyerek *şiddetli krize* dönüşmüştür. Bu doğrultuda, rejim, gösterilerin büyüdüğü kentlerde kontrolü sağlamak için ordu kuvvetlerini kullanmaya başlayarak, tank ve helikopter gibi araçlarla kuşatmalar gerçekleştirmiş; bu kentlerden bazılarında da askeri operasyonlar düzenlemiştir (Shadid, 2011(b)). Bu dönemde, Suriye'de yaşanan çatışmaların şiddet yoğunluk seviyesi orta seviyeden yüksek seviyeye yükselmiştir. Bu doğrultuda, protestolara katılan Suriye halkının, katılımcı demokrasinin (basın ve toplanma özgürlüğü, siyasi parti kurma özgürlüğü vb.) hayata geçirilmesine yönelik talepleri ile rejimin varlığını koruma için izlediği baskıcı uygulamaların (işkence, tutuklama, şiddet kullanma vb.) sona erdirilmesine yönelik beklentilerin karşılanmasında rejimin, yetersiz kalması ve sivillere yönelik organize bir şekilde şiddet kullanmaya devam etmesi, muhalif grupları siyasi ve askeri örgütlenmeye yöneltmiştir (Dalacoura, 2012:66).

Ülke içerisinde rejim karşıtı protestoların devam ettiği bu süreçte muhalifler bir yandan da askeri ve siyasi örgütlenme sürecine girerek rejim karşısında daha organize bir mücadele etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, ülke içinde ya da ülke dışında olmak üzere muhalif siyasi örgütlenmeler oluştuğu görülmektedir. Suriye içerisinde örgütlenme sürecini tamamlayan grup/lar, rejime karşı daha ılımlı ve reform yanlısı gruplar olurken; ülke dışında örgütlenen grup/lar, kendi vatandaşını öldüren

bir rejimin iktidarı devretmesi gerektiği yönünde keskin bir politik yaklaşımı benimsemektedir (BBC, 2013). Rejim dışında, alternatif siyasi oluşumların ortaya çıkmasıyla birlikte, çatışma farklı bir aşamaya dönüşmüştür. Bu bağlamda, ülke dışında örgütlenme sürecini gerçekleştiren muhalif grupların varlığı, Suriye'nin diğer devletlerle yaşadığı dış politika krizlerinin önemli sebeplerinden biri olmasıyla Suriye'de yaşananların bölgesel bir boyut kazanmasına sebep olmuştur (Çağlar, 2019:99). Başka bir ifadeyle, bölgesel ve küresel aktörler açısından ülke sınırları dışında kurulan siyasi oluşumları, çıkarlarını gerçekleştireceği ya da Suriye üzerinde etki sahibi olacağı vekil unsurlar olarak görmektedirler. Bu sebeple, bu aktörleri üzerinden çatışma sahasında öne çıkma isteği çatışmayı bölgesel ve küresel boyuta dönüştürmüştür.

Silahlı muhalif grupların örgütlenmesi ise siyasi muhalif gruplardan farklı bir süreç geçirdiği görülmektedir. Bu noktadan hareketle, askeri muhalif grupların geneli, sivil halkı rejimin uygulamış olduğu şiddete karşı korumak amacıyla çatışma sahasında kendiliğinden oluşmuş yapılardır (White, 2011). Bununla birlikte, Suriye'de yaşanan çatışmaların şiddetlenmeye başlaması ve çatışma sahasında farklı aktörlerin ortaya çıkması ile birlikte, silahlı muhalif grupların birçoğu, siyasi muhalif hareketler gibi bölgesel ve küresel aktörler açısından çıkarlarını gerçekleştireceği ya da Suriye üzerinde etki sahibi olacağı vekil unsurlara dönüşmüştür (Asseburg ve Wimmen, 2012:3). Diğer bir ifadeyle, bu yapılar, çatışmaların şiddet içermeye başladığı dönemde belirli bir hiyerarşik yapılanma ya da dış destekle oluşmamış; birçoğu yerel kaynaklarla sivil halkı koruma amacıyla hareket etmiş olmalarına rağmen çatışmanın şiddet yoğunluk seviyesi artmasıyla birlikte bölgesel/küresel aktörlerden dış destek almışlardır.

Mevcut dönem içerisinde, çatışma sahasında hiyerarşik bir yapılanmadan yoksun bir şekilde hareket eden silahlı grupların çoğu; ülke genelinde sivil halka yönelik organize bir şekilde şiddet kullanan rejim unsurlarına karşı örgütlü bir silahlı direniş oluşturmak amacıyla Suriye ordusundan ayrılan subayların oluşturduğu ÖSO altında bir araya gelmişlerdir (Şen, 2015:21). ÖSO, şemsiye bir yapı olduğu

için tam manasıyla emir komuta zinciri içerisinde hareket eden hiyerarşik bir askeri birlik olmamakla birlikte; silahlı bir muhalif oluşumun yükselişi hükümetin şiddet politikasının daha da sertleştirmeye yöneltmiştir. Bu çerçevede, çatışma sürecinin başında rejim ile silahsız halk arasında başlayan süreç, zamanla farklı arayışlar içerisinde olan muhalif yapıların ortaya çıkmasıyla, rejim için yerel bir sorun olan protesto sürecini varlık mücadelesine dönüştürmüştür.

Savaş dönemi, 2012 yılının ikinci yarısından itibaren çatışmanın şiddet yoğunluğu en üst seviyeye ulaştığı iç savaş aşamasına dönmüştür (Öztop, 2019:118). Bu dönemde, ÖSO ve El-Nusra gibi silahlı muhalif grupların yanı sıra YPG, Hizbullah ve IŞİD gibi farklı talepleri bulunan silahlı devlet-dışı aktörlerin Suriye çatışma sahasında mücadele ettiği görülmektedir (Çağlar ve Aksu, 2019:513). Rejim dışındaki unsurların homojen bir yapıda olmamaları sebebiyle çatışma sahasında ki muhalif unsurlar bir yandan rejim güçlerine karşı mücadele verirken; diğer yandan da çatışma sahasında birbirleri arasında alan mücadelesi vermişlerdir (Mirza ve diğerleri, 2021:51). Diğer bir ifadeyle, çatışma sahasında farklı grupların ortaya çıkmasıyla birlikte, gruplar arasındaki hâkimiyet mücadelesi taraflardan birisinin lehine sonuçlanmayarak; on yıldır süren iç savaşın gidişatını şekillendirmiştir.

Mevcut dönem içerisinde, ÖSO'nun hiyerarşik bir yapıdan ziyade yerel güçleri koordinasyonunu sağlayan yapısı sebebiyle örgütsel bir bağlılığın bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple, ÖSO olarak ifade edilen yerel unsurlar arasında, yeni hâkimiyet alanları kazanımları karşısında; yapı içerisinde yeni rekabet ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Ulutaş ve diğerleri, 2015:9). Bunun dışında, ÖSO'nun çatışma sahasındaki başarıları karşısında, SUK ve SUKO gibi siyasi gruplar siyasi destek ve kaynak sağlama da yetersiz kalmasının yanı sıra çatışma sahasında ortaya çıkan yeni aktörlerin sahip olduğu güç ve destekler de, ÖSO'nun hâkimiyet kaybetmesine neden olmuştur (AA, 2013). Kaybedilen bu hâkimiyet alanları ise çatışma sahasında farklı aktörlerin kontrolüne geçmiştir (Tok ve diğerleri, 2019). Başka bir ifadeyle, Suriye'de şiddet seviyesinin artması ve çatışmanın farklı

alanlara yayılmasıyla birlikte ülke içerisinde ÖSO haricinde alternatif oluşumlar oluşmaya başlamıştır.

Ülkede artan şiddete bağlı olarak daha önceden pek çok ülkede terör faaliyetlerinde bulunmuş tecrübeli selefi/cihadi savaşçıların da popüleritesini arttırmıştır. Bu durum, çatışma sahasına radikal savaşçı akımını tetikleyerek; radikal aktörlerin etkinliğini arttırmıştır (Jones, 2013:54-59). Bu radikal aktörler arasında etkinlik kazanan gruplardan birisi de Irak El Kaidesi/İrak İslam Devleti (İİD) bünyesindeki Suriyeli militanlar tarafından oluşturulan El Nusra Cephesi'dir (Orhan, 2013:90-91). Nusra Cephesi, sahip olduğu taktiksel tecrübesiyle rejim karşısında hareket eden muhalif silahlı aktörler arasında etkin ve önemli bir unsur haline gelmiştir (Polat, 2016:216-217). Diğer yandan bu örgütün çatışma sahasındaki kazanımlarına bağlı olarak ÖSO bünyesinde faaliyet gösteren silahlı muhalif gruplar ile ülke dışından yabancı savaşçıları saflarına katmıştır (Laub, 2017). Başka bir deyişle, Suriye'de çatışmanın şiddetlenmesiyle birlikte, demokratik ve özgürlük odaklı ortaya çıkan muhalif yapıların dışında dini öğretileri barındıran radikal unsurlarda oluşmaya başlamasıyla çatışma sahası radikal bir boyutta kazandığı gözlenmektedir.

Bu dönemde ortaya çıkan radikal muhalif oluşumların dışında, devlet-dışı silahlı aktörlerde bulunmaktadır. Bu çerçevede hareket eden aktörlerden en önemlisi PYD'dir. Suriye'de yaşananlar iç savaşın ilk dönemlerinde, rejim güçleri, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı ülkenin kuzeyinden çekilmesi ile bu bölgeler PYD ve askeri silahlı gücü YPG ile YPJ'nin kontrolüne geçmiştir (Acun ve Keskin, 2017: 12). 19 Temmuz 2012 tarihinden itibaren çatışma sahasında aktif olarak yer almaya başlayan örgüt; bölgedeki kazanımları ve hâkimiyet alanını genişleterek 11 Kasım 2013 tarihinde, Suriye Kürdistan'ı olarak ifade edilen Rojava'da kurucu meclis oluşturan örgüt; kontrolü altındaki bölgede, Cezire, Kobani ve Afrin kantolarını ilan etmiştir (BBC Türkçe, 2013). Bu doğrultuda, örgüt, Cenevre II sürecine dahil edilmemesi üzerine de tek taraflı olarak Ocak 2014'te demokratik özerklik ilan etmiştir (Özçelik, 2019:6). PYD'nin özerklik ilanı ve kanton stratejisi, Türkiye açısından ulusal güvenlik sorunu olarak algılanması;

çatışma sürecine doğrudan askeri müdahalede bulunmasına etki etmiştir (Kerman ve Efeğil, 2017:164). Benzer şekilde, PYD, Suriye rejimi ve ordusuyla çatışmaya girmekten kaçınırken; rejim karşıtı hareket eden muhalif ve radikal gruplarla rekabet içerisinde olduğu gözlenmektedir. Bunun dışında, PYD'nin ilk olarak YPG ve YPJ unsurları ile ilerleyen dönemlerde ise SDG olarak ifade ettiği kendi kontrolündeki farklı etnik ve dini yerel grupların bulunduğu koalisyon güç üzerinden IŞİD'e karşı yoğun çatışmalar yaşamıştır. Bu süreçte, başta ABD olmak üzere uluslararası aktörlerin askeri ve ekonomik desteğini almasıyla çatışma sahasında önemli bir hâkimiyet alanı kazanmıştır (BBC Türkçe, 2019). Ayrıca, ABD'nin, IŞİD unsurları karşısında, Türkiye'nin terör örgütü olarak ifade ettiği SDG/YPG'yi desteklemesi Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkilenmiş ve Türkiye'yi süreç içerisinde farklı alternatif işbirliği arayışlarına yöneltmiştir (Özçelik, 2019). Bu bağlamda, PYD'nin çatışma sahasında ki varlığı ve kazanımları çatışmanın aktörleri tarafından farklı yorumlanmaktadır.

Çatışma sürecine, Suriye dışından gelerek Suriye çatışma sahasında yer almaya başlayan devlet-dışı aktörlerinde etkisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda, çatışma sürecini etkileyen devlet-dışı aktörlerden ilki, ilerleyen süreçte İslam devletine dönüşecek olan Irak İslam Devleti (İİD)'dir. İİD, askeri ve ekonomik destek vererek oluşturduğu El Nusra cephesinin, çatışma sahasında kısa sürede sağladığı başarılar ve kazanımlar sebebiyle sahada kendisinden ayrı politika izleyeceği ve kazanımları paylaşmayacağından çekinmesi sebebiyle, El Nusra cephesini feshederek; iki örgütü IŞİD adı altında birleştirdiğini duyurmuştur. El Nusra cephesi, IŞİD adı altında birleşmeyi kabul etmeyerek, El Kaide bünyesinde faaliyetlerini sürdürme isteği; El Nusra ile IŞİD unsurları arasında yoğun çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur (Charles, 2016:229). Bu doğrultuda, IŞİD unsurları, Irak dışında Suriye'de de doğrudan faaliyete geçmesiyle, rejim ve muhalif gruplar başta olmak üzere çatışma sahasındaki aktörlerle de mücadele içerisine girmiştir (Ersöz ve diğerleri, 2019). Örgütün, Suriye ve Iraktaki kazanımlarının yanı sıra başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelerde gerçekleştirdiği terör saldırıları sonucu küresel bir tehditte

dönüşmesi, bölgesel ve küresel aktörleri, örgüte yönelik askeri müdahalede bulunmaya yöneltmiştir (Şenol ve diğerleri, 2016:278). Diğer bir ifadeyle, örgütün yarattığı bu tehdit ortamı, çatışma sahasına farklı aktörlerin dahil olmasını tetikleyerek, Suriye'de yaşanan süreci, uluslararası bir gündeme dönmüştür.

Devlet-dışı aktörlerden olan Hizbullah ise Suriye ayaklanmalarının başladığı 2011 yılından itibaren faaliyet gösterdiğine dair iddialar bulunsa da örgüt resmi olarak çatışma sahasındaki varlığı 30 Nisan 2013 tarihinde kabul etmiştir (The Guardian, 2013). Hizbullah'ın Suriye iç savaşına dahil olmasıyla Esad rejimi askeri gücünün organizasyonu ve gelişmesini sağlayarak direniş ekseninin omurgası olarak görülen Suriye'nin (Esad rejimi) ayakta kalmasında kritik rol oynamıştır (Miş, 2014:9). Bu doğrultuda, Hizbullah, iç savaşın ilk dönemlerinde danışmanlık misyonuyla hareket ederken, 2013 yılından itibaren Hizbullah'ın Suriye çatışmasında rolü değişim göstererek Suriye ordusunun yanında aktif bir şekilde çatışmalara katılım sağlamıştır (Ralph, 2013). Hizbullah unsurları, rejim yanında çatışmalara doğrudan dahil olmasıyla Suriye güçlerinin sayısındaki artışın yanı sıra; bazı çatışmalarda operasyonun planlanması ve yürütülmesini kontrol ederek rejim unsurlarına askeri destek sağlamıştır. Diğer yanda, Hizbullah'ın çatışma sahasına dahil olmasıyla, askeri yetenek, disiplin ve liderlik sıkıntısı yaşayan Suriye rejimine bağlı savunma güçlerinin operasyon yeteneği artmıştır. Bu doğrultuda, rejim unsurlarının aldıkları eğitim, muhalifler karşısında kontrolü kaybettiği alanlarda yeniden hâkimiyet kazanmaları ile kontrol sağladığı hâkimiyet alanlarının korunmasında etkili olmuştur (Sullivan, 2014:10-12). Bununla birlikte, Hizbullah unsurlarının çatışma sürecine dahil olmasının bölgesel etkisi de bulunmaktadır. Bu çerçevede, Hizbullah'ın çatışma sahasında aktif olarak rol üstlenmesi, İsrail'in çatışma sürecine dahil olması ve Lübnan ile İsrail arasında sorunların yaşanmasını tetiklemiştir (Fırat, 2020).

Suriye'de yaşanan çatışmaların bölge ülkeleri tarafından farklı yorumlanması, bölgesel güç mücadelesi, devlet-dışı aktörlerin bölge ülkeleri için oluşturduğu güvenlik krizi ve komşu ülkeler açısından göç eden Suriyelilerin sosyo-ekonomik tehdidi,

çatışmanın etki alanı ulusal düzlemde bölgesel düzleme evrilmesine neden olmuştur (Oktav, 2018:215). Bu dönemde, bölgesel güç konumunda bulunan Türkiye, İran ve Suudi Arabistan ile Katar, İsrail, Lübnan ve Ürdün gibi bölge ülkeleri yaşanan çatışma sürecinde ön plana çıkan aktörler olmaya başlamışlardır.

Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve BAE'nin rejim karşısında bir pozisyon alarak Suriyeli muhalif unsurlardan SUK ile SUKO'yu ülkenin meşru temsilcisi olarak tanıyıp siyasi destekleri görülmektedir (Nanda, 2012:18). Bununla birlikte, Suudi Arabistan ile Körfez ülkeleri, Suriye'deki çatışmalarda doğrudan şiddetli müdahalede bulunmaktan kaçınıp, sahip oldukları ekonomik gücü kullanarak dolaylı askeri müdahaleleri tercih etmiştir (Oktav, 2013:75).

Türkiye'nin ise çatışma sürecine dolaylı askeri müdahalesinin yanı sıra, doğrudan askeri müdahalesi de bulunmaktadır. Özellikle, silahlı devlet-dışı aktörlerin Suriye içerisinde faaliyetleri ve etki alanlarının artması, Suriye'nin komşuları başta olmak üzere bölge ülkelerinin genelinde bir ulusal güvenlik krizi oluşturmuştur (Çağlar, 2019:147-149). Bu bağlamda, IŞİD ve PYD'nin bölgedeki kazanımlarının Türkiye açısından bir ulusal güvenlik sorunu yaratması, Türkiye'nin çatışma sürecinde izlediği dolaylı askeri müdahale yöntemi yerine, doğrudan çatışma sahasına müdahalede bulunmasına neden olmuştur. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin, Suriye çatışma sahasında IŞİD ve PYD/YPG karşı, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı isimli askeri operasyonlar düzenleyerek, sınır güvenliğini korumaya çalıştığı görülmektedir (Ertem, 2018:142-143).

İsrail ise çatışma sürecine dahil olmamakla birlikte, çatışma sahasında İran ve Hizbullah'ın güçlenmesi ile kimyasal silah tehdidi gibi İsrail için bir ulusal tehdit oluşturan durumlarda Suriye rejimi, Hizbullah ve İran unsurlarına karşı doğrudan müdahaleleri de beraberinde getirmiştir (Magen, 2015:122).

İran'ın ise Suriye rejiminin devamını kendi rejiminin devamı olarak gören yaklaşımı ve Suudi Arabistan ile bölgesel güç olma rekabeti sebebiyle Körfez ülkelerinin genelinden farklı bir politika izleyerek rejimi desteklediği gözlenmektedir (Miş, 2014:229).

İran rejimi çatışmanın her aşamasında, Esad rejimiyle paralel hareket etmiştir. Bu doğrultuda, İran rejiminin, Esad rejimi lehine çatışma sahasındaki Suriye rejimi lehine uyguladığı; siyasi, ekonomik ve askeri müdahaleleriyle neredeyse çatışmanın birinci taraf aktörü gibi hareket etmiştir (Ulutaş ve diğerleri, 2015:21). Bu çerçevede, İran'ın, Afgan ve Şii Milisler ile Hizbullah'ın Esad rejimi lehine çatışmaya katılmasına öncülük etmesi ve doğrudan müdahalelerinin yanı sıra çatışmaların şiddetlenmesiyle birlikte Kudüs gücü unsurlarını kullanarak çatışma sürecine dahil olması 2015 yılına kadar (Rusya'nın doğrudan çatışma sürecine dahil olması) Suriye rejiminin varlığını devam ettirmesinde hayati rol oynamıştır (Akbarzadeh, 2015:45).

Suriye'de yaşananlar bazı bölge ülkelerini için ulusal güvenlik dışında sosyo-ekonomik tehditlere de sebep olmuştur. Özellikle Suriye'de çatışmaların şiddetlenerek ülkenin tümüne yayılmasıyla birlikte yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalan Suriyelilerin ilk kaçış noktası Ürdün, Lübnan, Irak ve Türkiye gibi komşu ülkeler olmuştur (Pirinççi, 2018:43-44). Bu doğrultuda, savaş ortamından kaçarak gelen Suriyeliler bu ülkelerde ekonomik, demografik ve adli sorunlara sebep olmuş ve bu durum Suriye iç savaşının etkilerinin bölgeselleştiren bir etki doğurmuştur (Orsam, 2014:55-58)

Suriye çatışma sahasında, uluslararası aktörlerin çatışan talep ve hedefleri, rejimin kimyasal silah kullanımı, IŞİD'in artan etkinliğine bağlı olarak oluşan küresel terör tehdidi ve çatışmalardan kaçan Suriyelilerin Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler için oluşturduğu göç riskinden dolayı çatışmanın dinamikleri bölgesel düzlemle sınırlı kalmayarak uluslararası düzleme evrilmiştir (Yavaş, 2018:141-145). Bu dönemde bölgesel aktörlerin dışında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) beş daimi üyesi (ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Birleşik Krallık) ön plana çıktıkları görülmektedir.

Rusya, Suriye'deki olaylar başladığı ilk andan itibaren, rejim lehine bir pozisyon alarak siyasi, diplomatik ve ekonomik destek sağlarken; 2015 yılından itibaren davetli müdahaleci olarak çatışmalara doğrudan müdahalede bulunmuştur (Gupta, 2016:34). Rusya, askeri desteğinin yanı sıra, ekonomik ve

siyasi araçları da kullanarak rejimin varlığını sürdürmede kritik bir rol üstlenmiştir (Dag Hammarskjöld Library, 2021). Bu noktadan hareketle, Rusya, BMGK'de veto yetkisini kullanarak Suriye'ye yönelik uluslararası müdahaleleri önlemekle kalmamış, aynı zamanda çatışmanın çözümüne yönelik düzenlenen Cenevre görüşmeleri dışında Astana ve Soçi gibi alternatif çözüm arayışlarına öncülük etmiştir. Bu süreçte, Türkiye ve İran gibi çatışma sürecinde farklı yaklaşımlar sergileyen bölgesel aktörlerle işbirliği yapan Rusya çatışmaların tırmanmasını da bu sayede engellemeye çalışmıştır (Şensoy, 2018:232).

Suriye iç savaşında rejim lehine politikalar takip ederek ön plana çıkan bir diğer uluslararası aktör olan Çin ise çatışma sürecinde şiddet içeren politikalar uygulamaktan ziyade, Rusya ile uyumlu politikalar izlemiş ve BMGK'daki veto yetkisini kullanarak, Suriye'ye uluslararası bir müdahale yapılmasını önlemiştir (Garwood-Gowers, 2012:389)

Rusya ve Çin'e karşı, ABD, Fransa ve Birleşik Krallık ise Suriye rejimine karşı bir pozisyon içerisinde yer almakla birlikte, rejime yönelik müdahale yöntemi konusunda seçici davranarak doğrudan askeri müdahalede bulunma yerine dolaylı askeri müdahaleler ile siyasi, diplomatik ve ekonomik araçları öncelikli olarak tercih etmiştir (Köse, 2018:178-188). Bununla birlikte, küresel boyuta ulaşan terör tehdidi ile uluslararası toplumun tepkisini çeken insan hakları ihlallerinin bulunduğu durumlarda da çatışma sahasında doğrudan müdahalede buldukları görülmektedir. Bu noktadan hareketle, IŞİD'in küresel düzeyde bir terör örgütüne dönüşmesi sonrası ABD'nin, uluslararası ve bölgesel aktörlerle ortaklaşa IŞİD hedeflerine yönelik düzenlediği hava operasyonları, doğrudan müdahaleye örnek teşkil etmektedir (BBC, 2014). Benzer şekilde, Suriye rejiminin muhalifler ve sivil halka yönelik kimyasal silah kullanımı olduğuna dair iddiaların artması sonrası 2017 yılında ABD'nin tek başına; 2018 yılında ise ABD, Fransa ve Birleşik Krallık hava kuvvetleri işbirliğinde Suriye'ye yönelik hava saldırıları da yine bu kapsamdan değerlendirilebilir (Foreign and Commonwealth Office, 2018). Ayrıca, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin, IŞİD ile

mücadele adı altında YPG'nin kontrolündeki SDG sağladığı askeri, ekonomik ve siyasi destek; mevcut durumda Suriye'de üç parçalı bir bölünme yaşanmasına sebep olmuştur.

2.6. Çatışmanın Stratejileri

Suriye'de yaşanan sürecin sonlanması için tarafların izlediği çatışma iyileştirme stratejileri de bulunmaktadır. Çatışmanın iç aktörleri dışında, bölgesel/ küresel aktörler ile bölgesel/uluslararası örgütlerin çatışmayı yatıştırma ve çatışmayı çözmeye yönelik faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, çatışma henüz sonuçlandırılmamış olması sebebiyle çatışmaya dönüştürmeye yönelik stratejiler bulunmamaktadır. Bu noktadan hareketle öne çıkan çatışma iyileştirme stratejileri, Suriye Halkının Dostları Toplantıları, Cenevre Barış Görüşmeleri ve Astana platformudur.

Suriye Halkının Dostları Grubu Toplantıları, Suriye'de yaşanan çatışmaları durdurmak için gerçekleştirilen uluslararası arabuluculuk girişimlerinden ilki, Suriye muhalefetinin tek açısı altında örgütlenmesini sağlayarak, güçlenmesi ve uluslararası toplum nezdinde meşruiyet kazanması amacıyla gerçekleştirilen Suriye Halkının Dostları Toplantıları (SHDT)'dir. Bu toplantılar, çatışmanın bütün taraflarını bir araya getirmekten ziyade muhalif unsurlar üzerine yoğunlaşması sebebiyle zaman içerisinde etkinliğini kaybederek yerini alternatif arayışlara bırakmıştır (Ayvaz, 2020: 52).

SHDT'nden ilki, 2012 yılının şubat ayında Tunus'ta gerçekleşmiştir. Bu toplantıda, SNC'nin Suriye halkının meşru temsilcilerinden birisi olduğu kabul edilmiştir. Bunun dışında, toplantı sonunda ortak kararlar arasında yer almamakla birlikte, Suudi Arabistan'ın silahlı muhalefetin desteklenmesi ile Katar'ın, Arap Gücü yoluyla Suriye rejimine yönelik askeri müdahalelerin düşünülmesini önerdikleri görülmektedir (Aljazeera, 2012). İkinci toplantı ise İstanbul'da (Türkiye) 2012 yılı nisan ayında gerçekleşmiştir. Bu toplantıda SNC, Suriye halkının resmi temsilcisi olarak tanınırken; ÖSO unsurlarına belirli alanlarda yardım yapılması yönünde kararlar alınmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2012). Bu çerçevede, Suriyeli muhaliflerin uluslararası toplum nezdinde meşruiyeti ve görünürlüğü artmıştır. SHDT'nin üçüncü, 2012 yılı temmuz ayında

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İçi Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

Paris'te (Fransa) gerçekleşmiş, bu toplantıda Suriye rejimine uygulanan yaptırımların sıklaştırılması ve muhalefetin daha fazla desteklenmesi kararı alınmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı 2012(b)). Dördüncü toplantı ise 2012 yılı aralık ayında Marakeş'te (Fas) düzenlenmiştir. Bu toplantıda SUKO, Suriye halkının meşru temsilci olarak tanınmıştır (AlJazeera Türk, 2012).

2013 ve 2014 yıllarında da SHDT ile Suriye'nin Dostları Çekirdek Grubu (SDÇG) toplantılarının devam ettiği görülmektedir. Bu toplantılarda, genel manasıyla muhalefetin dağınlığının giderilmesi, muhalif unsurlara yardım sağlanması ve Suriye içerisinde ortaya çıkan radikal unsurların kontrol edilmesi yönünde konular görüşülmüştür. Bununla birlikte, Cenevre-II görüşmeleri öncesinde 2014 yılı ocak ayından düzenlenen SDÇG toplantısında, muhalif unsurlar arasındaki ayrılıkları gidermeye çalışmıştır. Toplantı sonrası Suriye'nin geleceğinde Beşar Esad ve ailesinin yer almayacağı açıklanırken, bu bağlamda SUKO'ya çağrıda bulunmuş ve geçiş sürecinde yer alacak heyetin oluşturulması istenmiştir (Miş ve Özdemir, 2012:202).

Çatışmayı yatıştırma stratejisi olarak, Suriye Halkın Dostları Toplantıları çatışmanın bütün taraflarını bir araya getirerek çözüm üretmekten ziyade, muhalefetin tek çatı altında örgütlenmesini tamamlayıp, Esad rejimi sonrası geçiş sürecinin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda, toplantılara Suriye rejimi katılım göstermediği gibi rejim yanlısı politik yaklaşım sergileyen İran, Çin ve Rusya gibi bölgesel ve küresel aktörler de katılım sağlamamışlardır. Bununla birlikte, ilk toplantıda seksene yakın ülke temsil edilirken ilerleyen toplantılarda BM, AB ve Arap Birliği gibi bölgesel/uluslararası örgütlerde katılım sağlamışlardır (T24, 2012). Daha açık bir ifadeyle, Suriye Halkın Dostları Toplantıları aktörler arasındaki farklı yaklaşımlar ve Suriye krizinin uluslararası düzlemde karmaşık bir yapıya sahip olması sebebiyle Suriye muhalefetini, uluslararası düzeyde tanınan konumuna getirmekle sınırlı kalmıştır. Bu sebeple çözüm üretmekte yetersiz kalması sebebiyle çatışma iyileştirme stratejisinin ana hedefi olan şiddetin durması noktasında başarısız olduğu görülmektedir.

Cenevre Görüşmeleri, Suriye'deki çatışma sürecine için gerçekleştirilen bir diğer önemli arabuluculuk girişimi de Suriye Eylem Grubu görüşmeleridir. Görüşmelerin seri haline gelmesiyle birlikte Cenevre Görüşmeleri olarak anılan bu toplantının amacı SHDT'sinde bulunmayan Çin ve Rusya gibi aktörlerin süreç içerisinde yer almalarını sağlayarak, çatışmaların sonlandırılması ve mülteci konusunun çözülmesidir. Ancak yapılan bu görüşmelerde, Suriye'den rejim ya da muhaliflerin görüşmelere katılım konusunda isteksiz yaklaşımları ile çözüme yönelik farklı düşünce ve tutuma sahip dış aktörlerin bulunması sebebiyle başarılı bir sonuç alınamamıştır (Miş, 2014:226). BM ve Arap Birliğinin özel temsilcisi Kofi Annan'ın başkanlığında 30 Haziran 2012 tarihinde gerçekleştirilen ilk Cenevre görüşmesine, BMGK daimi üyesi beş devletin (İngiltere, Fransa, Çin, Rusya ve ABD) dışında dört bölge devleti (Türkiye, Irak, Kuveyt ve Katar) ile AB ve Arap Birliği temsilcileri katılım sağlarken, görüşmelere Suriye muhalefeti ya da rejim tarafından katılım olmamıştır. Çatışmayı yatıştırma stratejisi olarak Cenevre Görüşmeleri, Suriye iç savaşı üzerine en geniş katılımlı ve kapsayıcı uluslararası çözüm arayış süreci olmakla birlikte, çatışma iyileştirme stratejisinin ana hedefi olan negatif barışın sağlanması konusunda başarılı olamamıştır. Bu bağlamda, rejim ile muhalif unsurlar arasındaki görüş farklılıkları dışında, ulusal, bölgesel ve uluslararası aktörler arasında da görüş farklılıklarının bulunması sebebiyle çözüm üretmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, müzakere sürecine katılan aktörlerin fazlalığı çözümü güçleştirmektedir (Yılmaz(b), 2021:108-109).

Astana Platformu süreci; Astana görüşmeleri, Soçi zirveleri, Suriye Ulusal Diyalog Kongresi ve Suriye Anayasa Yapım Komitesi çerçevesinde değerlendirilebilir. Astana süreci, çatışma sahası içerisinde çıkarları çatışan Türkiye, Rusya ve İran'ın, diğer bir ifadeyle sahada gerçek nüfuz alanına sahip aktörlerin, bir araya gelmesi ve ortak bir çözüm arayışı sunması sebebiyle Cenevre sürecine kıyasla daha etkili olmuştur (Orhan ve diğerleri, 2020:5). Bu doğrultuda, her ne kadar ihlaller gözlense de Astana süreci içerisinde oluşturulan çatışmasızlık bölgelerinde rejim ile muhalif unsurlar arasında ateşkes sağlamıştır.

Benzer şekilde, Suriye rejimi ile muhalif grupların, Astana görüşmeleri, Suriye Ulusal Diyalog Kongresi ve Suriye Anayasa Yapım Komitesi etrafında bir araya gelmesi ve müzakere sürecine dahil olmaları, taraflar arasında bozulan ilişkileri düzeltme ve olumsuz algıları ortadan kaldırmaya yönelik olumlu gelişmelerdir. Bununla birlikte, tarafların olumsuz tutumları ve çatışma sahasında yerel aktör sayısının fazlalığı sebebiyle, süreç kısmen başarılı olmuştur (Çağlar, 2019:293-294). Diğer bir ifadeyle, Astana süreci çatışmayı çözme stratejisi doğrultusunda oluşturulan bir süreç olmakla birlikte, çatışmayı iyileştirme aşaması ile çatışmayı çözme aşaması arasında kalmaktadır. Bu çerçevede, Suriye rejimi ve muhalifler arasında kalıcı ateşkes sağlanması, silahlı çatışmaların sonlanması ve siyasi çözüme geçilmesi hedeflerinin uzağında kaldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, her ne kadar başarılı bir sonuç alınmamış olmasına rağmen, genellikle çatışmalar sonlandıktan sonra çatışmanın dönüşüm aşamasında karşılaşılan anayasa Yazım Komitesi gibi kalıcı barışa yönelik katkılar dikkate alındığında, çatışma yatıştırmanın ilerisinde bir katkı sunduğu görülmektedir.

Sonuç

Çatışma inceleme yöntemlerinden birisi olan Çatışma Çarkı modelinden hareketle, bu çalışmada, Suriye iç savaşı; aktör, konu, neden, bağlam, dinamik ve strateji üzerinden çatışma analizi gerçekleştirilmiştir. İncelenen bu değişkenler aracılığıyla da çalışmanın sorularına yönelik cevaplar araştırılmıştır.

Buradan hareketle, *Suriye iç savaşında etkili olan unsurlar arasında*, siyasi ve ekonomik sebeplere bağlı yapısal nedenlerin var olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, siyasi sebeplerden kaynaklanan yapısal nedenler; Esad'ın, Baas Partisi üzerinden; askeri, bürokratik ve siyasi unsurları kişisel liderliği etrafında topladığı ve bu sayede otoriter bir yönetim oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda, varlığını devam ettirebilmek isteyen Rejim'in, uyguladığı baskı ve kontrol politikaları ile Arap ayaklanmaları sonrası halk hareketlerinin ortaya çıkmasında başlıca etken olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, Suriye'de, ekonomik yapının bozulması, ekonomik gelirlerin toplumun tüm kesimleriyle eşit bir

şekilde paylaşılmaması ve sosyalist ekonomik sistemden liberal sosyal piyasa ekonomisine geçişin yönetilememesine bağlı ortaya çıkan işsizlik, gelir adaletsizliği ve yolsuzluklar 2011 yılında meydana gelen ayaklanmaları tetikleyen ekonomik etkenlerinde bulunduğu görülmektedir.

Çalışmanın bir diğer sorusu olan *Suriye iç savaşında görünmeyen (gizli) unsurlar mevcut mudur?* Buna göre, bağımsızlık sonrası, Suriye siyaset tarihinde yaşanan olaylar ülkedeki etnik ve dini grupların zihninde tarihsel bir hafıza oluşturmuştur. Bu bağlamda, ülkedeki etnik ve dini grupların tarihsel tecrübesiyle oluşan psikolojik nedenler ülkedeki çatışma ortamını oluşturmuştur. Bu doğrultuda, Suriye'deki çatışma sürecinin başlamasında etkili olan psikolojik etkenler; (1) dışlanmışlık psikolojisi, (2) seçilmiş travma, (3) etnik ve dini gruplar arasındaki güvensiz ortamdır. Bununla birlikte, Suriye'de iç aktörler arasında yaşanan çatışmaların çıkar temelli nedenlerinin de bulunduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle iç aktörler arasında; siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda yeni kazanımlar elde etme isteği ya da var olan kazanımları koruma isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, literatürdeki birçok çalışma da Suriye'deki mevcut çatışma mezhep savaşı/kimliksel temelli çatışma olarak ifade edilmesine rağmen çatışma analizi açısından bu tespit yanlış bir ifadedir. Suriye'de çatışma sürecinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren rejim yanlısı veya rejim karşıtı gruplar arasında kimliksel temelli homojen bir ayrışmadan ziyade çıkar temelli ayrışma söz konusudur. Bu noktadan hareketle, Suriye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Sünni Arapların çoğu, Baas rejimi döneminde ki kazanımlarını devam ettirmek için çatışma sürecinde mevcut siyasi iktidarın (Esad rejimi) yanında hareket etmeye devam etmiştir. Dolayısıyla, çatışmanın ortaya çıkması ve şekillenmesinde etkili olan unsur kimlik temelli nedenlerin yanı sıra tarafların çıkar temelli yaklaşımlarının da etkisi olduğu görülmektedir.

Çalışmanın son sorusu olan *Suriye iç savaşında, bölgesel aktörler nasıl bir rol üstlendi?* Bu çerçevede, Mason ve Rychard'ın çalışmasından hatırlanacağı üzere, çatışma sahasında incelenen dış aktörler çatışma sahasına ilişkin yaklaşımları ve çatışmayı

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İçi Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

etkileme güçleri üzerinden üçüncü taraf aktör ya da ikincil taraf aktör olarak sınıflandırılmaktadır. Buna göre, üçüncü taraf olarak değerlendirilebilmesi için çatışmayı durdurma, çatışmayı sonlandırma ve çatışmayı dönüştürme süreçlerine dönük yaklaşım sergilemeleri ve bunu gerçekleştirecek etki güçleri bulunması gerekmektedir. Bu doğrultuda, çatışma analizinde incelenen bölgesel aktörlerden Ürdün, Lübnan ve Irak'ın çatışma sahasına yaklaşımları ve müdahaleleri incelendiğinde, çatışma sahasında üçüncü taraf aktör yaklaşımı sergilemedikleri görülmektedir. Bu bölgesel aktörlerin, çatışma sahasıyla sınır olmaları sebebiyle çatışmanın olumsuz yansımaları ya da olası olumsuz etkileri ekseninde çatışma süreciyle ilgilendikleri görülmektedir. Katar, Mısır, BAE ve Kuveyt ise üçüncü taraf aktör yaklaşımı sergilemekle birlikte, bu politikayı gerçekleştirecek etki güçlerinin bulunmadığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, çatışmanın iç savaşa dönüşmesinden Aralık 2022 tarihine kadar geçen sürede Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın sürdürdükleri roller incelendiğinde ise bu üç ülkenin de üçüncü taraf aktör olarak çatışma sürecini iyileştirmeye yönelik koşullar yaratma amacıyla dış politika davranışı sergiledikleri görülmektedir. Çatışma sahasında diğer bölgesel aktörlerden farklı bir rol üstlenen ülke ise İsrail'dir. İsrail, çatışma sürecini etkileme gücüne sahip olmakla birlikte, çatışma sahasında üçüncü taraf aktör yaklaşımı sergilemeyerek nötr aktör rolündedir.

Sonuç olarak, çatışma sahası içerisinde çıkarları çatışan Türkiye, Rusya ve İran'ın, oluşturduğu Astana süreci sonucunda, rejim ile muhalif grupların bir araya gelmesi ve müzakere sürecine dahil olmalarıyla taraflar arasında bozulan ilişkileri düzeltme ve olumsuz algıları ortadan kaldırmaya yönelik olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte, tarafların olumsuz tutumları ve çatışma sahasında yerel aktör sayısının fazlalığı sebebiyle, süreç kısmen başarılı olmuştur. Bu çerçevede, Suriye rejimi ve muhalifler arasında kalıcı ateşkes sağlanması, silahlı çatışmaların sonlanması ve siyasi çözüme geçilmesi hedeflerinin uzağında kaldığı gözlenmektedir. Diğer yandan iç aktörler gibi bölgesel ve küresel aktörlerinde fazlalığı çatışmanın sonlanmasının önünde en büyük

engel olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle, çatışma sahasının geleceğinin şekillenmesinde, bölgesel ve küresel aktörlerin çatışma sahasına yaklaşımları ile ulusal güvenlik kaygıları belirleyici olacaktır.

Kaynakça

AA (2013). "Uluslararası desteğin durması ÖSO'yu tehdit ediyor"
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uluslararasi-destegin-durmasi-osoyu-tehdit-ediyor/206190/06.03.2021>

Abbasov, E. (2016). Suriyeli Türkmenler. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (253-265. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Acar, H. (2013). Suriye halkının Beşar Esad'a direnme hakkı: Üç sözleşme bakiş. *Uluslararası İlişkiler*, 10(37),117-144.

Acun, C. ve Keskin B. (2017). PKK'nın Kuzey Suriye örgütlenmesi PYD-YPG. İstanbul: Seta Yayınları.

Akbarzadeh, S. (2015). Iran and Daesh: the case of a reluctant Shia power. *Middle East Policy*, 22(3): 44-54.

Akkaya, G. N. (2016). Suriye Müslüman Kardeşler Hareketi: Kuruluşu, söylemi ve siyasal faaliyetleri. M. A. Okur ve N. Salık (Ed.). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye 'iç ve dış politika'* içinde (159-186. ss). İstanbul: Nobel Yayınları.

Akpınar, P. (2013). Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye-İsrail Meselesi. N. Akyeşilmen(Ed.). *Barışı konuşmak 'teori ve pratikte çatışma yönetimi'* kitabı içinden (217-238. ss). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Aljazeera (2011). Syria's Assad swears in new government.
<https://www.aljazeera.com/news/2011/4/16/syrias-assad-swears-in-new-government/08.01.2021>.

Aljazeera (2012). Diplomats seek ways to end Syria bloodshed.
<https://www.aljazeera.com/news/2012/2/24/diplomat-s-seek-ways-to-end-syria-bloodshed/27.08.2021>.

Aljazeera Türk (2012). Suriyeli muhaliflere uluslararası destek.
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-muhalliflere-uluslararasi-destek/27.08.2021>.

Asseburg, M. ve Wimmen, H. (2012). Civil war in Syria: External actors and interests as drivers of conflict. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.

Ataman, M. (2012). Suriye'de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum. İstanbul: Seta Yayınları.

Atay, M. (2000). Arap Baas Sosyalist Partisi üzerine. *Avrasya Dosyası*, 6(1), 131-154.

Atlıoğlu, Y. (2016). Nusayriler: Arap Alevileri. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (267-281. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Ayvaz, Z. (2020). Astana ve Soçi süreçlerinin Türk-Rus ilişkilerine etkileri. *The Journal of Diplomatic Research*, 2(2): 46-63.

BBC Türkçe (2011). Suriye'de göstericilere kanlı müdahale.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/04/110419_syria_unrest/08.10.2021.

BBC Türkçe (2011(b)). Suriye'de Esad yanlıları gövde gösterisi yaptı.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/03/110329_syria_assad/06.09.2021.

BBC (2013). Guide to the Syrian opposition.
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218/28.07.2021>.

BBC (2014). Islamic State crisis: New air strikes in Syria and Iraq. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29341111/18.09.2021>.

Biggar, N. (2013). Christian just war reasoning and two cases of rebellion: Ireland 1919-2021 and Syria 2011- present. *Ethics&International Affairs*, 27(4): 393-400.

Bilgin, İ. (2019). Suriye iç savaşı'nda küresel ve bölgesel güçlerin kesişen müdahaleleri: nedenler, yöntemler ve zamanlama. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2(1): 1-19.

Blattman, C. ve Miguel E. (2010). Civil war. *Journal of Economic Literature*, 48(1): 33-57.

Charles, Y. Ö. (2016). El-Nusra Cephesi. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (227-230 ss). İstanbul: Beta Yayınları.

CNN (2011). Syrian president sacks governor of restive province.
<http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/07/02/syria.unrest/index.html/08.10.2021>.

Çağlar, M. T. (2019). *Yerelden uluslararası düzlemlere Suriye krizinin dönüşümü*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çağlar, M. T. ve F. Aksu (2019). Suriye krizinde aktörler, uyuşmayan talepler ve çatışan çözümler. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2): 507-544.

Çoştan, U. ve H. Yaylı (2020). Suriyeli mülteciler özelinde Türkiye'nin güvenlik politikaları. *Social Mentality and Research Thinkers Journal*, 6(37): 2081-2096.

Daher, J. (2018). *The political economic context of Syria's reconstruction: A prospective in light of a legacy of unequal development*. Fiesolana: European University Institute.

Dalacoura, K. (2012). The 2011 uprisings in the Arab Middle East: Political change and geopolitical implications. *International Affairs*, 88(1), 63-79.

Dam, N. V. (2000). *Suriye'de iktidar mücadelesi 'Esad ve Baas Partisi yönetiminde siyaset ve toplum'*. (Çev. S. İdiz ve A. Falay Çalkıvık). İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirci, S. R. (2016). Suriye Türkmen Ordusu. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde 157-180. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Donatti, C. (2013). The economics of authoritarian upgrading in Syria: Liberalization and the reconfiguration of economic networks. S. Heydemann ve R. Leenders (Ed.). *Middle East authoritarianisms*

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İç Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

'governance, contestation and regime resilience in Syria and Iran içinde (35-60. ss). California: Stanford Universty Press.

Dursunoğlu, A. ve İ. Eren (2014). *Suriye'de Vekalet Savaşı*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık.

Ersöz, M., O. Kaytazoğlu ve S. Büyükgüner (2019). IŞİD'in 6 yılı: Suriye ve Irak'ta neler yaşandı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50434154/08.10.2021>.

Ertem, H. S. (2018). Surrogate warfare in Syria and the pitfalls of diverging US attitudes toward ISIS and PYD/YPG. Ö. Z. Oktav, E. P. Dal ve A. M. Kurşun (Ed.). *Violent non-state actors and the Syrian civil war: the ISIS and YPG cases* içinde (129-148. ss). Cham: Springer.

Evrensel (2015). Esad devrilmediyse Sünnilerin sayesinde. <https://www.evrensel.net/haber/109048/esad-devrilmediyse-sunnilerin-sayesinde/> 25.06.2021.

Fırat, E. (2020). İsrail'den Lübnan'a savaş tehdidi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilden-lubnana-savas-tehdidi-/193732006.03.2021>.

Foreign and Commonwealth Office (2018). PM Statement on Syria. <https://www.gov.uk/government/news/pm-statement-on-syria-14-april-2018/> 18.09.2020.

Garwood-Gowers, A. (2012). China and the responsibility to protect: The implications of the Libyan intervention. *Asian Journal of International Law*, 2(2), 375-393.

Gökcan, Ö. (2018). Suriye'nin Kürt meselesinin tarihsel seyri (1946-2001). *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 159-189.

Gupta, R. (2016). Understanding the war in Syria and the roles of external players: Way out of the quagmire? *The Round Table*, 105(1), 29-41.

Gürson, A. P. (2016). *Büyük güçlerin Suriye planı*. Ankara: Kripto.

HIK (2019). *Conflict Barometer*. Heidelberg: Heidelberg Institute for International Conflict Research.

Hinnebusch, R. (2012). Syria: From 'authoritarian upgrading' to revolution?'. *International Journal of Middle East Studies*, 88(1), 95-113.

Jones, S. G. (2013). Syria's growing jihad. *Global Politics and Strategy*, 55(4), 53-72.

Kerman, İ. ve E. Efeğil (2017). Terör örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de izlediği iç savaş stratejisinin değerlendirilmesi. *Ankasam Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 162-198.

Khatib, L. (2017). Syria, Saudi Arabia, the U.A.E. and Qatar: The 'sectarianization' of the Syrian conflict and undermining of democratization in the region. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(3), 385-403.

Kirişcioğlu, F. (2013). *Suriye'de iç savaş sürerken Suriye Türkleri*. Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.

Koyuncu, A. A. (2016). Suriye'de azınlıklar ve azınlıklar arası ilişkiler. M. A. Okur ve N. Sahlk (Ed.).

Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye 'iç ve dış politika' içinde (187-212. ss). İstanbul: Nobel Yayınları.

Köse, T. (2018). Uluslararası sistemin Suriye sorunu. H. B. Yalçın ve B. Duran (Ed.). *Küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye stratejileri* içinde (175-194. ss). İstanbul: Seta Yayınları.

Laub, Z. (2017). Who's who in Syria's civil war". https://www.cfr.org/backgrounder/whos-who-syrias-civil-war/_29.06.2021.

Luizard, P. J. (2016). *IŞİD Tuzağı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lund, A. (2018). Syria's civil war 'government victory or frozen conflict? Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

Magen, A. (2015). Comparative assessment of Israel's foreign policy response to the Arab Spring. *Journal of European Integration*, 37(1), 113-133.

Mason, S. ve S. Rychard (2005). *Conflict analysis tools*. Bern: Swiss Agency for Development and Cooperation.

Mehanna, S. (2020). Esad ailesinin iktidardaki 50'nci yılı: 'Suriye'yi yönetmek için insanların kafalarına basmaktan başka yol yok'. <https://www.indyrturk.com/node/272806/d%C3%BCny-a/esad-ailesinin-iktidardaki-50nci-y%C4%B1%C4%B1-suriyeyi-y%C3%B6netmek-i%C3%A7in-insanlar%C4%B1n-kafalar%C4%B1na/> 26.05.2021.

Miller, T. ve K. R. Holmes (2010). *2010 Index economic freedom*. The Heritage Foundation and The Wall Street Journal.

Milliyet (2004). Suriye'de Kürt ayaklanması: 52 Ölü, 200 Yaralı. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/suriyede-kurt-ayaklanmasi-52-olu-200-yarali-5111053/> 19.07.2021.

Mirza, M. N., H. Abbas ve I. Qaisrani (2021). Anatomising Syrian crisis: Enumerating actors, motivations, and their strategies (2011-2019). *Liberal Arts and Social Sciences International Journal*, 5(1), 41-54.

Miş, N. (2014). Suriye 2012. K. İnat ve M. Ataman (Ed.), *Ortadoğu Yılığ 2012* içinde (217-253. ss.). İstanbul: Açılım Kitap.

Miş, N. ve Ö. B. Özdemir (2014). Suriye 2013. K. İnat ve M. Ataman (Ed.), *Ortadoğu Yılığ 2013* içinde (193-220. ss.). İstanbul: Açılım Kitap.

Nanda, V. P. (2012). The Arab Spring, the responsibility to protect, and US foreign policy-some preliminary thoughts. *Denver Journal of International Law & Policy*, 41(1), 7-30.

O'Bagy, E. (2012). *Syria's political struggle: Spring 2012*. Washington: Institute for the Study of War.

Oktav, Ö. Z. (2013). Arap Baharı ve Türkiye-Körfez devletleri ilişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 5(51), 69-78.

Orhan, O. (2011). Suriye'de sonun başlangıcı: Yaptırım dönemi ve Suriye Ulusal Konseyi. *Ortadoğu Analiz*, 3(34), 41-51

Orhan, O. (2011(b)). Suriye'de demokrasi mi? İç savaş mı?: Toplumsal- siyasi yapı, değişim senaryoları ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 7-26.

Orhan, O. (2013). ABD Suriye konusunda neyi bekliyor?. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 90-91.

Orhan, O. ve diğerleri (2020). *Halk hareketinden iç savaşa: 10. Yılında Suriye krizi*. Ankara: Orsam.

Orhan, O. (2012). Suriye'de şiddetin gölgesinde Halk Meclisi seçimleri. <https://orsam.org.tr/tr/suriye-de-siddetin-golgesinde-halk-meclisi-secimleri/> 08.05.2021.

Orsam (2014). *Suriye'ye komşu ülkelerde Suriyeli mültecilerin durumu: Bulgular, sonuçlar ve öneriler*. Orsam Raporları, No:189.

Oweis, K. Y. (2011). Assad: Syria won't stop fight against 'terrorists'. <https://www.reuters.com/article/us-syria-idUSTRE76T02020110809/01.08.2021>.

Özçelik, B. (2020). Explaining the Kurdish Democratic Union Party's self-governance practices in northern Syria, 2012-18. *Government&Opposition: An International Journal of Comparative*, 55(4), 690-710.

Özdemir, Ç. (2016). Suriye'de iç savaşın nedenleri: Otokratik yönetim mi, bölgesel ve küresel güçler mi?. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 81-102.

Özgöker, U. ve G. Altuner (2016). Suriyeli Sünniler. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (191-198. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Özkaya, A. N. (2007). Suriye kürtleri: Siyasi etkisizlik ve Suriye devletinin politikaları. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(8), 90-116.

Öztop, F. A. (2019). Devlet-içi çatışmalarda üçüncü taraf aktörler: Suriye iç savaşında Türkiye'nin rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 13(25), 103-131.

Öztürkler, H. (2011). Suriye ekonomisinin genel özellikleri ve 2001 sonrası dönemdeki gelişimi. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 41-47.

Perthes, V. (2019). *Syria: Too fragile to ignore 'military outcomes, external influence and European options'*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs.

Pipes, D. (1989). The Alawi capture of power in Syria. *Middle Eastren Studies*, 25(4), 429-450.

Phillips, C. (2016). *The battle for Syria: International rivalry in the new Middle East*. New Haven: Yale University Press.

Pirinççi, F. (2018). Suriye'ye komşu ülkelerinden Suriyeli mültecilere yönelik politikaları. *Tesam Akademi Dergisi*, 5(2), 39-60

Polat, D. Ş. (2016). Irak Şam İslam Devleti. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (211-226. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Ralph, T. (2013). Qusayr captured: Syria's army regains control of strategic town.

<https://www.pri.org/stories/2013-06-05/qusayr-captured-syria-s-army-regains-control-strategic-town/08.10.2021>.

Raphaeli, N. (2007). Syria's fragile economy. *Middle East Review of International Affairs*, 11(2), 34-51.

Rathmell, A. (1996). Syria's intelligence services: Origins and development. *Journal of Conflict Studies*, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/JCS/article/view/11815/12637/25.10.2020>.

Rubin, B. (2007). *The truth about Syria*. New York: St. Martin Press.

Salık, N. (2016). Modern Suriye'de toplum ve siyaset: 1946-2000." M. A. Okur ve N. Salık (Ed.). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye 'iç ve dış politika' içinde* (31-66. ss). İstanbul: Nobel Yayınları.

Seale, P. (1989). *Asad of Syria 'The struggle for the Middle East'*. London: University of Colifornia Press.

Sengupta, K. (2015). Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html/15.02.2021>.

Shadid, A. (2011). "Syrian businessman becomes magnet for anger and dissent. <https://www.nytimes.com/2011/05/01/world/asia/01-makhlouf.html/07.07.2021>.

Shadid, A. (2011b). Syria escalates crackdown as tanks go to restive city. <https://www.nytimes.com/2011/04/26/world/middleeast/26syria.html/01.08.2021>.

Sökmen, A. İ. (2016). Suriyeli Kürtler. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (231-252. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Stockman, D. A. (2013). *The great deformation: The corruption of capitalism in America*. New York: Public Affairs Press.

Sullivan, M. (2014). Hezbollah in Syria. Middle East Security Report, No:19, Washington D.C.

Süer, B. (2012). Suriye'de değişim çabaları: Bir bağlam ve süreç analizi. *Akademik Orta Doğu*, 6(12), 1-20.

Şen, A. (2015). *Suriye askeri muhalefeti*. Ankara: Orsam.

Şenol, D., S. Erdem ve E. Erdem (2016). IŞİD: Küresel bir terör örgütü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 277-292.

Şenzeybek, A. (2013). Suriye'de Dürzi, Nusayri, İsmaili ve Sünni ilişkileri. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 469-493.

Şöhret, M. (2016). Suriye'nin siyasi yapısı. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (39-84. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

T24 (2012). Suriye'nin dostları toplantısında hangi kararlar alındı?.

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İç Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

<https://t24.com.tr/haber/suriyenin-dostlari-toplantisinde-hangi-kararlar-alindi,200749/> 15.07.2021.

[analysis/asads-armed-opposition-free-syrian-army/](https://www.ulusam.com.tr/analysis/asads-armed-opposition-free-syrian-army/) 27.07.2021.

Tatar, V. ve G. Altuner (2016). Suriye hükümeti ve ordusu. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (181-190. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Yavaş, G. (2018). Avrupa Birliği ve Suriye iç savaşı. H. B. Yalçın ve B. Duran (Ed.). *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejisi* içinde (130-148. ss). İstanbul: Seta Yayınları.

TC Dışişleri Bakanlığı (2012). Suriye halkın dostları grubu ikinci konferansı başkanlık sonuçları, 1 Nisan 2012, İstanbul. https://www.mfa.gov.tr/chairman_s-conclusions-second-conference-of--the-group-of-friends-of-the-syrian-people-istanbul_-1-april-2012.tr.mfa/ 27.08.2021.

Yıldız, K. (2005). *The Kurds in Syria the forgotten people*. London: Pluto Press.

TC Dışişleri Bakanlığı (2012(b)). Suriye halkın dostları grubu'nun üçüncü toplantısı Paris'te gerçekleştirildi. <https://www.mfa.gov.tr/suriye-halkinin-dostlari-grubunun-ucuncu-toplantisi-pariste=gerceklestirildi.tr.mfa/> 27.08.2021.

Yılmaz, K. (2021). Çatışma çarkı perspektifinden Azerbaycan-Ermenistan çatışması: ikinci Karabağ Savaşı örneğinde. T. Düğen ve M. Sönmez (Ed.), *VIII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu* bildiri kitabı içinde (424-442. ss). Niğde: Kesit Yayınları.

Tekdemir, S. (2021). *Yerel, bölgesel ve küresel siyasette Suriye iç savaşı ve Türkiye*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, K. (2021 (b)). Devlet içi çatışmalarda üçüncü taraf aktörlerin müdahalesi: Suriye iç savaşında üçüncü taraf aktör olarak bölge ülkelerin rolü. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

The Guardian (2013). Hezbollah is helping Assad fight Syria uprising, says Hassan Nasrallah. <https://www.theguardian.com/world/2013/apr/30/hezbollah-syria-uprising-nasrallah/> 08.10.2021.

Ziadeh, R. (2011). *Power and policy in Syria: Intelligence services, foreign relations and democracy in the odern Middle East*. London: I.B. Tauris & Co.

Tok, L., S. Temizer ve B. Karacaoğlu (2019). Suriye iç savaşında ÖSO'dan Milli Orduya. <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/suriye-ic-savasinda-osodan-milli-orduya/1607023/> 08.10.2021.

Tomar, C. (2019). Suriye'de asıl nüfus mühendisliğini kim yaptı?. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-suriye-de-asil-nufus-muhendisligini-kim-yapti-/1598741/> 05.10.2021.

Transparency International (2010). Corruption Perceptions Index 2010. Transparency International.

UCDP (2021). UCDP conflict codebook version. <https://ucdp.uu.se/downloads/nsos/ucdp-nonstate-211.pdf/> 18.05.2021.

Ulutaş, U., K. B. Kanat ve C. Acun (2015). Sınırları aşan kriz: Suriye. *Seta Analiz*. No:120. İstanbul: Seta Yayınları.

UNHRC (2021). Syria regional refugee response. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/> 18.09.2021.

Varulkar, B. H. ve Winter, O. (2007). Criticism of the upcoming Syrian Parliamentary elections in the official Syrian press and among the Syrian opposition. <https://www.memri.org/reports/criticism-upcoming-syrian-parliamentary-elections-official-syrian-press-and-among-syrian/> 25.06.2021.

Volkan, V. D. (2009). *Kimlik Adına Öldürmek*. İstanbul: Everest Yayınları.

White, J. (2011). Asad's armed opposition: The Free Syrian Army. <https://www.washingtoninstitute.org/policy->

SOSYAL HAREKETLER LİTERATÜRÜNE ALTERNATİF YAKLAŞIMLAR

Hande Ramazanoğulları (Öğretim Görevlisi Dr.)
İstanbul Kültür Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
h.ramazanoğullari@iku.edu.tr

0000-0002-4523-3217

Atıf:

Ramazanoğulları, H. (2022). Sosyal hareketler literatürüne alternatif yaklaşımlar. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 47-60.

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş tarihi/Arrival date: 06.05.2022
Kabul tarihi/Acceptance date: 08.12.2022

Özet

Geleneksel sosyal hareketler literatürü ortaya çıkış şartlarının paradigmalarının içinde sıkışmış olarak ilerlemiş ve siyaset biliminin kapsadığı çok daha geniş bir dünya coğrafyası ve çok daha katmanlı ve aktörlü günümüzün sosyal ilişkilerinde birçok analitik ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Bu makale, değişen sosyal, siyasi ve kültürel ilişkilerin doğurduğu ihtiyaca cevap olarak ortaya çıkan literatürü dört başlık üzerinden çalışmakta ve bahsedilen başlıklara sosyal hareketler literatüründen kısmi örneklerle katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal hareketler, Sosyal hareket literatürü, Güncellenmiş hareket literatürü*

Abstract

Conventional literature to social movements has remained restricted within the narrow boundaries of its original genealogical conditions, and has been short of explaining neither the contemporary global movements, nor local social, cultural group confrontations. This study aims to bring together the new literature under four main titles, and endeavors to exhibit partial real life examples to accompany the theoretical content of alternative movement studies.

Keywords: *Social movements, Social movement literature, New approaches to movement literature*

Giriş

Sosyal hareketler ve çekişmeci siyaset (contentious politics) literatürünün ağırlıklı Batı coğrafyası ve Batı coğrafyasına ait sosyal ve siyasi gelişmelerin üzerinden ortaya çıkması gerçeğinden (Tilly 2004), günümüzün birçok alanda küreselleşmede önemli yol almış dünya coğrafyasına gözümüzü çevirdiğimizde, sosyal hareketler literatürünün de bu gelişmelere doğru sınırlarını esnettiğini görmekteyiz. Küreselleşmenin yanı sıra, endüstriyel sosyal ilişkiler ve ekonomik sınıf çatışmalarının ötesine geçmiş kompleks yaşam ilişkileri de literatürün çeşitlenmesine ve farklı analitik perspektiflerin sosyal hareketler teorilerinde yer almasına yol açmıştır. Değişen sosyal, siyasi ve kültürel ilişkilerin doğurduğu ihtiyaca cevap olarak ortaya çıkan literatürdeki alternatif yaklaşımları dört başlık üzerinden inceleyebiliriz. Birinci olarak literatürde son yıllarda Batı dışındaki coğrafyalarda oluşan, küresel güney olarak adlandırılan bölgelerdeki sosyal hareketleri anlama ihtiyacına yönelik çalışmalar; ikinci olarak kültür ve duygu elementinin sosyal hareketlerde sadece çerçevelemenin (framing) bir parçası olarak değil, daha ağırlıklı ve kendi başına bir kategori olarak ele alındığı çalışmalar; üçüncü olarak sosyal çatışma aksiyonlarının temel aktörlerinin, sayısal anlamda büyüklük arz eden gruplar olarak bütüncül tek bir kimlik ya da bir fikir altında ele almak yerine, aktörlerin tek tek bireyler ya da küçük gruplar olarak ele alındığı mikro analizler ve birey kişilerin sosyal hareketle kurdukları anlam ve duygu ilişkilerinin yer aldığı çalışmalar; son olarak da etnograf anlatıcının kendisinin bizzat katılımcı olduğu aktivist yazarların çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu makale, bahsedilen başlıklara sosyal hareketler literatüründen kısmi örneklerle katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Batı Sınırları Dışında Kalan Sosyal Hareketler

İlk başlığı ele aldığımızda, sosyal hareket teorilerinin batı tecrübelerinin üzerine inşa edildiği literatüre bir yenilik olarak, batı

dışına düşen doğu ve güney coğrafyalarında, teknolojik dezavantaj ve siyasi kapalılık içindeki toplumsal yaşamlarının içinde dayanışma oluşturmaya çalışan aktörlerin birbirinden kopuk ancak paralel pratiklerini anlamaya yönelik yeni bir dil ve yeni kriterlerin sunulduğu bir dizi çalışmayı görebiliriz. Bu çalışmaların içinden öne çıkan isimlerden Asef Bayat'ın ele aldığı 2000'li yılların Arap toplumları, yazarın ifadesiyle 1980'lerin ve 1990'ların temel ideolojik paradigmasını — Marksizm, Arap milliyetçiliği ve İslamcılığı— aşmış, siyasal düşünce, iletişim ve sosyal mobilizasyonun yeni kanalları ile farklı bir kamusal yaşam yaratmıştır (Bayat, 2013). Arap toplumlarında cereyan eden sürdürülebilir toplumsal hareketler, faaliyetlerini yasaklayan, liderlerini tutuklayan, sosyal hareket ağlarını askıya alan baskıcı rejimlere kurban gitmiş, bu toplumların sosyal değişimleri alternatif mecra ve yöntemlere yönelmek durumunda kalmıştır. Bayat'ın, gayri-hareket¹ olarak adlandırdığı, Arap toplumlarına mahsus bu sosyal hareket, sokak siyaseti içinde konumlanır. Batı perspektifinden bakıldığı zaman hareketsiz olarak gözüken bireyler, aktivizm ve gündelik hayat pratiklerini, sosyal gayri-hareketler çerçevesinde birbirlerine kenetlerler. Gayri-hareketlerin merkezinde kentsel kamu hayatı bulunmaktadır. Bayat, siyasi gücün değişime kapalı olduğu, demokratik hakların bulunmadığı, seçimle iktidarın değişmesinin mümkün olmadığı otoriter siyasi toplumlarda, bireylerin kurumsal ve mesleki aidiyetlerine yöneldiklerini ileri sürer. Böylelikle, öğrenciler ve meslek mensupları, aslen kendi aralarında dayanışma yaratmak, ihtiyaçlarını gündeme getirmek amaçlarıyla kurulmuş meslek odalarını ve öğrenci birliklerini bir nevi siyasi parti niteliğine büründürerek ve siyasi iktidara baskı yaparak, grup taleplerine ulaşmanın yolunu açarlar. Ancak, Arap toplumlarında mesleki örgütlerin dışında kalan büyük kesim kurumsal aidiyet dışında kalmıştır, herhangi bir örgütlenmenin mensubu değildir ve sosyal-siyasi taleplerini seslendirebilecekleri bir organizasyon yapısına dahil değildir. Sosyal gayri-hareketlerin aktörleri olarak öne

¹ Non-movement (gayri-hareket) kavramıyla, Bayat, geleneksel Batı sosyal hareket teorisinin dışında, Arap yönetimlerinin yasakçı realitesinin doğurduğu yeni bir toplumsal davranış biçimine işaret etmektedir. Gayri-hareket, protesto, gösteriş, yürüyüş gibi sosyal hareket repertuarlarının mümkün olmadığı Arap toplumlarında,

grup ve bireylerin kamusal alanlarda alternatif yoldan varlıklarını göstermeyi ifade etmektedir. Gayri-hareket vasıtasıyla, sokak satıcıları, işsiz genç grupları, ev kadınları, vs. kendilerini görünür kılan duruş ve davranışlarla kamusal alanlarını şehir meydanlarına, sokaklara taşımaktadırlar.

çıkanlar da çoğunlukla örgüt dışı kalmış bu büyük kesimdir. Ev kadınları, işsizler ve gençler, neo-liberal Arap şehirlerinin göreceli olarak yeni mağdurlarıdır. Sokaklar ve meydanlar bu grupların hoşnutsuzluklarını iletişime geçirebildikleri tek kamusal mecra olarak ortaya çıkar. Ekonomik ve sosyal kaynaklardan yoksun bu gruplar, ekonomik canlılık ve sosyalleşme imkanları için kamusal alanlara, şehir parklarına, meydanlara, ana caddelere yönelirler. Toplumun kamusal özgürlük alanı olan şehrin ortak alanlarının, devletin baskıcı egemenliği altında sosyal özgürlükleri kısıtlayan uygulamalarına karşı, bu yoksun gruplar dolaylı yoldan otoriteye meydan okuyan unsurlar olarak ortaya çıkarlar. Devlet otoritesi karşısında daha yüksek bir tehdit olarak, gayri-hareketliliğin kentsel alanla bir araya gelmesi ve netice olarak daha da büyüyen sokak siyasetinin çekişmeci nitelikleri görülür. Sokak siyaseti ortak kimlik ve aidiyetleri pekiştirir, dayanışmaları genişletir ve nihayetinde itirazları ve itirazlara yönelik protestoyu, itiraz sahiplerinin dar çerçevesinden ileriye doğru taşıyarak, diğer daha az alakalı gruplara, yoldan geçenlere, yabancılara doğru ilerletip, itirazı orijinal gruplarından çıkararak çok daha geniş kitlelere doğru hareketlendirir. Birbirinden ayrı ve bireysel aksiyonlar, tecrit içinde solup gitmek yerine, yağmur damlaları gibi birikip, dereye, çaya, nehre, sele bürünebilme potansiyelini taşımaktadırlar. Böylelikle, batının kolektif hareketlerinden farklı bir gelişim gösteren Arap toplumlarının gayri-hareketleri, çekişmeci siyasetin otorite karşısında edindiği ihtilaf, itiraz ve nihai olarak da değişime yönelik mobilizasyon gücünü kendi dinamikleri üzerinden yaratan bir kapasite kazanır. İlk baskısı 2010 yılında, henüz Arap Baharı'nın yaşanmadığı dönemde yapılan *Siyaset Olarak Hayat'* ta Bayat, bir devrimin ya da ayaklanmanın niye ve ne zaman olduğunun yanı sıra, nerede ve niye çıktığı sorusunun da önemini vurgulamaktadır. Bayat, 2013 yılında eserinin ikinci baskısında Arap Baharı ile de ilgili bir bölüm ekler.

Güney küre coğrafyasında ortaya çıkan yeni sosyal hareketleri örnekler üzerinden inceleyen bir derleme yayın da 2016 yılında Simin Fadae (2016) editörlüğünde yayınlandı.

² Fadae hayat-kalitesi sorunları olarak adlandırdığı meseleleri, Batı'nın kimlik hareketleri çerçevesinde ifade

1960'larla birlikte Avrupa ve Kuzey Amerika'da sosyal hareketler paradigmasının, yeni çıkmakta olan kimlik hareketleri (feminizm, çevrecilik, insan hakları, LGBTQ, gibi) ve daha erken dönemde çıkmış örgütlü emek hareketi arasında belirgin bir ayırım öngörülmekte ve yeni kimlik hareketlerinin, eski sınıf mücadelelerinin yerini aldığı iddiası öne sürülmekteydi. Ancak, Batı toplumsal kategorilerine ait endüstriyel ya da post-endüstriyel toplum tanımlarına uymayan güney toplumlarında, hak temelli talepler ve hayat-kalitesi² temelli sorunlar, batının tarihsel akışından farklı olarak, farklı kulvarlarda değil, birbirlerini besleyerek bir arada ortaya çıkmışlardır. Kitap, küresel güney hareketlerini neo-liberalizm dışı olarak ele alan hâkim anlayışın aksine, haklar ve hayat kalitesi meselelerini ve de 2011'le başlayan yeni hareket dalgalarını ele almaktadır. İlk bölüm, dokuz ülkede haklar temelli hareketleri ve hayat kalitesini mesele eden hareketleri çalışır (Fadae, Chowdhury, Ennaji, Daniel, Estévez). İlk bölüme örnek olarak, İran'da çevreci hareketin ortaya çıkışını, ülkenin önceki dönemlerdeki sosyal hareketlerinden farklı olarak, sivil toplumun rolünü genişletmeye yönelik reform hareketine bağlı olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir (Fadae, 2016). Bir diğer örnek de Chowdhury (2016) tarafından Hindistan örneği üzerinden aktarılmaktadır. Su toplama havzaları oluşturma maksatlı kamulaştırma politikalarından dolayı mülklerine el konulan Hindistan Maharashtra köylülerinin mücadeleleri, iki seviyede ilerleyen, mücadeleyi birlikte içeren "ekolojik mülkiyet hakları" temelli —sadece elit ve zenginleri değil, topraksız köylü ve fakirleri de kapsayan— ekolojik kaygıları da içinde barındıran yeni bir mülkiyet rejimine varırmıştır. Kitabın ikinci bölümü ise, anti-kolonyal hareketlerin tamamlanmasının yarım yüzyıl ardından ortaya çıkan ve sosyal hareketler öğrencilerinin hiç de ummadıkları bir dizi ayaklanmayı ele almaktadır (Mansouri & Hendawy, 2016; Durac, 2016; Bringel, 2016; Espinoza, Gonzales & McGinn, 2016; Lassak & Pye, 2016). Sosyal bilim analiz çalışmalarında pek de ilgi görmeyen bu ülkeler, ancak artarda çıkan toplumsal isyanların neticesinde

etmektedir, örn: kadın hakları, LGBTQ, insan hakları, çevrecilik gibi.

akademik dikkatin ön sırasında yer bulabilmişlerdi. Bu bölümde, bir yandan ayaklanmaları ulusal siyasetin içinden anlarken, diğer yandan tarihsel arka plan, ulus ötesi (transnasyonal) eğilimler, yeni oluşan kimlikler ve bunların toplumun geneli ve devlet yönetimiyle olan etkileşimlerinin nasıl şekillendiği de analiz edilmektedir. Kitabın bölümleriyle analitik bağlantı kurulduğu taktirde, genel sosyal hareketler teorisinin küresel güney hareketlerden fayda sağlayabileceği anlaşılmaktadır. İlerleyen bölümlerle beraber, sosyal hareket tanımındaki politik indirgemecilik yerine, demokratik mücadeleleri anlama yolunda, gruplara ve aktivitelerine odaklanmak gibi alternatif bakış açıları kullanılabilir. Aynı bakış açısıyla ilerlendiği taktirde, liberal demokrasi ve demokratik olmayan rejimler ikilemi de öne çıkan bir vurgudur. Küresel kuzeyin analitik araçları ve paradigmaları genellikle liberal demokratik ülkeleri anlamaya yöneliktir. Küresel güney ise kuzeyden farklı olarak, anti-demokratik rejimler içinde geniş bir rejim çeşitliliği spektrumu barındırır; öyle ki bu ülkelerin yarı-demokratik ya da tam otoriter rejimleri de kendi içlerinde de farklıdır. Kitap, Güney kürenin politik rejim ve sosyal hareketleri üzerine yapılacak sistemli çalışmaların, literatürü ele geçiren liberal demokrasi ve anti-demokrasi ikilemini kırmaya yardımcı olacağını ileri sürer. Global analizlerde sosyal hareketler literatürünün aşırı dozda kuzey yarım küreye kaymış merkezi, evrensel anlamda dengelenmeyi amaçladığı taktirde, kitapta da iddia edildiği gibi sosyal hareket çalışmaları küresel güney hareketlerine de odaklanmalıdır (Camoraff and Camoraff, 2012). Bunun yanında kitap, güney küre hareketleri üzerine çalışan araştırmacıların da sadece tanımlamalar yapmakla kalmamalarını ve bir adım daha ileriye giderek, teori inşa etmelerini de önermektedir. Bu sayede, kuzey ve güney

karşılaştırmalı sosyal hareketler çalışmaları, küresel düzeyde teorik çerçevenin genişlemesini ve “yeni sosyal hareketler” kavramının hayat kazanmasını sağlayacaktır (Fadae, 2016).

2. ‘Kültür’ ve ‘Duygu’ Sosyal Hareketlerin Neresinde

Sosyal hareketler literatürüne yönelik en kuvvetli eleştirilerden biri literatürün ana akım kuramı olan politik süreç kuramına (PPT)³ alternatif olarak çıkmış kuramcılardan gelmektedir. Son yıllarda literatüre eklenmiş ikinci ve üçüncü başlıklar olarak kültür ve duygular üzerinden olan yaklaşımları da alternatif kuramcıların sosyal hareketler çalışmalarına yaptıkları katkılar başlığı altında ele alabiliriz. 2000’li yıllarla başlayan ve günümüze doğru ilerledikçe kendi içinde çeşitlilik ve incelikler kazanan bu eleştiriler, sosyal hareketler çalışmalarının dayandırıldığı kuramların, aşırı derecede siyasi süreç teorisi (PPT) üzerine oturtulduğunu ileri sürmekte ve bir dizi alternatif kuramsal yaklaşım önermektedir. Küreselleşme öncesi dönemlerde, sosyal hareketleri anlamaya ve analiz etmeye faydalı olan siyasi süreç teorisinin günümüzde dahi kuramsal alanı halen tek başına kaplıyor olması ve dikkate alınması gereken diğer analitik faktör ve analizlerin önünü kapatıyor olması bu eleştirilerin odağına oturmuştur. Siyasi süreç yaklaşımına alternatif olarak öne çıkan iki önemli argümandan ilki kültür etkeni, diğeri de duygular etkeni üzerine yapılmaktadır. Kültür sadece aklımızın bir ürünü değildir vurgusuyla Poletta (2004), kültürün, sosyal hareketler analizinde dört ana unsurdan biri olan çerçevelemenin⁴ bir alt başlığı olarak sınırlandırılmamasını, kültür etkeninin daha ileri götürülerek hareketin ana unsurlarından bir tanesi olarak ele alınmasını savunur. Geleneksel kuramsal yaklaşımda kültür, aktörlerin öznel algılarıyla bağdaştırılmakla sınırlı kalmaktadır; halbuki siyasi süreçlerin

³ PPT (political process theory), Türkçeye tercümesi politik süreç teorisi, siyasi fırsatlar ve/veya engellerin sosyal hareketleri meydana getiren dışsal sebepler olarak ele alan, dolayısıyla sosyal hareketlerin aslen siyasi bir aksiyon modeli olduğunu ifade eden yaklaşımdır (Tilly 2001, 2002, 2005; Tarrow, 1998, 2002, 2003).

⁴ Çerçeveleme, İngilizce terimiyle framing. Sosyal hareketler için öne sürülen gerekli dört unsurdan biridir; hareketin anlamı, ideolojisi, üyeleri arasında paylaşılan

ortak aidiyet, kimlik gibi öğeleri barındırır. Sosyal hareketlerin dört ana unsurunu Sydey Tarrow, Charles Tilly’nin kurduğu tanımlamadan yola çıkarak, şu şekilde sıralar: siyasi fırsat ve engeller; hareketin repertuarı; hareketin anlam ve kimlik çerçevesi; organizasyon, sosyal ağ ve kurumlar üzerinden kalıcılığı (Tarrow, Sydney., *Power in Movement, Social Movements and Contentious Politics*, (Cambridge University Press UK, 1998)).

kendilerinin de kültürel unsurları göz önünde bulundurulduğunda, yıllarca siyasi süreçlerin dışında tutulmuş ve sadece aktörlerle bağdaştırılmış olan kültürün, bu süreçlerin iç işleyişlerinde de önemli bir faktör olarak yer edindiğinin farkına varılabilir. Kültürü ön sıralarda savunan yaklaşım, mesele edilen dinamiklerin hangi ortamlarda etkin olduğuna odaklanır. Bu dinamikler geniş bir spektrumun içinde yer alabilirler: birey katılımı, nesillerden beri gelmiş etkin çerçeveleme ya da direnişçinin siyasi fırsat anlayışı gibi. Kültürel yaklaşım böylelikle, bir sosyal hareketin ortaya çıkışının çok daha ötesinde geniş bir spektrum ve alternatif analitik açıklamalar sunarak, bizleri daha zengin bir anlam çerçevesiyle buluşturur.

Sosyal hareketler ve kültür ilişkisini ele alan 2015 yılına ait bir diğer makale de Anna Tan ve David Snow isimleri altında yayınlandı. Yazarlar, bu çalışmada, kültürü iki yönlü kapasite üzerinden ele almaktadırlar. İlki kültürün, sosyal hareketleri doğuran itilafların kaynağı olarak, bir tohum tarlası niteliğinde ifade edildiği üretkenlik kapasitesi; ikincisi ise, kültürün mevcut düzene meydan okuyan ve sosyal değişime yol açan dönüştürücü kapasitesi. Kültürel itilafların konumlarını ve etki mesafelerini ölçebilmek için kültürel unsurlar, ürün, pratik ve anlam olarak üç başlıklı bir sınıflandırmaya tabidir. Bunun yanında, hareket aktörlerinin öne sürdüğü kültürel talep ve mücadeleler, sistematik bir sınıflandırmada değerlendirilmek üzere, bu üç kültürel unsurla bağıntılı üç temel sosyal hareket eğilimi altında tanımlanırlar: benimseme/kabul etme, ıslah etme/geliştirme ve reddetme. Böylelikle ortaya çıkan tabloda, geçmişte ve günümüzde birçok hareketin hem ortaya çıkmasında hem de karakterinde, kültürel itilaf ve mücadelelerin son derece geniş yer tutmuş olduğu gerçeği gözler önüne serilir (Tan & Snow, 2015). Öyle ki, 2011 yılı Arap Baharı ve 2013 yılı Occupy dalgalarında yer alan ve hızla yayılan bu tarz hareketlerde, maddi yoksunluktan kaynaklanan yakınmaların dahi, kültürel mücadelenin dışında tekil halde, kendi başına yer tuttuğu enderdir. Bunun yanı sıra, 21. yy. boyunca öne çıkan sosyal hareket stratejileri, kısmen de olsa kültürel öğrenme yoluyla gerçekleşmiştir. Arap Baharındaki şiddete başvurmayan tavrın köklerini anti-otoriter ve anti-militer kültürel

değerlerle açıklarken, Occupy hareketlerini besleyen, hatta körükleyen sosyal medya ağlarının etkinliğini de ademi merkezizetçi pratiklerle açıklanabilmektedir. Bu gelişmelerin tümünün tamamen yeni olduğu şeklindeki ifadeler ise kültürel geçmişleri göz ardı etmektir. Kitap (Porta & Mario, 2015), birçok sosyal hareketin köklerinin kültüre dayandığını ve kendinden önce gelen hareketlerin uzantısı ya da sentezi olduğunu öne sürmekte ve örneklerle ele almaktadır.

Aynı bağlamda ikinci argüman olarak, sosyal hareketlerin açıklanmasında duygulara yer verilmesinin gerekliliğini öne süren bir diğer kitap çalışması da Goodwin & Jasper'a (2004) aittir. Kitap, içerdiği makalelerle (Polletta, Kurzman, Steinberg, Flacks, Gould, Ganz, 2004) sosyal hareketlerin içinden geçtiği siyasi süreçlerdeki tutku dolu yönü ele almakta ve duyguların yok sayıldığı kuru bir yapısal kuram içinden bakıldığında sosyal hareketlerin anlamlarını yitirdiğini ileri sürmektedir. Kitaptan, Gould (2004) makalesinin ifadesine göre, bir sosyal hareketin motivasyonu ancak, içeriden birebir yaşayan kişilerin derinden etkilendiği duygular, duyguların yoğun olduğu bireysel hikayeler, duyguların gücü ve harekete kattığı itici kuvvetle anlamlandırılabilir. Burada dikkatimizi sosyal hareketin itici gücü olarak duygulara yönelttiğimiz taktirde, duyguların merkezi niteliğini gözden kaçırmamış olmakla kalmayız, ayrıca dışsal siyasi fırsat teorilerinin eksik analizleriyle baş başa kalmaktan ve alışlagelen kuru siyasi teorilerin içinde hapsolmaktan da kendimizi kurtarmış oluruz. Duygulara yöneltilen analitik dikkat, katılımcıların öznelliğini, motivasyonlarını aydınlatan, hareketin yönünü, stratejik tercihlerini, itilaflarını ve diğer süreç ve niteliklerini kavramamızı mümkün kılan iç görüşleri bize kazandırır. Hareketin sürdürülebilirliği, iç itilaflar, ideolojik ayrışmalar, ritüeller gibi meseleleri, dış etken odaklı siyasi süreç kuramlarıyla anlamaya çalıştığımızda hem bağlantılı sebeplerden hem de gerçek itici güçlerin varlığından uzaklaşırız ve neticede analizlerimiz eksik ve yetersiz kalır. 1987 yılında AIDS hastalığından yakınlarını kaybeden acı dolu grupların, siyasi iradenin umarsızlığı karşısında başlattıkları ACT UP hareketi duyguların sosyal harekette merkeziliğine işaret eden önemli bir örnek

oluşturmaktadır. Hareket, AIDS hastalığına yönelik sosyal ve siyasi farkındalık yaratma ve hastalığa karşı mücadele etme amacıyla, Amerika'da New York şehrinde başlar. Sosyal hareketin içinde duyguların son derece yoğun yaşandığı ACT UP, AIDS hastalığı sebebiyle sevdiklerini kaybeden yakınların ayrıca hareketin aktivistleri olduğu; gözyaşı, yas, kızgınlık, acı dolu tecrübelerin, hareketin repertuarıyla birebir örtüştüğü bir deneyimi aktarmaktadır. ACT UP, duygu ve tutkuların öne çıktığı erken sosyal hareketlere bir örnek oluşturmakla beraber, bu özelliğiyle ancak 2000'li yıllarda sosyal bilimin analizi olarak dikkat çekmeyi başarabilmiştir (Gould, 2004).

Siyasi süreç kuramının sosyal hareketler analizlerinde kapladığı baskın alana meydan okuyan ve duygu odaklı yaklaşımın gerekliliğine vurgu yapan kuramsal çalışmalara bir diğer örnek olarak da James M. Jasper (2018) çalışması *The Emotions of Protest* adlı kitabı verebiliriz. Jasper çalışmasında, Charles Tilly'nin başını çektiği yapısal yaklaşımlara eleştirel gözle bakar. Politika ve protesto analizlerinde kurumları odağına alan Tilly ve ardından gelen yapısalcular, 18.yüzyıldan günümüze, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika coğrafyalarının siyasi tarihlerinin içinden, kişi ve grupların hareketlerini, siyasi fırsat dönüşüm anlarına odaklanarak açıklamışlar; ana unsurlar olarak kurum ve yapıları uyumlanarak analizlerde bulunmuşlardır. Dış siyasi dönüşümleri odağına alan bu tahlillerde, kişiler ve kişilerin eylemleri açıklayıcı nitelikleri önemlerini yitirirler: ne şekilde karar verdikleri, nasıl grup ve ittifak kurdukları, siyasi-sosyal yapıları dönüştürme, hedef ve araçlarını uyumlandırma uğraşları analizlerde yer alamazlar. Rasyonalist modellerden dolayı doğan bu tip boşlukları gidermek için sosyal hareketler literatürü, bir süredir kültür odaklı yaklaşımlara yönelmiştir. Böylece, siyasi süreç kuramının dar aralığına sıkışmış ve insanı çıkar peşinden koşan basit unsurlar olarak ele alan yapısal yaklaşımlardan doğan ihtiyaca çözüm arayışına girmiştir. Her ne kadar kültür odaklı analitik yaklaşımlar literatürde önemli bir yer almış olsalar da Jasper, kitabında, sosyal hareketlerde duyguları daha da ileriye, sosyal hareketlerin kültürel analizinin ötesine taşır ve siyasi süreç kuramının yetersizliğine alternatif olarak kültürel yaklaşımı öne süren kesimi de

eleştirilerinin odağına yerleştirir. Sosyal hareketlerde, eylemlilik ve kültürel faktörün arasında hala bir boşluk bulunmaktadır ve Jasper bu boşluğun ancak duyguların varlığına yer verilmesiyle doldurulabileceğini öne sürer, 'Sadece yazılı metinler, şemalar, taslaklar yardımıyla dünyayı anlamlandırarak açıklayamayız, bütün bu enstrümanların etrafında ancak duygularımızla yol alabildiğimiz kadar anlam üretebiliriz' (Jasper, 2018).

3. Sosyal Hareketlerde Dijital Ağ Tabanı

Sosyal hareketlerde duygulara değinen bir başka dizi çalışma da Manuel Castells (2012, 2015) tarafından ele alınmıştır. Castells, önceki duygu odaklı çalışmalara paralel olarak, sosyal hareketlerin temelinde yine duyguların varlığını öne çıkarırken, ağ tabanlı iletişimin itici gücünün altını da çizmektedir. Duyguların insan gruplarına taşınması yoluyla aksiyona dönüşümü, bir sosyal hareketi gerçek bir hareket haline getirmektedir. Duyguların kalabalıklara taşınabilmesi bireysellikten kamusalığa doğru duygu aktarımını gerektirmekte ve bunun temel yolu olarak da iletişim kilit vazife görmektedir. Castells, tarihsel olarak sosyal hareketlerin belirgin iletişim mekanizmalarına bağımlı kaldığını ifade eder; dedikodu, vaaz, tebliğ ve bildiriler, uzun dönemler boyunca, kişiler, minberler, neşriyat gibi araçlarla geniş kitlelere ulaştırılmıştı. Günümüzdeyse, çok yönlü, yatay, dijital iletişim ağlarıyla, tarihin en hızlı, özerk, etkileşimli, yeniden programlanabilen, kendiliğinden genişleyebilen iletişim imkanları geniş kitlelerin hizmetine sunulmuş durumdadır. 21. yüzyılda iletişimin devrimsel gelişimi, kamusal alanın bireylerden kalabalıklara doğru genişleyerek büyük çaplara ulaştığı yepyeni bir çağa işaret etmektedir. Kamusal alanın son derece hızlı ve beklenmedik ölçeklerde kurulmasının önünü açan günümüzün iletişim teknolojisi, bireyler arası ilişkilerde sergilediği nitelikler sayesinde sosyal hareketlerin organizasyon yapısında da belirleyici rol oynamaktadır: iletişim ne kadar etkileşimli ve uyumluysa, hareket yapılanması o oranda daha az hiyerarşik ve kendisi de aynı oranda katılımcı olmaktadır. Bu yüzden, dijital çağın ağ tabanlı sosyal hareketleri, sosyal hareketler açısından yepyeni bir hareket türünü temsil etmektedir. İletişim kanallarını

tekelleştiren devlet ve şirketlerin kontrolünden olabildiğince uzak internet sosyal ağları, fiziksel olmamakla beraber özerk kamusal alanlar oluşturmakta da başarılı oldular (Castells, 2015). Bireyler bu kanallar üzerinden bir araya gelmeyi, tek başlarına yaşadıkları korku ve çekincelerden, birlikteliğin gücüyle sıyrılmayı başardılar. Castells, Occupy hareketlerinde, internet medyasının bu hareketlerdeki temel işlevine özellikle işaret eder. Kablosuz internet ağlarıyla örülmüş bir dünyada hareketler adeta bir salgın gibi yayılarak karşımıza çıkmakta; fotoğraflar, imajlar, fikirler viral hızlarda toplumlara, kültürlere, coğrafyalara dağılmaktadır. İlk defa Arap dünyasında diktatör rejimlere karşı, halkların demokratik hak ve özgürlük talebiyle ortaya çıkmış olan ağ tabanlı hareketler, Avrupa ve ABD’de hükümetlerin ülkenin içine girdiği ekonomik krizle baş edememeleri ve halkın refahı yerine krizden sorumlu finansal işletmelerin yanında yer almalarıyla patlak vermişti. *Networks of Outrage and Hope*, ağ tabanlı toplumların sosyal hareketlere ışık tutması maksadıyla ele alınmış, hareketleri gözlemlerken onları açıklamaya çalışmadan, daha sınırlı bir amaca yönelik hazırlanmıştır. Kitap amacını ağ tabanlı sosyal hareketlerin doğalarını, bakış açılarını açıklayacak gözlem metoduna dayalı hipotez oluşturmak olarak belirlemektedir. Oluşturulan bu hipotezlerin, zamanımızın yeni sosyal değişim yollarını tanımlamamızı sağlaması ve ortaya çıkacak pratik ve politik önermelerin ışığında yeni tartışmaların önünü açması umudu taşımaktadır.

Dijital iletişim ve internetin sosyal hareketlerde yer almasıyla, aktivistlerin fiziksel alanda bir araya toplanmalarında önceki dönemlere kıyaslanamayacak kadar yüksek ve hızlı bir hareketlilik gerçekleştirebildiklerini Zeynep Tüfekçi (2017) kendisinin de kısmen yer aldığı bir dizi örnek üzerinden aktarır. Tüfekçi kitabının, *Twitter and Teargas*, giriş kısmında, 1997 yılına gider ve internetin erken yıllarında dijital ortamda organize olan küresel aktivistlerin, Kuzey Amerika serbest ticaret anlaşması (NAFTA) sebebiyle Meksikalı küçük çiftçilerin toprak haklarını kaybetmelerine karşı “Encuentro” ismini verdikleri bir dizi aktivist toplantısını, güney Meksika’nın dağlık bölgelerinde fiziksel bir ortamda

düzenlediklerini aktarır. Ardından, 1999 yılına gelindiğinde elektronik posta ağları, Seattle’da toplanacak Dünya Ticareti Örgütü toplantılarına yönelik gösterilerin düzenlendiği platform olur. 2011 yılına gelindiğinde ise dünya, internet ağları ve sosyal medyanın başını çektiği bambaşka bir çağın açıldığına şahit olur. 2011 yılı Arap Baharı - Orta Doğu ve Kuzey Afrika halk ayaklanmaları- akademik çevrelerin, hatta aktivistlerin kendilerinin bile, içinde yer almakla beraber bu beklenmedik kuvvet ve hızdaki hareketin karşısında hayretler içinde kaldıkları bir dönüşümü yaşadıkları bir dönemi işaret etmektedir. Tüfekçi, kendisinin de bizzat şahit olduğu bu tarihsel dönüşümü, bir taraftan sosyal hareketlerin çalışma biçimlerindeki geniş değişimlerle, diğer taraftan da iktidar sahiplerinin tepkisel değişimleriyle birlikte anlamaya çalıştığını ve kitabının sadece yeni teknolojilerin hikayesi olmadığını ifade eder.

Tüfekçi, toplumsal güvensizliğin, elit başarısızlıklarının ve seçim demokrasilerinin zayıf kurumlarının öne çıktığı siyasi bir devri ele almaktadır. Geçmiş dönemlerin yerleşik kültürel, siyasi ve yurttaşlık eğilimleri, yeni dönemin yüksek teknolojilerini de bünyelerine katmışlar ve neticede, kitlesel katılım ve isyanın etkisi eski dönemlerde görülmemiş boyutlarda güçlenmiştir. Ancak bir taraftan da eskiye nazaran kırılma yaşanmıştır. Bu çalışma kitlesel katılım ve isyanın teknolojiyle buluşmasının avantaj ve dezavantajlarının içiçe geçmiş öyküsünü oluşturmaktadır. Sosyal hareketler, dijital teknolojileri etkin kullanmaları sayesinde, çok kısa bir zamanda, lojistiğin masraf ve yüklerinden kurtulmuş, büyük sayılarda kitleleri bir araya getirip, bu sayede büyük organizasyonları başarmıştır. Ancak, internet öncesi dönemlerin zahmetli uğraşları, verdiği bıkkınlık ve zorlukların yansırı, katılımcıları toplu karar alabilme süreçlerine hazırladığı gibi, hareketin sürdürülebilirliği için gerekli dayanma gücünü de sağlamlaştırmıştı. Teknolojik devrim öncesi dönemlerde sosyal hareketler, sürekliliği başardıkları uzun dönemlerin içinde taktiksel manevra kapasitelerini de geliştirmişlerdi. Örneğin, Amerikan sivil haklar hareketi, otobüs boykotlarından, oturma eylemlerine, özgürlük yolculuklarından, toplu protesto kampanyalarına ve o anki hedefine ve maksadına göre değişen daha birçok taktiksel

manevralar, repertuarlar üretmişlerdi. Teknolojik devrimle ortaya çıkmış olan günümüzün ağ hareketleriyse, görkemli bir organizasyonla tüm yaratıcılıklarını başlangıçta gözler önüne sererken, devam sürecinde yeni taktikler ve manevralar üretmemekte, bir tür taktik donması⁵ yaşamaktadırlar. Uzun dönemde, dijital olanakların itici gücüyle yakaladıkları yüksek mobilizasyonun ilk enerjisine orantılı bir organizasyonu, katılımı, dayanıklılığı devamlı kılamamaktadırlar. Bu noktada, sosyal hareketleri, çatışmacı siyasetten ayırt eden en önemli özelliğinin, toplumda kalıcı sosyal bağlar kurmak suretiyle sürdürülebilirliğini sağlama başarısı olduğunu hatırlamak gerekir (Tarrow, 1998). Sürdürülebilirliği başaramamanın neticesinde, hareketler meşruiyetlerini kalıcı kılamamakta, çatışmacılığın ötesine geçememektedirler. Son dönemlerde, dünyada ve Türkiye’de birçok hareket tatsız sahnelerle ve acı neticelerle sonuçlanmış, Facebook ve diğer sosyal medya sayfaları yazarın birçok arkadaş ve tanıdıklarından gelen sürgün ve hapis haberleriyle, ziyaret ettiği şehirlerin harabe fotoğraflarıyla dolmuştur. Tüm olumsuzluklara rağmen Tüfekçi, sosyal bilimci, teknoloji bilimci ve katılımcı kimliklerinin ışığında, yeni dönem ağ tabanlı hareketleri başarısızlık hikayeleri olarak tanımlamanın eksik bir bakış açısı olacağına da altını çizmektedir. Dijital dönemin sosyal hareketlerini, yeni bir sosyal hareket çağına başlangıcı olarak görmemiz gerekir. Dijital ağ hareketlerinin gelişim hatlarını ve başarı kriterlerini geçmiş dönemlerin sosyal hareketleri üzerinden değerlendirmek, yeni çağın hareketlerini parlattığı gibi söndü şeklinde intibaların içinde soluksuzluğa mahkûm edecektir. Dijital dönemin yeni nesil hareketlerini uzun soluklu bir yolculuk olarak izlemeye devam etmek, geçmiş çağların analitik araçlarına teslim etmeden, kendi başarı kriterlerini oluşturmalarına sabır göstermemiz daha yerinde olacaktır (Tüfekçi, 2017).

4. Etnograf Aynı Zamanda Katılımcıysa

Ulus-ötesi aktivizmde etnografik araştırmanın ve sosyal bilimcinin katılımcı

kimliğinin hareketi anlamadaki önemini vurgulayan bir diğer çalışma da Jurish ve Khasnabish editörlüğünde 2013 yılında yayınlandı. Kitap, aktivizm pratiğinin ve etnografik araştırma süreçlerinin örtüştüğü bir dizi deneyimi ele almaktadır. Bahsedilen süreçlerde, etnografik analiz ve açıklamalar, dışarıdan gözlemci ya da mülakatçı bir araştırmacının gözüyle aktarılacak yerine, sosyal değişim peşindeki taban hareketlerin içinden, aktarıncının aynı zamanda deneyimci rolünü de üstlendiği birinci ağızdan bilimize sunulur. Analizlerin siyasi katılımcı kimliği taşıyan etnograflar tarafından yapıldığı aktarımlarda, geleneksel objektif metotlarla sağlanması mümkün olmayan, normalde üçüncü kişilere ifşa edilmeyen önemli ampirik konular gün ışığına çıkabilmekte ve kritik teorik içerikler sağlanabilmektedir. 1990’lardaki ilk Zapatista isyanlarının, gelip geçiciliğinin yanı sıra, taşıdığı ulus-ötesi (trans nasyonal) aktivizm dalgası, yirmi yıllık aradan sonra 2011 Occupy hareketlerinin bünyesinde dünyanın birçok bölgesinde hızla yayılarak varlığını yeniden göstermişti. Günümüz aktivizmi son derece geniş sınırlar içinde, trans nasyonal niteliklerle yer almayı başarmış olmakla beraber, geleneksel sosyal hareket analizleri, hareketlerin bu ulus ötesi niteliğini ele almaktan uzak kalmaya devam etmişlerdir. Geleneksel sosyal hareket teorisi, ulus ötesi nitelikleri görmezden gelmekle beraber hareketleri, kaynak, konu çerçeveleme, siyasi fırsatlar boyutlarının dar alanında ele alarak, hareketleri modern kurumlar üzerine tasarlanmış bir siyasi görünüme oturtmaktadır. Hareketlerin ulus-ötesi nitelik kazandıkları örneklerde, baskın teorilerin yaklaşımlarını, siyasi, ekonomik kurum ve süreçler üzerinden sürdürmesi, mevcut güç sistemlerini radikal anlamda sarsmak, yerlerine yeni sosyal-politik ilişkiler, tasarımlar koyma maksadı taşıyan bu mücadelelerin, yanlı değerlendirmelerden dolayı üstünü örtmektedir. Ulus-ötesi aktivizm, yerel, bölgesel ve ulusal ölçekleri aşan ancak onları da içeren, çok ölçekli bir tabiatta cereyan eden günümüz aktivizmini hem yaşanan hem de hayal edilen bir sosyal alan olarak ortaya çıkarmaktadır. Alışılmışın dışındaki aktivist ve

⁵ Tactical freeze/taktik donması: Tüfekçi, kendi ürettiği bu tanımlamayla, taktik üretme, müzakere etme ve elle

tutulur politika üretme kapasitelerinin yokluğunu ifade etmektedir (s.xvi).

etnograf aktörlerin öznelliklerinin ve aksiyonlarının kesişmesiyle yeniden ve yeniden oluşturulan bir ontolojik alanı ifade edilmektedir (Juris & Khasnabish, 2013). Anlamını, varlığını ve gücünü, yaşanmış ifade süreçlerinden alan bir ölçek olarak bu hareketler, ulus-ötesinin yaşanmış ilişkilerinin ürünü olarak ele alınmalıdır. Khasnabish, etnografinin kendisine ve yanı sıra günlük ilişkilere verdiği ilginin ulus-ötesi aktivizm çalışmaları için vazgeçilmezliğinin altını çizmektedir.

Etnografinin ulus-ötesi aktivizm için öneminde sosyal bilimcinin aynı zamanda aktivist olduğu durumlara vurgu yapan bir diğer çalışma Menashi Desai'nin (2013), bu bağlamdaki uzun tarihçesinden dolayı feminist mücadeleyi konu olarak ele aldığı kitap makalesidir. Bilgi üretmekten sorumlu sosyal bilimcinin otoriter rolü yeniden yazılmış ve etnograf artık, birbirleriyle diyalog halindeki yorumcu katılımcılara eklenmiş, onlardan biri olmuştur. Ancak, feminist metodolojide, araştırmacı ve araştırmanın öznesi arasındaki güç ilişkilerinin yarattığı gerilim halen devam etmekte ve bundan dolayı katılımcı etnografinin ulus-ötesi feminist harekete olan katkısı kısıtlı kalmaktadır. Bu gerilimin kaynağı iki unsurdan beslenmektedir: İlki, hareketin analizinin tümüyle araştırmacının tekelinde bulunuyor olması ve aktivistin bu sürecin dışında kalması; ikincisiyse, ulus-ötesi hareketlerin hızla yaygınlaşmasıyla aktivizm zemininin coğrafyasıyla birlikte kimlik ve kurum sınırlarının da belirsizleşmesi ve aktivistin rolünün birçok yayın, panel gibi etkinlikleri de kapsamıyla, araştırmacıyla aynı zemine doğru yaklaşmasıdır. Ulus-ötesi sosyal hareketlerde araştırmacı akademisyenin bir taraftan aktivist kimliği edinmesinin yanı sıra, aktivistin de akademisyen fonksiyonlarını edindiği bir resim ortaya çıkmaktadır. Ulus-ötesi hareketlerin ortak niteliği olarak, araştırmacının ve katılımcının kaygan kimlikleri ve hareket sürecinde karşılıklı olarak birbirlerinden bir nevi rol çalmaları, makalelerde ortak tespitler olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, kitabın sonuç bölümü, ulus-ötesi hareketleri çalışan etnografinin açık ve

net olarak mücadele içindeki grupla aynı safta yer almasını, birlik olmasını ve de mümkün olduğu kadar, teori-pratik ve özne-nesne bölünmelerinin ortadan kaldırmasını, en azından sarsması gerektiğini savunmaktadır (Juris & Khasnabish (2013). Yazarlar, aktivist ve araştırmacının ayrı varoluşlar olmalarıyla birlikte, hareketin içinde bir bütünü oluşturan elemanlar olarak ortaya çıkmalarını savunmaktadırlar.

Hareket içindeki rol bölünmelerini tamamen ortadan kaldıran bir diğer çalışma türü olarak da katılımcının kendisinin direk olarak hikâye anlatıcısı şeklinde ortaya çıktığı, akademi dışı yayınları görüyoruz. Aktivist bir yazar olan ayrıca lise ve yetişkinlere okur-yazarlık öğretmenliği yapan Greg Jobin-Leeds'in (2016), Agitarte⁶ isimli bir aktivist sanatçı platformu ile iş birliği içinde yayına hazırladıkları sosyal hareketlerin perde arkasını ve yaşanmışlıklarını birebir aktaran, hikâye anlatımı türündeki 2016 yılı basımı kitap, literatüre farklı bir perspektif ve amaç sunmaktadır. Kitap, giriş bölümünde, kelimeler, şarkılar ve sanat aracıyla hikâye anlatımının aktivistlerin başvurdukları en can alıcı pratikler olduğunu öne sürer. Hikayeleri aracılığıyla nasıl mücadele edileceğini birbirlerine öğretirken, aktivistler sosyal hareketleri birbirlerine bağlayan tutkallı oluşturmaktadır. Bu bağlamda kitabın ana malzemesini oluşturan hikâye anlatımlarına kelimeler ve sanat aktarımlarıyla yer verilir. Hikâye anlatımı geleneğiyle, aktivistler güçlü kolektif bir 'biz' oluşturmayı ve ürkütücü derecede köklenmiş hasımlarının değişimin tüm kanallarını kapatmaları karşısında cesaretle mücadele etmeyi sürdürmektedir. Birçok sosyal hareket alanının hikayelerinin yanı sıra yaşanmışlıkları aktaran kelimeler, gösteri ve yürüyüşlerde kullanılan görsel malzeme ve sanatsal ürünlerin fotoğrafları da kitapta okuyucuya sunulur. Okuyucu da bu şekilde hikayelerin tecrübesine yaklaşır, bir anlamda içine girer. Kitapta, LGBTQ, yaygın eğitim, hapishaneler, mülteci hakları, ekonomik güç mücadeleleri, çevre savaşçıları gibi birçok sosyal hareket alanından yapılan aktarımlarda hareketlerin ortak yapısal niteliği

⁶ AgitArte, çalışan sınıf sanatçı ve kültür üreticilerinin oluşturduğu, ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve ideolojinin kesişme noktalarında çalışan, kültürel dayanışma ve taban mücadelelerini destekleyen projeler

üreten Puerto Rico ve Boston, Cambridge merkezli bir örgütlenmedir.

olarak dönüştürücü organizasyonların altı çizilmektedir. Hareketin dönüştürücü organizasyon kapasitesine sahip olabilmesi için en çok etkilenmiş toplulukların içinde hareketin organizasyonunu oluşturmak, dönüştürücü vizyonlar sunmak, kuvvetli hikayeler aktarmak, sorunların nedenlerinin köküne inebilmek, grubun kimliğiyle mücadele tanımını kesitirebilmek, gücü sekteye uğratmak, baskın tarafın elindeki gücün yönünü değiştirmek, dayanışma yaratmak ve birlikteliği sağlamak gibi aksiyon stratejileri öne sürülür. Kitap, bu kriterlerin aktarılan hareketlerde nasıl bir dönüşüm sağladığına analitik ve yakın tarih süreçlerinin içinden bakan akademik yapı ve dile yakın yazılar içermektedir. Ayrıca her bölümde aktivist mülakatları ve *protest art* (protesto sanatı) adı verilen sanatsal araçla, hareketi temsil eden mesajları ve tasarımları, görsel protesto sanatına ve yeni bir dile dönüştürerek, sosyal dönüşüme sinerji ve perspektif katar. Julio Salgado, queer bir aktivist (kuir sanatçı aktivist), undocu-love (evraksız-aşk) ve undocu-queer (evraksız-kuir) görsel sanat serisiyle, ana akım sosyal, politik, kültürel, cinsel kimliklerin dışına itilmiş birçok grup ve kişiye ilham kaynağı olmaktadır. Mağduriyet ve itilmişlik tek kaynaklı değildir; üst üste bindirilmiş birden çok aykırılığın neticesiyle oluşur. Mağduriyetin dili, popüler medyanın kamusal iletişimde yarattığı eksik ve yanlış izlenimleri ortadan kaldırmaya yönelik olmalıdır ve bu yüzden de içeriden bakan bir iletişim dili kullanılmalıdır (Salgado, 2016: 22). Kitapta yer alan bir bölümde, kahramanının, yüksek öğrenimden mezun olmuş, belgesi olmayan queer bir göçmen yazarın oluşturduğu *Herkes Özgürlük* isimli bir çizgi roman serisiyle, ana akım cinsel tercihlerin dışında yer alan grupları toplumda yer ettiği şekli ile temsil etme gayreti sergilenmektedir. ABD’de, geleneksel basın ve yayın araçları, heteroseksüel tanım dışındaki tüm cinsel kimlik meselelerini eşcinsel evliliği ve eşcinsel ordu mensubu kategorilerine sıkıştırılmaktadır. Kitabın bölümlerinden birini oluşturan çizgi roman serisi, bu dar kategorinin ötesine uzanabilen bir bilinç oluşturmanın gayreti

içinde çalışmalarda bulunur. Seride, birçokları hem beyaz ırk hem de ana akım cinsel kimlik mensubiyetinin dışında yer alan ve yanı sıra fakirlik ve göçmen statülerinden dolayı da sürekli sınır dışı edilme tehdidiyle karşı karşıya kalarak yaşayan kesimlere ses verilmektedir. Bu hikayelerle, on binlerin çok katmanlı mağduriyeti aktarılır ve çizgi roman ve diğer sanatların da yardımıyla seslerinin duyurulması mümkün kılınır. Sanat, ana akım medyanın hatta eşcinsel medyanın dahi ele almadığı farklılık hikayelerinin anlatılmasının yolunu açmaktadır. Hazırladığı çizgi romanın Afro-Amerikalı kadın kahramanını kendisinin canlandırmasını yanıltıcı ve eksik olacağını düşündüğü için Salgado, Afro-Amerikalı bir kadın arkadaşından hikâyenin ona ait kısımlarını seslendirmesini ister. Böylece kendi hareketlerinde, diğer hareketlerde en çok eleştirdikleri duruma— başkalarının adına konuşma hatasına— düşmekten kendilerini kurtarmayı hedeflemiş olur.

Sonuç

Sosyal hareket çalışmalarının en erken ve saygın isimlerinden Charles Tilly (2004), toplumsal çatışma olaylarına *sosyal hareket* adını vermekten ilk başlarda ne kadar çekindiğini ifade eder. Ancak tarihsel toplumsal olayları izlemeye devam ettikçe, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da 17. yüzyıldan 20.yüzyıla kadar yer alan çekişmecî siyasi olayları⁷ detaylı olarak katalogladığı dönem çalışmalarının neticesinde öne çıkan bir dönemi fark eder. 1750-1850 yılları arasındaki zaman aralığında sıradan insanların diğerleri üzerinde yaptığı toplu taleplerin belli bir yöntem ve araç tertiplerinde belirgin bir yön değişiminin ortaya çıktığı kümelenmeler göze çarpmaktadır. Çatışmacı siyasetin içindeki bu yön değişikliği kümelenmeleri, farklı siyasi rejimler içinde farklı dönemlere denk gelse de çatışma repertuvarlarında, belirgin bir yeni kampanya, performans ve gösterim (display) birleşimi ortaya çıkmıştır. Tilly (2004:8), katılımcıların ve gözlemcilerin, ortaya çıkmış olan bu yeni siyasi modeli *hareket* adıyla ifade ettiklerini ve kendisinin de bu değişimi aynı adla kullanmakta bir sakınca görmediğini

⁷ Çekişmecî siyaset, contentious politics, sosyal hareketler tanımından daha genel ve geniş çerçeveli bir tanıma ifade eder ve sıradan insanların genellikle toplum içinde etkili bir kesimle birlikte dayanışma içinde kuvvetlerini siyasi otoriteye karşı bir araya getirmesini açıklar. Sosyal

hareketler ise modern ulus devletlerin oluşumuyla baş göstermiş, siyasi çekişmelerin, sistemli ve sürdürülebilir bir şekil almasını, karşıtçı duruşun çoğaltılmasını, koordine edilmesini ve belli bir yapı kazandırılmasını ifade eder (Tarrow, 2003).

aktarır. Siyaset bilimi literatürü böylelikle yeni bir terminoloji kazanmış oluyordu. Ancak bu terminoloji ortaya çıkış şartlarının paradigmalarının içinde sıkışmış olarak ilerlemiş ve siyaset biliminin kapsadığı çok daha geniş bir dünya coğrafyası ve çok daha katmanlı ve aktörlü günümüzün sosyal ilişkilerinde birçok analitik ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Sosyal hareketler çalışmalarının geleneksel açıklayıcı paradigmalarının eksik kalması eleştirilerinin temelini, alanın en erken sosyal bilimcilerinin tarihin içinden sosyal hareketleri keşfetmiş olmaları gerçeği yatmaktadır. Siyasetin sürekli değişim, genişleme ve devinim içinde olduğu küresel zamanlarda, geleneksel sosyal hareket çalışmalarına yönelik eleştiriler, bilimsel ihtiyaçlar ve alternatif sosyal hareket çalışmaları yoğunluk göstermektedir. Bu makalede ele alındığı kadarıyla, günümüzün sosyal hareketler literatürü yeni ihtiyaçlara cevap olarak, küresel güney olarak adlandırılan dünya coğrafyasına yönelik sosyal analizleri, kültür elementinin sosyal hareketlerde çerçevelenmenin bir parçası olmaktan daha ileri giderek kendi başına bir kategori oluşturduğu örnekleri, temel aktörlerin sayısal anlamda büyüklük arz eden gruplardan çıkarak aktörlerin tek tek bireyler haline gelmesiyle anlam ve duygu ilişkilerinin öne çıktığı çerçeveleri, ve son olarak da etnograf anlatıcının kendisinin bizzat katılımcı olduğu aktivist yazarların örneklerini içermektedir. Bahsi geçen başlıklara ek olarak günümüzün sosyal hareket literatürü, ayrıca psikoloji ve sosyal psikolojinin genişleyen çalışma temalarının da literatüre eklenmesini beklemektedir (Goodwin & Jasper, 2004). Yeni analitik yaklaşımlara 2000li yıllardan itibaren kavuşan sosyal hareketler çalışmaları, günümüz dünyasında sosyal hareketlerin, yerel, ulusal ve küresel siyasetin içinde her geçen gün daha aktif, yaygın ve çeşitlilik arz eden bir hale gelmesiyle yeni ihtiyaçların ve karşılığında bu ihtiyaçlara yönelik yeni çalışmaların önünü açacaktır.

Kaynakça

- Bayat, A. (2013). *Life as politics: how ordinary people change the Middle East*. 2nd edition. California: Stanford University Press.
- Bringel, B. (2016). The long June: the 2013 mobilizations and the future of social movements in Brazil, in *Understanding Southern Social Movements*, London, New York: Routledge.
- Camoraff, J. and Camoraff, John L. (2012). Theory from the South: or, how Euro-America is evolving toward Africa, in *Anthropological Forum* 22(2), 113-131. London, Boulder: Paradigm Publishers.
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: social movements in the internet age*. 2nd ed. enlarged and updated. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Currier, A. and Thomann, M. (2016). Gender and sexual diversity organizing in Africa, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Chowdhury, A. R. (2016). Claiming "ecological property rights": movements against hydropower projects in Maharashtra (India), 1960-2004, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Daniel, A. (2016). Being in-between: the women's movement in Kenya, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Desai, M. (2013). The possibilities and perils for scholar-activists and activist-scholars: reflections on the Feminist dialogues, in *Insurgent Encounters: Transnational Activism, Ethnography, and the Political*. USA: Duke University Press.
- Durac, V. (2016). Social movements, rebels and free-riders: the Yemeni uprising of 2011, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Ennaji, M. (2016). The Feminist movement and counter-movement in Morocco, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Espinoza, O., Gonzales, L. E. and McGinn, N. (2016). The student movement in Chile and the neo-liberal agenda in crisis, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge, 2016).
- Estévez, A. (2016). The technocratic turn of the Mexican human rights movement: from administration of justice to management of suffering, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Fadae, S. (Ed.). (2016). *Understanding Southern social movements*. London & New York: Routledge.
- Fadae, S. (2016). Rethinking Southern environmentalism: Iranian environmental movement and its premises, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Flacks, R. (2004). Knowledge for what?, in *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning and Emotion* (ed. Goodwin, Jeff & Jasper James M.) pg.121-135. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Ganz, M. (2004). Why David sometimes wins: Strategic capacity in social movements, in *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning and Emotion* (ed. Goodwin, Jeff & Jasper James M.) pg. 155-177. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Gould, D. B. (2004). Passionate political processes, in *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning and Emotion* (ed. Goodwin, Jeff & Jasper James M.) pg: 155-175. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Jasper, J. M. (2018). *The emotions of protest*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 2018.
- Jobin-Leeds, G. (2016). *When we fight, we win: Twenty-first-century social movements and the activists that are transforming our world*. New York, London: The New Press.
- Juris, J. S. & Khasnabish, A. (Ed.). (2013). *Insurgent encounters: Transnational activism, ethnography, and the political*. USA: Duke University Press.
- Kurzman, C. (2004). The Poststructuralist consensus in Social Movement Theory, in *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning and Emotion* (ed. Goodwin, Jeff & Jasper James M.) pg. 111-121. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Lassak, M. & Pye, O. (2016). Social movements, state power and party networks in the Kingdom of Thailand, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Mansouri, V. & Hendawy, A. (2016). Fooled by the folol: How antagonisms and misrecognitions within social currents stunted the Egyptian Revolution, in *Understanding Southern Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Polletta, F. (2004). Culture is not just in your head, in *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning and Emotion* (ed. Goodwin, Jeff & Jasper James M.), pg: 97-110. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Steinberg, M. W. (2004). The intellectual challenges of toiling in the vineyard, in *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning and Emotion* (ed. Goodwin, Jeff & Jasper James M.) pg. 121-135. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Tan, A. E. & Snow, D. A. (2015). Cultural conflicts and social movements, in *The Oxford Handbook of Social Movements* (ed. Della Porta, Donatella & Diani, Mario) pg: 513-533, Oxford University Press.
- Tarrow, S. (1998). *Power in movement: social movements and contentious politics*, 2nd ed. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2004). *Social movements 1768-2004*. Boulder, London: Paradigm Publishers.

Tüfekçi, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. New Haven, London: Yale University Press.

YAZIM KILAVUZU

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, Kış ve Yaz dönemi olmak üzere yılda iki kez basılı ve elektronik yayınlanan hakemli ulusal dergidir. Dergide uluslararası ilişkiler başta olmak üzere eğitim, ekoloji, ekonomi, enerji, insan hakları, siyaset bilimi, sosyal politika, sosyoloji, toplumsal cinsiyet eşitliği ve uluslararası hukuk gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarını disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmektedir.

Dergiye gönderilen akademik çalışmalar, daha önce yayınlanmamış veya herhangi bir yayın sürecine girmemiş özgün çalışmalar olmalıdır. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmalar, Hakem Kurulu'nun değerlendirmesinden sonra yayınlanır. Yayınlanan akademik çalışmaların bütün yayın hakları dergiye aittir. Yayınlanan yazıların içerik sorumluluğu yazara aittir.

Dergiye gönderilen makaleler, dipnot ve kaynakça dahil en fazla 10000 kelime olmalıdır. Türkçe özet çalışmanın amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Özet en az 100, en fazla 400 kelime uzunlukta olmalı, özeti bir satır altına en az üç, en fazla altı kelimedenden oluşan Türkçe anahtar kelimeler yazılmalıdır. Ayrıca özeti, başlığın ve anahtar kelimelerin İngilizceleri de bulunmalıdır. Yabancı dilde yazılan makalelerde de Türkçe, İngilizce ve yazılan dilde başlık, özet ve anahtar kelimeler yer almalıdır. Yabancı dildeki özetlerde dil yanlışları olmamasına özen gösterilmelidir.

Makalenin üst başlığı büyük harf ve koyu; alt başlıkların ise ilk harfleri büyük harfle yazılmalıdır. Makale içinde en fazla ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu ve kelimelerin ilk harfleri büyük harfle, alt başlığa bağlı ara başlıklar ise sadece ilk kelimenin ilk harfi büyük harfle diğerleri küçük harfle yazılmalıdır. Yazar veya yazarların isimleri, üst başlığın altında sağa yaslı olarak yazılmalıdır. Yazar veya yazarların unvan, kurum ve iletişim bilgileri ilk sayfada belirtilmelidir.

Akademik çalışmalar, Microsoft Office Word programında, A4 kağıt boyutunda, "Cambria" karakterinde, 11 punto yazı tipi boyutun ve 1 satır aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Dipnot ve kaynakça ise 9 punto yazı tipi boyutu ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Hem dipnot içinde hem de kaynakçada ULUSAM tarafından yayınlanan "**ULUSAM Yazım Kılavuzu**" adlı kitapçıkta belirtilen yazım kuralları uygulanmaktadır. (*Örnekler için <https://www.ulusam.com/yazim-kilavuzu/> web adresine başvurulabilir.*) Bu kurallara uygun olmayan makaleler yazarlarına düzeltme için geri gönderilir.

Dergide yayınlanan eserin yazarına iki adet ücretsiz dergi verilir. Yazarlara, telif ücreti ödenmemektedir.

ULUSAM ve Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi hakkında bilgi almak isteyenler www.ulusam.org.tr veya www.ulusam.com adresini ziyaret edebilir.

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi (ULUSAM) Bursa merkezli bağımsız bir düşünce kuruluşudur. ULUSAM, araştırma çalışmalarını, Türkiye'nin ulusal stratejisine ilişkin konuları içeren farklı alanlarda araştırmaları yürütmektedir. Temel araştırma alanı güncel sorunların analizi olmasının yanı sıra bu alandaki pratik çalışmalar; hükümet, ordu, düşünce kuruluşları ve özel sektördeki karar vericiler için "kullanıma hazır" stratejileri içermektedir.

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, uluslararası ilişkiler başta olmak üzere eğitim, ekoloji, ekonomi, enerji, göç, insan hakları, siyaset bilimi, sosyal politika, toplumsal cinsiyet eşitliği ve uluslararası hukuk gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarına yer veren basılı ve online olarak yayımlanan akademik yayındır. Dergide makale çalışmaların yanı sıra, kitap incelemeleri de yayımlanmaktadır.

ULUSAL STRATEJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

www.ulusam.org.tr   [ulusamorgtr](https://www.youtube.com/ulusamorgtr)